

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Sociální svět husitství a Jednoty bratrské v letech 1409-1526

**The Social World of the Hussites and Bohemian Brethren in the
years 1409 - 1526**

Diplomová práce

Vedoucí práce:

Autor:

ThDr. Jaroslav Hrdlička

Bc. Karolína Janoušková

Praha 2025

Poděkování

Zde bych ráda srdečně poděkovala vedoucímu mé diplomové práce, ThDr. Jaroslavi Hrdličkovi, za odborné vedení, cenné rady, trpělivost a podporu, které mi během celého psaní poskytoval. Jeho podněty a zpětná vazba mě nejen posouvali vpřed, ale také mi pomohly lépe porozumět zvolenému tématu. Velmi si vážím času a ochoty, které mi věnoval a jsem vděčná za možnost spolupracovat právě s panem doktorem.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci „Sociální svět husitství a Jednoty bratrské v letech 1409-1526“ vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány, a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1. 5. 2025

Karolína Janoušková

Anotace

Diplomová práce se věnuje sociálnímu životu husitů a Jednoty bratrské v zemích Koruny české v letech 1409 – 1526. Hlavní pozornost je upřena na roli náboženství v každodenním životě a snahu o vytvoření spravedlivější společnosti. Práce porovnává sociální situaci různých vrstev tehdejší společnosti a církve. Je zde popsáno náboženské východisko, kulturní aspekty, podoba vzdělávání, postavení žen, dětí a majetkové proměny.

Práce popisuje, jak husitské hnutí ovlivnilo vývoj společenských struktur v období přechodu od středověku k novověku. Výzkum vychází z rozboru odborné literatury.

Klíčová slova

Středověk, Husitství, Kališníci, Utrakvisté, Jednota bratrská, Reformace, Sociální vývoj, Politika, Veřejný život

Annotation

The thesis focuses on the social life of the Hussites and the Unity of Brethren in the lands of the Bohemian Crown between 1409 and 1526. The thesis compares the social situation of different layers of society and the Church. The religious background, cultural aspects, the form of education, the status of women and children, and property changes are described.

The thesis describes how the Hussite movement influenced the development of social structures in the transition from the Middle Ages to the modern period. The research is based on an analysis of the literature.

Keywords

Middle Ages, Hussitism, Caliphs, Utraquists, Bohemian Brethren,, Reformation, Social Development, Politics, Public Life

Obsah

Obsah	5
Seznam zkratek.....	7
Úvod	8
1.1. Situace v Evropě na začátku 15. století	9
1.2. Člověk ve světě pozdního středověku.....	10
1.3. Kultura a vzdělání	12
1.4. Morové rány ve 14. a 15. století	13
1.5. Křížové výpravy	15
1.6. Krizové projevy v ekonomice.....	18
1.7. Selské bouře, mocenské a sociální boje v evropských městech.....	18
Linie českých dějin	20
2. Období 1402 – 1419 Přípravná fáze husitství	20
2.1. Rozpad církevní moci, změna náboženského cítění.....	23
2.2. Husův ideál opravy dobové církve a společnosti.....	25
2.3. Obyvatelstvo českých zemí.....	27
2.3.1. Středověká šlechta	30
2.3.2. Venkov a venkované	32
2.3.3. Obyvatelstvo měst	34
2.4. Poměr měst a venkova	36
3. Období 1420 do roku 1436, Doba husitských válek.....	38
3.1. Vznik Husitství a katolická církev	38
3.2. Proudy husitství	41
3.2.1. Pražský svaz	43
3.2.2. Orebský, později sirotčí svaz	43
3.2.3. Žatecko Lounský svaz	44
3.2.4. Táborský svaz.....	45
3.2.5. Lidové kacířské husitství.....	50
3.3. Husitské válečnictví	51
3.4. Život obyvatel během husitských válek	53
3.5. Bitva u Lipan	59
3.6. Jednota bratrská	60
4. České husitství po roce 1436.....	65
4.1. Jiří z Poděbrad, král dvojího lidu	68
4.2. Vznik pohusitské aristokracie.....	68
4.3. Proměny sociální struktury velkých měst, posuny v etnické skladbě....	69

4.4.	Změny venkovské sociální struktury	70
4.5.	Kališnická a katolická církev.....	71
5.	Závěr.....	72
	Přílohy.....	74
	Seznam použité literatury	77

Seznam zkratek

Seznam zkratek a jejich vysvětlení.

Úvod

Tato práce se zabývá sociálním světem husitů a jednoty bratrské v období od roku 1409 až do roku 1526. Jedná se o období zrodu husitského hnutí, jeho vyvrcholení, až do postupného doznění. Jde tedy přibližně o 117 let české historie, počínaje znovu uznáním českého krále Václava IV. Římskoněmeckým králem a konče bitvou u Moháče a nástupem Habsburků na český trůn. Je do období náboženského i mocenského zápasu katolíků a kališníků. Husitské období má svůj náboženský i lidský rozměr, s dopadem na poměry v celé Evropě a též obrovské dopady sociální a ekonomické na české obyvatelstvo. V tomto období hospodářský a kulturní rozkvět z dob Karla IV. začal stagnovat a v celé Evropě začínaly sílit snahy po církevní reformě.

Protože tehdejší společnost byla hluboce poznamenána vírou, že svět i lidstvo stvořil ve své nekonečné velkodušnosti Bůh, musí se i tato práce zajímat především o náboženské aspekty té doby. Náboženství provázelo celý život středověkého člověka. Pro většinu lidí tehdejší doby byla důležitá zbožnost, duchovno, křesťanská solidarita a dobročinnost, prostě budování Božího království.

Výzkum je tvořen na základě domácí i zahraniční historické literatury tak, aby výsledkem byl obraz sociální diferenciaci, sociálních struktur a společenských i programových akčních skupin během husitské revoluce. Husitská revoluce byla nesena i sociálními motivy. Ty se promítly do jejího programu, vyjádřeného formou čtyř pražských artikulů. Měla obrovské důsledky na sociální život obyvatel Čech 15. století.

V práci si kladu otázku „Jakým způsobem ovlivnily náboženské a politické ideály husitství každodenní sociální struktury a interakce ve středověkých českých městech a vesnicích?“

Na začátku se tato práce zabývá politickým, sociálním, demografickým a ekonomickým vývojem společnosti a církve v Evropě. Potom se zaměří na vznik husitství, osobu Mistra Jana Husa, jehož myšlenky uvedly husitství do pohybu. Dále na situaci v Čechách, kde bude konkrétněji zachycovat sociální poměry ve společnosti a církvi ve městech i na venkově v průběhu let 1409 až 1526.

Výzkum je rozčleněn na tři části. První mapuje situaci od roku 1402 do 1419, tedy přípravnou fází husitství. Druhá část se zabývá obdobím husitských válek od roku 1420 do roku 1436. Třetí část popisuje období po Lipanech až do roku 1526, tedy po konec vlády jagellonské dynastie a nástup Habsburků na český trůn.

Pojmy, které lze zahrnout pod metaforické označení sociální svět, jako jsou společenské struktury, instituce, vztahy, prostředí, procesy a jevy jsou nositeli podstatné argumentace. Konkrétně je srovnávána sociální situace různých vrstev tehdejší společnosti a církve, univerzitní mistři, církevní hodnostáři, šlechta, polní bratrstva, drobný lid ve městech i na vesnici, jejichž život se diametrálně odlišoval.

Husité i Jednota Bratrská měli svůj vlastní přístup k sociálnímu rozměru lidského života. S jejich křesťanskou vírou souvisely veškeré životní problémy lidí v oblasti sociální, společenské i mravní. Středověký člověk musel respektovat uspořádání společnosti z Boží vůle, vyvyšovat se bylo znamením pýchy, ponížovat se potupným hříchem.¹

Cílem mé práce je naznačení a pochopení složitého církevního a společenského procesu, vedoucího od vzniku českého reformačního hnutí, počínaje společenským neklidem na počátku 15. století, pokračuje Husitskou revolucí a následnými změnami ve společnosti. V tomto období se náboženská víra střetává s pozemskou realitou, vytváří sociální nerovnost a mění středověké společenské, politické, náboženské a sociální vztahy.

1.1. Situace v Evropě na začátku 15. století

Ve 14. i 15. století se ocitáme ve střední Evropě v éře pozdního středověku. Byla to doba přelomu společenského a církevního života, doba růstu lidových projevů ve společnosti i církvi.

Vzhledem k značné nerovnoměrnosti vývoje měly tyto projevy v různých evropských oblastech rozdílný začátek a ukončení, i poněkud odlišný průběh. Také reakce na ně se v rozličných částech Evropy lišila. 14. a 15. století bylo dobou rozmachu řady státních útvarů, jež šly k pevnější organizaci a k větší samostatnosti v zahraniční politice.

Konkrétně křesťanský život byl více formován světskou panovnickou mocí. V tomto období individuální i náboženské potřeby nejširších vrstev rostly. Úpadek instituce církve dovršil papežský rozkol, čili schizma. Křesťanský svět byl rozpolcen existencí dvou papežů. Rostl pocit nejistoty. Vážnost hlavy křesťanstva byla podkopána.

Z klimatického hlediska byla Evropa pozdního středověku ovlivněna postupem malé doby ledové. Průměrné teploty byly nižší, než v předchozích stoletích, což vedlo k delším a drsnějším zimám a kratším létům. Častější byly neúrody způsobené deštivými léty a extrémní jevy jako bouře a záplavy ztěžovaly zemědělskou činnost.

¹ SZCZEPAŃSKI, Jan. Základní sociologické pojmy. Praha: Nakl. polit. lit., 1966, Str. 40

„Jakmile se člověk narodí, nachází se ihned pod vlivem existujících zařízení, předmětů, názorů, víry, ustálených způsobů výchovy. Kultura je pro něho již daným světem, do kterého vstupuje a který ho bude formovat.“

Početní nárůst evropského obyvatelstva se výrazně zpomalil. Středoevropská krajina se přesto výrazně změnila pod vlivem převážně německé kolonizace ve 13. a 14. století.

Nedostatek potravin vedl ke zhoršení zdraví obyvatelstva, což přispívalo k rychlému šíření nemocí a rozšíření morové epidemie. Černá smrt byla spojována s představou zlé kletby zbavující života bez rozdílu a bez možnosti záchrany. Ve 14. století zahubil mor v Evropě asi dvacet pět milionů lidí.

Na sklonku 15. století začíná budování koloniálních říší, které odstartovaly zámořské cesty a objevy. Důsledkem plaveb evropských námořníků byl rozvoj zámořského obchodu a přísun surovin ze zámoří, což podnítilo rozvoj obchodu, řemeslné výroby a zemědělství.

Od poloviny 14. století docházelo k prvním povstáním obyvatelstva v Německu, Anglii, Flandrech, Brabantsku, Francii, Španělsku i Itálii. Tyto revolty otráslly mocenskými poměry, nikoli hranicemi států.²

1.2. Člověk ve světě pozdního středověku

Ve středověku byl člověk božím stvořením, proto byl základ ideové identity středověku konstruován na náboženství, které mělo vliv na každou část společnosti. Středověký člověk byl formován křesťanstvím, a byl si dobře vědom, že jak prostor, tak i čas světa je omezený. Středověká společnost věřila, že se bezprostředně blíží konec světa a žili v naději v nastolení království Božího na zemi. Lidé obvykle považovali za hodnotu jevy staré, prověřené tradicí, jejichž přítomnost byla pro ně zárukou řádu i stability.³

Pro středověkou společnost je příznačný vztah k bohatství a práci, jejichž společenský status opět definovala křesťanská víra. Nejprísnejší odsudky se snažely na zahálku, naopak okázalé účtě se těšila práce, neboť ta otevírala cestu ke spasení.

Život ve středověku byl velmi tvrdý a lidé museli čelit mnoha nesnázím. Při špatné úrodě a nedostatku potravin hladověli, epidemie dokázaly vyhubit ohromné množství lidí. Tma, zima a hlad byli každodenní realitou. Venkovan se nepodíval během svého života dál než na blízký trh, řemeslník celá léta neopustil hradby svého města.

² LE GOFF, Jacques. Středověký člověk a jeho svět. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 1999. Str. 35

„Stále více rostl počet lidí, kteří nepřijímali nadvládu nadřazených autorit s takovou samozřejmostí. Velmi dlouho byly pochybnosti a vzdor vyjadřovány pouze v náboženské rovině – kacířstvím. Později dochází ve feudálním prostředí ke vzpourám vazalů proti feudálnímu pánovi, který je zneužívá nebo přehlíží, a na univerzitní půdě se objevuje intelektuální disputace. Nakonec přichází i sociální vzpoura, městská i venkovská: stávkový, bouřný, vzpoury sedláků. Když to bylo nutné, středověký člověk se naučil být i vzbouřencem.“

³ LE GOFF, Jacques. Středověký člověk a jeho svět. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 1999. Str. 29

„Středověký člověk je neustále obkloповán “zjeveními“. Záhrobí a tento svět neodděluje žádná hranice a už vůbec ne překážka. Existence očištění se projevuje ve zjeveních a k očištění vedou cesty na této zemi. Zjevení nahání hrůzu, ale nepřekvapuje.“

Nejtěžší životní podmínky měli poddaní žijící na venkově, neměli téměř žádná práva, celý život pracovali na statcích světských i církevních vlastníků půdy. Církvi odváděli desátky. Naproti tomu v evropském středověkém městě dostali politická práva pracující obyvatelé. Zámožným měšťanům se ve městech nežilo špatně, ale žilo zde i mnoho nemajetných obyvatel.

Život všech byl vymezen stavovskou příslušností. Každý stav měl své zvláštní právo, jež mu bylo vyhrazeno. Přednost měli ve všem příslušníci vyššího stavu. Nerovnost lidí byla daným principem pro určení politických práv.

Ve společnosti středověku existovaly dva právní systémy, a to státní a církevní. Církev vytvořila vlastní jednotný právní řád, který prolнул celou Evropou. Jeho překročení mohlo znamenat riziko označení kacířem. Inkvizice zakotvila ve 14. století trvale i v Českém království. Středověká církev měla v této společnosti klíčovou roli. Pohnula křesťany k péči o spásu duše.

Úlohou panovníků a vedoucích sil světské moci bylo zajišťovat společenskou stabilitu. Kněží, mniši a jeptišky se starali o duchovní život společnosti, vzdělávání a péči o chudé a nemocné. Významnými středisky náboženství, kultury a inteligence byly kláštery a přední učenci doby patřili mezi členy řádů. Řady vsí spadaly pod vládu klášterů i s poddanými a mlýny, rybníky a dalším majetkem.

Středověk byl i obdobím násilí a válek. V středověké Evropě tehdy prakticky neexistovalo období delšího míru. „*Ve středověkých poměrech nikdy nechyběl argument pádného meče k prostředkům vyřizování mezinárodních i domácích sporů.*“⁴

„*Středověk ale nebyl jen nepřetržitým obdobím fatálního zbídačování, tmářství a nelidskosti. To byla jen jedna stránka feudální společnosti., v níž jako v každé jiné společnosti vyvolával tlak protitlak, v níž se střetávaly zájmy, postoje a činy v celé stupnici pozitivních i negativních hodnot. Ať už budeme podněty středověké charitativnosti klasifikovat jakkoli, nelze nevidět její humánní stránku.*“⁵

Na přelomu 14. a 15. století římskokatolická církev svou věroukou, organizací i právními normami sjednocovala větší část Evropy. Jednotlivé země a diecéze neměly rovnoměrný počet zástupců v kardinálském kolegiu. Důvodem byl rozdílný stupeň christianizace jednotlivých diecézí. Toto se odráželo také v sociální skladbě duchovenstva, přičemž naprostá většina biskupských obrocí byla vyhrazena příslušníkům vyšší šlechty.

⁴ KEJŘ, Jiří. Husité. Praha: Panorama, 1984. Str. 46

⁵ LE GOFF, Jacques. Středověký člověk a jeho svět. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 1999. Str. 29

Křesťanský svět byl rozdělen na arcibiskupství a biskupství, a ty zase na jednotlivé farnosti, které pro své farníky zajišťovaly církevní obřady a pastorační činnost. Farníci jim za to odváděli desátky. Hlavou západní církve byl papež, který byl volen sborem kardinálů.

Christianizace poskytla Evropě vědomí věroučné křesťanské sounáležitosti, centrální nadstátní a hierarchickou organizaci v čele s papežem. Ta až do roku 1378 sjednocovala i kontrolovala duchovní život v celém římskokatolickém světě a prostřednictvím svého aparátu zasahovala (přímo i nepřímo) do vnitřních státních záležitostí jednotlivých zemí. Hustá síť klášterů a řádů v západní, střední i jižní Evropě otevírala dveře hospodářskému a duchovnímu pokroku a představovala kostru celé složité církevní soustavy. Náboženství ve středověku tvořilo mnohem širší sféru cítění, myšlení a konání, než si dnes dovedeme představit.

1.3. Kultura a vzdělání

Středověká kultura zahrnuje kategorie estetické, filozofické, literaturu, výtvarné umění, hudbu a projevuje se i v právu a hospodářství i ve vlastnických vztazích a v mnohém dalším. Tehdejší kultura byla prostoupena pocitem jednoty, jenž byl základem všech jejích složek.

„Žádný jiný umělecký směr, snad s výjimkou baroka, nevystihl principy křesťanského vnímání a chápání světa tak dokonale jako gotika. Právě gotika představuje ve vývoji evropského výtvarného umění jedinečný styl, který se takřka v ničem neinspiroval antikou, zatímco všechny dřívější i pozdější směry z dědictví starověkého Řecka a Říma čerpaly.“⁶

Pozdní středověk a přechod mezi středověkem a renesancí přinesly nový pohled na estetiku, vědecké přístupy a kritiku dosavadních hodnot. V této době dosáhla gotika svého vrcholu. Katedrály, sídelní chrámy biskupů, nesloužily jen jako církevní stavby, byly i symbolickým zobrazením křesťanské společnosti, pozemského života a dějinného zápasu mezi Kristem a Antikristem. Těmto významům odpovídala i složitá symbolika výzdoby. Pozdně gotická díla výtvarného umění jsou nesena zpravidla čtyřmi významy: historickým (ztvárnění určitého jevu, morálním (odkazující k zásadám křesťanského chápání života), jinotajným (alegorický) a teologickým. *„Teologie představovala „nejvyšší zobecnění“ společenské praxe středověkého člověka, dodávala univerzální znakový systém, v jehož termínech sami členové feudální společnosti chápali sebe a svůj svět a nacházeli jeho zdůvodnění i objasnění.“⁷*

⁶ ČORNEJ, Petr; ČORNEJOVÁ, Ivana; FROLÍK, Jan; VANÍČEK, Vratislav; BĚLINA, Pavel et al. Dějiny zemí Koruny české. 10., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Paseka, Str. 124

⁷ GUREVIČ, Aron Jakovlevič. Kategorie středověké kultury. Praha: Mladá fronta. 1978. Str. 234

Vysloveně se prohluboval humanismus, zájem o antiku a spojení křesťanského učení s antickou filozofií. Začaly se více prosazovat i národní jazyky na úkor dominantní latiny. Dvorská a rytířská kultura pomalu omezovala svůj vliv a vedle ní ke slovu přicházela nová měšťanská kultura, podporující nové formy umění a řemesel.

Mnozí lidé ve středověku byli negramotní a své věroučné znalosti, příběhy, morální a církevní ponaučení čerpali především z kázání. Proto církev vědomě užívala obrazy k formování lidí. Do procesu prohlubující se vzdělanosti v Evropě i Českých zemích zasáhl vznik měst. K dosavadním kulturním okruhům, církevnímu, dvorskému, šlechtickému a lidovému přibyl okruh městské kultury.

„ Ve středověkém období (1075 – 1305) vznikly postupně z biskupských a klášterních škol univerzity, v jejichž čele stál kancléř, později rektor a v čele jednotlivých fakult byl děkan. Univerzity vznikaly ze škol církevních a učitelé byli též kněží a řeholníci a k založení univerzity bylo třeba souhlasu papeže. Do roku 1303 bylo v Evropě založeno 29 univerzit v západním prostředí. Do roku 1400 bylo v západní Evropě celkem 46 univerzit a pražská byla založena roku 1348 a byla v pořadí 21.“⁸ Založení pražské univerzity se stalo v dějinách českého školství mezníkem zásadního významu. Přes postupný vzestup gramotnosti, většina obyvatel stále neuměla číst ani psát, nebo to uměli jen z části. Důležité místo v předhusitské kultuře nadále připadalo mluvenému slovu, především spojeného s kazatelskou činností duchovních a církevních učenců.

1.4. Morové rány ve 14. a 15. století

Nová vlna náboženského citu se stala doprovodným jevem morové pandemie v polovině 14. století. Tzv. černá smrt byla jednou z nejtragičtějších demografických katastrof, které postihly středověkou Evropu. Zhoubné epidemie se začaly šířit Evropou kolem roku 1348 a v první vlně České země nezasáhly. České království leželo mimo hlavní obchodní komunikace, po nichž se epidemie šířila. První morová rána propukla v Čechách až v roce 1380 a způsobila značný úbytek obyvatelstva. Poté přicházely pravidelné morové rány až do počátku novověku.

Mor vedl k vymření značné části venkovského obyvatelstva. Mnohdy nezbyl nikdo, kdo by obdělával pole a zajišťoval potraviny. Nedostatek pracovních sil vedl k vzestupu mezd a k drahotě. Mnoho lidí, hlavně děti a senioři, které mor ušetřil, zemřelo vysílením. Chudí, kteří uprchli do měst, byli ohroženi ještě více.

⁸ RYNEŠ, Václav. Česká koruna: v husitském a pohusitském období. Praha: Knihař, 2014. Str. 123

Morová zkáza zasáhla i do chodu církve. Posílila trend mířící od optimismu k pesimismu. Hlavní příčinu morové smrti viděli věřící v „Božím hněvu“. Modlitby, uctívání relikvií se na některých místech rozrostly v průvody flagelantů. Ti ještě více přispěli k šíření infekce.

„Dalším posunem v pozdně středověkém náboženství bylo přímo utkvělá koncentrace na Tělo Kristovo. To inspirovala slavnosti a procesí Božího těla v pozdně středověkých městech i na venkově a novou vlnu co nejčastějšího přijímání svátosti oltářní, namísto dříve předepisovaného přijímání jednou do roka. Časté přijímání Těla Kristova se stalo svépomocným aktem pozdně středověkého křesťanstva.“⁹

Židé, často žijící v mnoha ohledech v horších hygienických podmínkách a umírající na mor stejně jako křesťané, byli pronásledováni jako domnělí viníci epidemie. Vraždění židovského obyvatelstva zůstalo nepotrestané, neboť mnohým šlechticům i měšťanům přišlo vhod, že byly zničeny dlužní úpisy u nich uložené.

Na začátku 15. století začaly vznikat protimorové spisy v latinských i národních jazycích. U nás jeden napsal přítel Jana Husa Mistr Křišťan z Prachatic. Tyto spisy patřily k nejaktuálnější četbě dotýkajících se existenčních problémů tehdejšího člověka. Autoři spisů nacházeli příčinu moru v otravě vzduchu a vlivu hvězd, konjunkci Saturna a Jupitera roku 1484. Také nestřídmost v jídle, pití a pohlavním životě byly pokládány za rizikové. Mezi hlavní prevenci onemocnění se doporučovalo vykuřování místnosti jalovcem, kadidlem, či myrhou, sirupy z bylin atd. Větrání oken k východu a večer k západu. Ne všechna doporučení byla chybná, například stěhovat se za lepším vzduchem, vyhýbat se stojatým a páchnoucím vodám. Vyhnout se shlukům lidí v krčmách, lázních i kostelích a nestýkat se s lidmi, kteří ošetřují nemocné. Nechyběla též doporučení ohledně zdravého stravování, předpisy na vaření a pečení, a též doporučení ohledně pitného režimu. Postup léčby při onemocnění byl velmi složitý a drahý. Zahrnoval i předpis pro chudé, který obsahoval místo obkladu z korálu a perel hrst švestek a kyselých jablek. Tyto spisy (po vynalezení knihtisku již tištěné), byly vlastně barvitým odrazem života a zkušeností tehdejších lidí.

Mor zasáhl hluboko do mysli středověkých lidí. Ti si ještě intenzivněji kladli otázky, proč smrt nemilosrdně postihla ctnostné, a ne pouze hříšníky. Na počátku novověku už bylo zřejmé, že mor není jen záležitostí hněvu Božího, ale že epidemie mají dalekosáhlé sociální a hospodářské následky. Morová epidemie v polovině 14. století zasáhla Evropu v době její ekonomické stagnace a prohloubila a urychlila společenské změny ve 14. a 15. století.

⁹ CANTOR, Norman F. Po stopách moru: černá smrt a svět, který zrodila. Praha: BB/art, 2005, Str. 150

„Nepochybně se dá říci, že černá smrt urychlila konec nevolnictví a rozmach svobodného selského stavu. Poté, co o žních roku 1349 pro nedostatek pracovní sil „obilí hnilo na polích“, mohli rolníci naléhat na zvyšování mezd a odstraňování nevolnických povinností a omezení. Černá smrt prospěla ženám, které ji přežily. V řadách venkovského panstva na tom byly nejlépe vdovy. Produktivita žen pracujících vrstev měst i venkova se koncem čtrnáctého a v patnáctém století zvýšila a spolu s ní vzrostla i jejich nezávislost.“¹⁰

1.5. Křížové výpravy

Dějiny křížových výprav patří bezesporu k podstatným jevům středověku. Motivy křížových výprav byly nejen náboženské, ale i politické a ekonomické.

„Křesťanství je náboženství politické, totiž založené na soužití lidí. Na soužití bez násilí. Křesťané také původně válku odmítali, dokud svatý Augustin, jeden z největších vykladačů a inspirátorů, nestanovil tři podmínky, podle nichž se křesťané mohou nejenom násilí bránit, ale také smějí násilně obnovovat ztracený pořádek: spravedlivý důvod, pravdivý úmysl a pravou politickou autoritu, aby obojí vysvětlila a provedla.“¹¹

Křížové výpravy se staly v podstatě ozbrojenými poutěmi. Tisíce lidí opouštěli domovy, protože církev slibovala účastníkům křížové výpravy osvobození od starých dluhů a jiných závazků a zejména lákavé bylo to, že již nepodléhali pravomoci světské, nýbrž jen církevní. Křížové výpravy byly i sociálním hnutím, mimo jiné proto, že byli bez rozdílu povoláni muži i ženy. Častým motivem účastníků bylo, že chtěli uniknout bídě a přelidnění. Také díky účasti na křížové výpravě získali i ti největší chudáci pocit zařazení ve vyvolené, resp. elitu. V neposlední řadě to pro mnohé bylo spojeno s životními prožitky. Celkem se ve středověku odehrálo 8 velkých křížových výprav.

Křížové výpravy vyžadovaly obrovské organizační úsilí, jehož byl v té době schopni jen elity států a církev. Bylo v nich zapotřebí získání obrovských finančních prostředků, akceschopných kazatelů a agitátorů, obchodníků, organizátorů plaveb a ost.

„Všichni křížáci se museli zaopatřit penězi. To vedlo k tomu, že často zastavovali své majetky. Právě první výprava tak vyvolala nezanedbatelné pohyby ve vztahu k nemovitostem. Mnoho klášterů i farností prodalo nebo pronajalo své pozemky. Křížáci darovali nezanedbatelné sumy duchovním institucím za účelem svého zaopatření na věčnosti. Všeobecně platilo, že se křížáci, tedy pokud se vůbec do vlasti vrátili, vraceli se zcela zchudlí.“¹²

¹⁰ CANTOR, Norman F. Po stopách moru: černá smrt a svět, který zrodila. Praha: BB/art, 2005, Str. 148

¹¹ SEIBT, Ferdinand. Lesk a bída středověku. Praha: Mladá fronta, 2000. Str. 123

¹² MRÁČEK, Pavel K. Křížové výpravy. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2023, Str. 6

Ve 13. a 14. století se původní křížácké povědomí přeměnilo ve vyspělejší válečnictví šlechty a elit. Němečtí, angličtí, francouzští i čeští páni táhli do Východní Prusí.

„Důsledky první křížové výpravy byly úděsné. Jih země byl zpustošen, v rozvrácených městech dohasínala okcitánská kultura, cizí vládci všude nastolovali nové pořádky a zbytkům zdeptaných katarů byla v patách církevní inkvizice.“¹³

Evropa rozšiřovala svou mocenskou sféru a křížové výpravy byly expanzním hnutím, přesto je nelze chápat jako kolonizační hnutí, ale spíše všeobecnou sociální proměnu příznačnou pro středověké myšlení.

V průběhu prvních desetiletí 15. století se pozornost kurie zaměřovala na západ, kde musela řešit následky velkého schizmatu. V letech 1442 – 43 dochází k proměně papežského postoje. Papežství rozvinulo několik promyšlených projektů boje proti Turkům, jež byly přizpůsobeny aktuální situaci. Papež Evžen IV. se aktivně účastnil příprav a řízení vojenských záležitostí. Operace na souši byly svěřeny Giulianovi Cesarinimu a papežskému loďstvu velel Francesco Condulmario. Přes propracovanou strategii, sultán rozdrtil křížáky v listopadu roku 1444 u Varny. Nová strategie, ve které hrálo roli i uherské vojsko, opět zklamala, a tím skončila papežská ofenziva. Vojenské projekty papeže Kalixta III. se příliš nelišily od těch předešlých, pouze padlé legáty nahradili Jan Hunyadi a Juan Carvajal. Tato armáda však nebyla nikdy sestavena. Kalixt III. se rozhodl vypravit loďstvo sám a roku 1455 jmenoval nového legáta. Důraz kladl na útok v asijské námořní oblasti. Doufal, že tím přinutí sultána, aby vyslal jednotky směrem k Anatolii a omezil tak odpor kladený uherskému vojsku. Papež opět volil přílehavou taktiku, která se zakládala na slabé stránce nepřítele, totiž na obrovské rozloze jeho území. K pozemnímu útoku však nedošlo, proto i tento plán skončil neúspěchem. Kalixtův nástupce Pius II. svolal všechny křesťanské vládcy na kongres v Mantově, kde je obeznámil s novým plánem výpravy. K jejímu uskutečnění však nikdy nedošlo. V roce 1463 se rozhodl postavit sám do čela expedice, čímž chtěl podnítit pasivní křesťany k boji. Vyzbrojil silné loďstvo a plánoval útok spojených pozemních a námořních sil. Ty měly postupovat ve vzájemné shodě a zaútočit na Konstantinopol. Papežova smrt v Anconě však ukončila tento ambiciózní plán.

Pavel II. Věnoval většinu času svého pontifikátu boji s českými husity. Do českých zemí zaměřily proti husitům postupně čtyři křížové výpravy. V letech 1420, 1421, 1426 a 1431. Pátá křížová výprava byla vyhlášena papežem proti Jiřímu z Poděbrad.

„První křížovou výpravu, která směřovala proti husitům, bylo tažení v roce 1420.“

¹³ ŠMAHEL, František. Husitská revoluce. 3, Kronika válečných let. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, Str. 36–37

*V čele stál římský král Zikmund Lucemburský, jehož cílem bylo obsadit Prahu, potlačit odbojné husity a nechat se korunovat českým králem. Papežská bula vydaná Martinem V. ohledně jejího vyhlášení byla přijata kladně a u českých hranic se zformovala první velká křížácká armáda.*¹⁴

Jan Žižka ubránil Prahu před obrovskou přesilou. Husité slavně zvítězili v bitvě na Vítkově roku 1420.

Roku 1421 vydal Martin V. další křížáckou bulu. Výzvu ke křížové výpravě proti husitům šířil prostřednictvím kardinála Branda. S husity chtěl Branda diskutovat o čtyřech husitských artikulech na plánované, avšak nezrealizované disputaci počátkem roku 1424. Branda považoval teologické diskuse za pragmatický politický prostředek, papež je však striktně odmítal.

*„Následující křížová výprava v roce 1421 měla částečně odlišný formát od prvního tažení. Zásadním rozdílem bylo, že se vedení a organizace výpravy ujali říšští kurfiřti, kteří vinili z neúspěchu pražského obléhání krále Zikmunda. To se také promítlo v jejich snaze o získání lepších pozic vůči němu, například skrze založený spolek, namířený proti českým kacířům.*¹⁵ K hlavnímu střetu ve třetí protihusitské kruciátě došlo v červnu 1426 u Ústí nad Labem („na Běhání“). Asi 11 000 husitů bojovalo proti 13 000 křížákům. Husité zvítězili a křížáci utrpěli obrovské ztráty.

*„Poslední křížová výprava proti husitům, vedená do Čech papežským legátem Giulianem Cesarinim, skončila 14. srpna 1431 obrovským fiaskem pro katolickou stranu. Křížáci jak známo zastavili svůj postup před Domažlicemi poté, co zjistili, že husitské vozové oddíly vedené Prokopem Holým jsou již nedaleko. Už jen zvuk blížících se vozů a hlasitý zpěv husitského chorálu „Ktož jsú boží bojovníci“ stačily k tomu, aby se křížáci dali na zběsilý útěk. Husité se za prchajícími vojáky pustili, přičemž padlo za oběť tisíce křížáků.*¹⁶

V bitvách husitů s křížáky tíha boje spočívala na řadových bojovnicích z nejnižších společenských vrstev. Po sérii drtivých husitských vítězství přistoupila církev a Zikmund k vyjednávání. Výsledkem byly Basilejské kompaktáty a uznání Zikmunda českým králem.

V roce 1466 Papež Pavel II. Oficiálně exkomunikoval Jiřího a vyhlásil proti němu křížovou výpravu. O rok později boje začaly. Do konfliktu zasáhl uherský král Matyáš Korvín, který se nechal katolickými pány zvolit protikrálem a vedl invazi na Moravu a

¹⁴ ŠMAHEL, František. Husitská revoluce. 3, Kronika válečných let. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, Str. 36–37

¹⁵ ŠMAHEL, František Husitská revoluce. 3, Kronika válečných let. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, Str. 98 - 100

¹⁶ SOUKUP, Pavel a SVÁTEK, Jaroslav. Křížové výpravy v pozdním středověku: kapitoly z dějin náboženských konfliktů. Praha: NLN, Lidové noviny, 2010. Str. 68

Slezsko. V průběhu této vyčerpávající války roku 1471 Jiří z Poděbrad umírá, a křížová výprava se tím fakticky rozpadá. České země zůstaly rozdělené. Čechy ovládali utrakvisté, Morava a Slezsko připadli Matyáši Korvínovi.

1.6. Krizové projevy v ekonomice

Prvním příznakem přicházejících hospodářských problémů byla hladová léta roku 1315 až 1318, jež způsobila růst cen potravin a stoupající úmrtnost. Nestabilní politická situace a další vlny moru vedly k prohlubujícímu se napětí. Ke všem útrapám, které se chystaly na Evropu, se ještě začalo zhoršovat počasí. To se projevovalo extrémními výkyvy a neobvykle studenými zimami ale i chladnými léty. Tzv. malá doba ledová způsobila nízké úrody a ztráty na dobytku. V důsledku stagnace zemědělské produkce docházelo k poklesu výnosů šlechty.

Hustší síť obchodních cest vytvářela ještě větší tlak na uplatnění peněz a tím více stoupal význam peněžní formy feudální renty. Hodnota mincí, byla tím nejsilnějším ukazatelem fungující ekonomiky státního útvaru. V letech 1457 až 1464 se nedostávalo mincí natolik citelně, že prostě nebylo čím platit.

Hospodářství západní Evropy, jež bylo orientované na výrobu zboží pro bohatší vrstvy, začalo ochabovat. Hospodářský růst byl v troskách a dynamika rozvoje na dlouhou dobu narušena.

Ani české země nezůstaly podobného vývoje ušetřeny. Krizové jevy zde právě kolem přelomu 14. a 15. století vystoupily zřetelně do popředí. Zvyšovalo se sociální napětí, jež odráželo nejistotu hospodářských i politických poměrů.

1.7. Selské bouře, mocenské a sociální boje v evropských městech

„Počtem velkých selských povstání 14. století posílilo oprávněnost jeho charakteristiky jako věku hlubokých společenských otřesů a revolt“¹⁷ První rozsáhlá vzpoura sedláků vznikla roku 1358 ve Francii. Poté se revoluce opakovaly dalších dvěstě let i v Anglii, Německu, Uhrách i v Čechách.

Stávalo se často, že zvýšení daně, nebo nespravedlivý výrok soudu, poprava nepohodlných osob zapříčinilo organizované i živelné revolty. Počátek vzpoury téměř vždy ohlašovaly zvony a odehrával se zpravidla na rynku před radnicí.

Graus rozlišuje tři hlavní typy revolt 14. a 15. století. Tam kde vzpouru organizovaly cechy, se často podařilo srazit vládce na kolena samotným aktem hromadné vzpoury,

¹⁷ ŠMAHEL, František. Husitská revoluce, Kořeny české reformace, Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2023. Str. 164

nedošlo ani k významnému krveprolití. Tak zafungovala většina organizovaných revolt v německých městech. V Itálii a ve Francii počáteční ozbrojené demonstrace obvykle přerostly v otevřené ozbrojené boje, loupeže a vypalování domů. Třetí druh revolt měl živelnou povahu a projevoval se nejhrubším násilím od samého začátku.

I na venkově doutnaly jiskry vzpoury. Venkov živil společnost, přesto zde lidé v době neúrody hladověli. Poddaný rolník se mohl sice vůči bezpráví ze strany vrchností hájit soudní cestou, avšak s nepatrnou šancí na spravedlivý výrok.

„Sedláci svou základní pozici v evropské společnosti nemohli ubránit. Po velké krizi pozdního středověku je narůstající absolutismus knížat a králů sevřel do obručí státního celku. Šlechta je začala utlačovat novým nevolnictvím.“¹⁸

Rolníci chápali nejenom útěchu pramenící ze svátostí, ale i příklad prvotní církve, jejíž vůdcové jim byli mnohem bližší než církevní současníci, kteří byli přísnější a náročnější. Konflikt mezi rolníky a pány měl často podobu boje za svobodu pod rouškou křesťanství.

Podle Polívky docházelo v českých zemích k prolínání hospodářských, sociálních a ideových rozporů ve společnosti a k jejich probírání příslušníky všech vrstev obyvatelstva na většině území Čech i Moravy. Činitelem, který vytvářel základní předpoklad pro tento zvláštní vývoj, bylo opravné hnutí, jehož vůdčí osobnosti byl Jan Hus.

¹⁸ SEIBT, Ferdinand. Lesk a bída středověku, Praha: Mladá fronta, 2000. Str. 138

Linie českých dějin

2. Období 1402 – 1419 Přípravná fáze husitství

Země Koruny české, jako nejvýznamnější součást lucemburského dominia patřily k nejmocnějším, politicky i ekonomicky nejpevnějším státním útvarům soudobého evropského světa. Během vlády Karla IV. došlo k prudkému vzestupu českého státu. Rozšířila se plocha obdělávaných polností, zlepšila se úroveň chovu zemědělských zvířat a městská řemesla produkovala potřebné výrobky pro místní trhy. Vzrůstala těžba drahých kovů. Ražba pražského groše vedla k vytvoření uznávané měny. Rozsáhlá městská síť i přechod k peněžní směně upevnily hospodářství v českých zemích.

Království, které zdědil Václav IV. po svém otci, vytvářelo pevný základ panovnické moci. Během vlády krále Václava IV. však došlo k prudkému poklesu autority českého státu. Václav náleží k rozporuplným postavám českých dějin. Často je mu zazlíván malý zájem o panovnické povinnosti, záliba v lovu a alkoholu a též cholerická povaha.

Na sklonku 14. století začaly být hospodářské poměry nepříznivé. Vnitropolitické nepokoje ohrožovaly obchod a v létech před husitskou revolucí začalo být daňové zatížení pro obyvatelstvo neúnosné. „*Vedle generálních berní, jejichž vypsání bylo závislé na souhlasu sněmu, získávala královská pokladna každoročně speciální berně a úroky z více než 30 královských měst, zhruba z 20 městeček, zčásti báňských a z 27 klášterů panovnického založení. Nemalý přínos znamenaly příjmy ze židovského regálu.*“¹⁹ Zajímavou okolností je, že procentuální berní zatížení obyvatel bylo u chudého obyvatelstva vyšší než u bohatšího. Je to dáno tím, že bylo stanoveno určité daňové minimum, ať už vlastnili alespoň toto minimum nebo ne. Biřicové bez milosti zabavovali poslední majetek toho, kdo neměl na zaplacení. Svalovat vinu za tuto krizi na Václava by bylo chybné, se složitou situací by se nedokázal vyrovnat ani mnohem schopnější panovník.

České království se na počátku 15. století složitě vyrovnávalo s prohlubující se hospodářskou, sociální a politickou krizí. To ještě více umocňovaly neurovnané poměry v římskokatolické církvi. Morální kredit křesťanské církve klesal již dříve, díky kupčení s církevními hodnostmi a příjmy, ale dva papežové stojící proti sobě bezradnými současníky definitivně otrásl. Zatímco během vlády Karla IV. bylo v Čechách založeno několik desítek klášterů, za Václavova panování jejich zakládání téměř ustalo. Roztržka mezi panovníkem

¹⁹ ŠMAHEL, František. Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje. Česká historie. Praha: Lidové noviny, 2001. Str. 23

a preláty narušovala politickou stabilitu a povzbudila k větší aktivitě šlechtu. Vysoká šlechta započala zápas, jejíž cílem bylo oslabení moci krále.

Skladba společnosti vytvářela komplikovanou spleť mocenských a ekonomických zájmů, přičemž ani jedna společenská skupina nebyla do té míry kompaktní, aby v ní nevznikaly vnitřní nesrovnalosti a konflikty. Od konce 14. století také stále více vystupovala do popředí rostoucí národnostní emancipace českého obyvatelstva v etnicky smíšených městech. Jistá odloučenost českého prostoru od hlavních komunikací mezinárodního obchodu zapříčinila, že se zde nevytvářela příliš početná vrstva opravdu bohatého měšťanstva, patriciátu. Patricijské skupiny byly od počátku německého původu a později se pomalu přidávali patriciové českého původu.

Přesto, že se propastný rozdíl mezi bohatými a chudými lidmi silně prohluboval, nižší vrstvy obyvatel ho zřídka kdy projevíly, nepokoje z hladu byly velice vzácné. *„Nevýrazné projevy sociálních protestů zde byly po celou dobu vlády Václava IV., nepřerostly však v otevřenou vzpouru. Vlastním podhoubím sociálního zneklidnění v některých venkovských, zejména jihočeských oblastech bylo mentální klima vzrůstajících životních nejistot, v nichž se odrážely důsledky drobných válek, mocenských rozbrojů a zhoubných morových epidemií.“*²⁰

Václav IV. zpočátku podporoval Jana Husa, což vyvrcholilo roku 1409 Dekretem kutnohorským. Tím mistrova „moc“ na univerzitě mohutně vzrostla. Rozdělilo je kupčení s odpustky, když navzdory očekávání povolil Václav na jaře 1412 prodej odpustků, z jejichž výnosu hodlal papež Jan XXIII. financovat křížovou výpravu proti králi Ladislavovi z Anjou, podporovateli konkurenčního papeže Řehoře XII. Václav ovlivnil vývoj událostí mimo jiné svým tvrdým postupem proti arcibiskupovi Jenštejnovi, čímž se jako první pokusil odkázat vysoké duchovenstvo do patřičných mezí. Napětí mezi světskou a duchovní mocí zůstalo od této chvíle trvalým znakem celé husitské epochy.

*„Posledních 15 let Václavovy vlády se vyznačovalo jistou rovnováhou sil, jež de facto v rozhodující míře umožnila nejen rozšíření, ale i radikalizaci reformního hnutí. Až do odpustkové aféry roku 1412 se viklefsko-husitská akční skupina opírala o královu mocenskou záštitu. Rozchod s králem, jak se záhy ukázalo, nutně pro reformní hnutí neznamenal hrozbu totální likvidace.“*²¹

Podle Šmahela až do roku 1412 mělo husitství jen úzkou základnu a bylo více méně pražskou záležitostí. 30. července roku 1419 došlo v Praze k události, která je považována

²⁰ ŠMAHEL, František. Uprostřed Evropy, Praha: Karolinum, 2022. Str. 18

²¹ ŠMAHEL, František. Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje. Česká historie. Praha: Lidové noviny, 2001. Str. 25

za počátek Husitských válek. Jednalo se o defenestraci katolických konšelů. „*Samotná pražská defenestrace byla zřejmě střetem dvou stran měšťanstva, a sice reformního vedeného Janem Želivským a podporovaného dvořany a služebníky krále Václava IV. včetně asi vyšehradského mana a vrátného Jana Žižky a protireformního, dosazeného do čela pražských městských rad na počátku roku 1419.*”²²

Tehdy se v Čechách začala formovat dvě protichůdná náboženská seskupení. Katolické, které zahrnovalo preláty a část duchovenstva, panstvo a patriciát. Kališnické, kam se přidala nižší šlechta, měšťanstvo a venkovská chudina.

„*Přestože před samotnou defenestrací byla vyšší šlechta v náboženském ohledu nejednotná, její předáci se k husitství hlásili, díky čemuž byl umožněn vznik stížných listů ke koncilu, které mohla pečetit pod jejich záštitou i nižší šlechta.*“²³

Téhož roku zemřel král Václav IV. Protože byl bezdětný, otevřela se cesta na trůn jeho bratrovi Zikmundovi. Dědičný nárok Zikmunda na český trůn zprvu nepopírali ani činitelé reformní strany. Avšak odmítnutí všech náboženských požadavků a vyhlášení křížové výpravy zbavilo předáky husitské šlechty iluzí o bezkonfliktním vyřešení konfesních rozporů.

Od smrti krále Václava panoval mezi pražskými katolíky strach, drobná kriminalita byla na denním pořádku a katoličtí měšťané se stěhovali z Prahy. Hospodářská tíseň opanovala české země, na cestách řádily družiny lapků, množily se vpády nepřátelských armád a rostly šlechtické spory. Díky rozbujelému organizovanému zločinu, získaly české země pověst mimořádně nebezpečné oblasti, kam není radno cestovat. Přestože 13. listopadu 1419 zaručila královna Žofie přijímání pod obojí a vyzývala k ukončení násilností, situace se nadále zhoršovala.

V této vyostřené době zaujala zvláštní postavení pražská univerzita. Ta poskytovala mluvčí a kazatele revoluce. Nejsilněji zaznívalo volání po reformě z kruhů mistrů a bakalářů artistické fakulty pražské univerzity a tehdy se stal Mistr Jan Hus uznávanou osobností a vůdcem reformní skupiny. Hus a jeho přívrženci se opírali o tradici a prověřené hodnoty Bible, s jejichž pomocí hodlali obnovit ztracenou společenskou rovnováhu.

Podle Šmahela husitství vyrůstalo z hluboké společenské krize, jež sice ještě zdaleka neohrožovala samu existenci feudalismu, jež však obnažila vratké sociální základy, na nichž spočívala mohutná nástavba světských institucí církve. Přebujelostí mocenských aspirací,

²² JUROK, Jiří. Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce. České Budějovice: Veduta, 2006. Str. 12

²³ MATUŠKA, Matěj. Husitský válečník, Praha: Grada, 2016. Str. 17

finančních požadavků a kontroly nad každodenním životem jednotlivců se církev ocitla v situaci, kdy se její zájmy střetly se zájmy všech ostatních společenských tříd.

2.1. Rozpad církevní moci, změna náboženského cítění

Vliv církve na veškerý duchovní život nebyl její jediný prostředek k ovládnutí lidí. Církev vlastnila ohromný majetek a v důsledku feudálně vrchnostenských vztahů i vládu nad množstvím poddaných. Církev opustila prvotní principy křesťanství, přestala pečovat o spásu duší věřících a upřednostňovala hmotné zájmy. Rozmohlo se kupčení s odpustky a z nahromaděného bohatství a uvolněné morálky narůstala rozmařilost církevních hodnostářů.

Sociální pozadí proticírkevní nálady spočívá v nesouhlasu věřících s hromaděním majetku. V majetkových nárocích kléru, byla shledávána hlavní příčina rozvratu církve.

Papežský rozkol v roce 1378 měl obrovský dopad na celou tehdejší Evropu. Nejen ve Francii, Itálii, Německu, ve Skandinávii a královstvích na pyrenejském poloostrově se církevní poměry ve druhé polovině 14. století vyznačovaly zjevnými známkami rozkladu.

Tento stav vzbuzoval obecnou nespokojenost ve společnosti a vyvolával snahu o nápravu. Tlak lidových vrstev, který vyvrcholil velkými revoltami na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 14. století se utlumil dříve, než se důsledky schizmatu mohly projevit, avšak ani v následujícím období kritika dvojího papežství nenalezla s výjimkou anglického lollardství a českého husitství širší ohlas. Společným ideovým zdrojem byly Wyclifovy myšlenky.

„Revoluce je nemyslitelná bez revoluční ideologie. V podmínkách předhusitských Čech měla však naději na úspěch jen ta ideologie, jež respektovala „možné vědomí“ nejpočetnějších složek společnosti. A jelikož „možné vědomí“ žitelů společnosti se pohybovalo v úzkém rámci kazateli zprostředkované křesťanské věrouky, byla tímto rámcem fakticky sevřena a dána ideologie reformního a revolučního proticírkevního hnutí.“²⁴

Krise v Čechách dosahovala větších rozměrů, než v ostatních evropských státech a požadavek nápravy církve i společnosti nacházel odezvu v různých vrstvách obyvatelstva. *„Sepětí viklefsko-husitského opravného proudu s emancipačním úsilím jazykově českého společenství na vysokém učení a v metropolitním souměstí nutně zvýšilo napětí mezi českými a německými obyvateli. I když podstatné prvky celé české reformace měly univerzálně křesťanské cíle“²⁵*

²⁴ ŠMAHEL, František. Návraty k pramenům: studie k počátkům husitského Tábora. Historické myšlení. Praha: Argo, 2021, Str. 28

²⁵ ŠMAHEL, František. Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje. Česká historie. Praha: Lidové noviny, 2001.

Oficiální učení v tomto období rozdělovalo společnost na „trojí lid“: duchovenstvo, šlechtu a pracující. Příslušností k určité skupině byla dána životní náplň, ve smyslu jedni se modlí, druzí ochraňují a poslední pracují. Středověcí teologové se snažili tuto nerovnost mezi lidmi odůvodnit různými způsoby a nesvobodu poddaných obhajovali. Dokonce i Jan Hus uznává toto dělení společnosti.

Tehdejší společnost člověka poddaného nejen vykořisťovala a utlačovala, ale i zesměšňovala. V literatuře i skladbách byl vylíčen jako méněcenný a opovrženíhodný tvor. Byl nejnižším lidským tvorem ve společnosti, což bylo pro tyto lidi pochopitelně nesnesitelné. K poslušnosti byli nuceni aparátem mocenských nástrojů, což byly panské soudy, šatlavy a vězení na panských hradech. A v neposlední řadě církevní učení, zejména vycházející z Nového zákona hlásalo pokoru vůči pánům. Pokud se někdo vzepřel vrchnosti, církev hrozila pekelnými tresty. Nerovnost lidí byla samozřejmým principem pro určování míry politických práv.

Církev vynikala mezi feudály tím, že každou svátost proměnila ve zboží. Zneužívala zpovědnice, zádušních mší, almužen a pokání k tomu, aby obrala věřící o jejich prostředky.

*„Již dlouho před vypuknutím revolučních bojů se objevovaly různé formy selského odporu a protestu, ať už to bylo odpírání platit povinné dávky, zbíhání sedláků nebo individuální akty násilí“.*²⁶

Mentalita lidových zástupců se nezmění ze dne na den, a proto bylo třeba úsilí jedné generace, aby výzvy pražského duchovního centra našly širší odezvu mezi vesničany různých končin Čech. Obzvláště pak v jižních Čechách. Středověký člověk spatřoval ve všech katastrofách projev božího hněvu, trest za porušení pravidel křesťanského života a předzvěst blížícího se Posledního soudu. Také církev organizovala k odvrácení pohrom různé akce, nejčastěji procesí. Přemítání o pravidlech křesťanského života přestává být doménou duchovenstva a zasahuje stále větší okruh lidí. Lidé začínají vnímat křesťanství jako osobní potřebu a oporu pro orientaci ve světě. Tyto tendence lze vysledovat v celé tehdejší Evropě, ale v Čechách byly silnější než jinde. Lidé hledali důvod, proč Bůh seslal na kvetoucí České království trest v podobě celospolečenské krize. Lidé měli zvýšené nároky na duchovenstvo a též požadovali dobrého kněze, který bude pečovat o jejich duše. Kritika nepravostí zesvětštělé církve se ozývala z nejrůznějších sociálních okruhů. Husovi šlo především o to, aby vrátil pobloudivou církev na správnou cestu, při čemž se inspiroval

Str. 472

²⁶ KEJŘ, Jiří. Husité, Praha: Panorama, 1984. Str. 53

dílem anglického reformního myslitele Johna Wyclifa. Ten navrhoval, aby se nápravy ujal panovník. Václavovi IV. se tato myšlenka zamlouvala a Husa zpočátku podporoval.²⁷

2.2. Husův ideál opravy dobové církve a společnosti

„Jan Hus, stál na prahu doby. Jeho náboženská vášnivost zastihuje náboženské myšlení XIII. století tak, že toto století bylo viděno ponejvíce jen ve vztahu k němu.“²⁸

Reformaci církve si Jan Hus představoval v duchu Wyclifových názorů, což je patrné z jeho nejdůležitějšího teologického díla „O církvi“. V Husově náboženském smýšlení jsou patrné dvě věci: na straně jedné chce být věrným synem jediné, svaté, katolické církve, na druhé straně jeho spirituální chápání církve má v sobě revolučně heretické prvky, protože Wyclifovy názory považovala církev za kacírské.

„S Wyclifem měl Hus též společné filozofické východisko a stejně jako on se přiklonil k platonsko-augustinovskému pojetí. Sdílel totiž přesvědčení, že nejvyšší a nejdokonalejší skutečností je svět božích ideí, kterým se má pozemský život co nejvíce přiblížit.“²⁹

Hus eticky a teologicky zdůvodnil nutnost aktivní osobní angažovanosti každého křesťana při nápravě církve. Sám sebe považoval za správného katolíka, jenž nechce nic jiného než odstranění existujících zlořádů. Soucítit s chudými, poníženými a bezmocnými lidmi, ale nezamýšlel existující společenský systém zásadně měnit. Hus nebyl zastáncem násilí, uznával však jeho nevyhnutelnost, včetně trestu smrti. V jeho osobě se spojovaly teoretické znalosti církevních otázek s pochopením pro společenské problémy doby, ke kterým zůstávala větší část univerzitních mistrů vzdálena.

Boží zákon byl v jeho pojetí nejvyšší právní normou, nadřazenou světskému i církevnímu právu. Pravda, láska a dobro měly zlikvidovat veškeré zlo. Podle Jana Husa jsou oprávnění vykládat boží slovo dobří kněží. V letech 1412 – 1413 formuloval Jan Hus tři principy nutné k nápravě křesťanstva. Jednalo se o kázání božího slova v duchu evangelia, zákaz světského panování církve a vytěsnění duchovenstva ze světské politiky. Husův reformní program českou společnost rozštěpil. Část obyvatel se s ním ztotožnila, viděla v něm účinný nástroj proti neutěšeným poměrům v českém státě. Měl ovšem i řadu odpůrců, kteří v něm viděli klín vražený do obnovované jednoty západního křesťanstva. *„Hus si zřejmě plně neuvědomoval důsledky své aktivity. Tím, že nadřadil boží zákon všem lidským*

²⁷ HREJSA, Ferdinand. Česká reformace, Praha, 1914. Str. 4

„Ostatní lid byl postupně pronikán husitským kvasem. Horlivě bylo všude čítáno Písmo a v zástupech shromažďoval se lid, touže slyšeti slovo boží mateřským jazykem.“

²⁸ WINTER, Eduard. Tisíc let duchovního zápasu. Praha: L. Kuncíř, 1940. Str. 71

²⁹ ČORNEJ, Petr; ČORNEJOVÁ, Ivana; FROLÍK, Jan; VANÍČEK, Vratislav; BĚLINA, Pavel et al. Dějiny země Koruny české. 10., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Paseka. Str. 196

zákonům, tím, že zastával učení o spravedlivém pánu (příkazy vrchnosti či úředníka postrádají platnost, jsou-li v rozporu s božím zákon), a tím, že za nejvyšší a nejspravedlivější soudní instanci prohlásil Krista, v podstatě urychlil celospolečenský otřes.“³⁰

K neúčinnějším prostředkům, jimiž opravné hnutí vnikalo do nejširších vrstev obyvatel, patřilo kázání. Mistr Jan Hus kázal nové myšlenky v Betlémské kapli pro široké vrstvy národa. Byla to aristokracie, drobná šlechta, zámožní měšťané i chudí řemeslníci, studenti a ženy. Hus kázal takřka denně ve svátečních dnech i dvakrát. Adresné invectivy, ironické narážky i aktuální glosy dodávaly jeho promluvám přitažlivost, současně však rozmnožovaly řady dotčených.

„V prosinci 1412 mistr Jan Hus otevřeným listem požádal nejvyšší úředníky zemské a všechny pány shromážděné na sněmu, aby se zasadili o urovnání jeho pře s pražskými preláty a o svobodu slova Božího mezi lidem. Bylo to poprvé, kdy se vůdce českého reformního hnutí obrátil nikoli přímo ke králi, nýbrž k panské reprezentaci země a Koruny. Hus věděl proč tak činí. Od počátku své dráhy nezanedbal jedinou příležitost, jež slibovala širší oporu opravným snahám ze strany mocných tohoto světa.“³¹

Charakteristickým znakem husitského hnutí bylo přijímání eucharistické svátosti, zejména pak symbol kalicha. Debaty o podobě svatého přijímání byly stálíci intelektuálního a náboženského života v Čechách, přičemž husité prosazovali časté přijímání a laické přijímání z kalicha, resp. přijímání pod obojí způsobou.³²

Husité zamýšleli napravit nejen církve, ale posléze také společnost. Jejich klíčovým požadavkem byl návrat k Bibli, zejména k Novému zákonu, jakožto závazné normě života každého křesťana. Římská církev by se měla zříci bohatství, přestat svatokupčit a zakročit proti korupci. Místo toho se soustředit na pastorační činnost a přijmout prostotu.

V roce 1414 byl také svolán obecný koncil v císařském městě Kostnici pro obnovení jednoty církve a zjednání pořádku, neboť byli ve hře tři papežové. K tomuto koncilu byl vyzván Jan Hus, pod bezpečným glejtem krále Zikmunda. Bez ohledu na glejt byl Jan Hus

³⁰ ČORNEJ, Petr; ČORNEJOVÁ, Ivana; FROLÍK, Jan; VANÍČEK, Vratislav; BĚLINA, Pavel et al. Dějiny zemí Koruny české. 10., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Paseka. Str. 197

³¹ ŠMAHEL, František. Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje. Česká historie. Praha: Lidové noviny, 2001. Str. 26

³² VAVŘINEC z Březové. Husitská Kronika, Píseň o vítězství u Domažlic. Praha: Svoboda, 1961, Str. 10
„Léta vtělení Páně 1414 začal s velebným a nejsvětějším přijímáním svátosti oltární pod obojí způsobou, totiž chleba i vína, obecně podávaným všemu věřícímu lidu, ctihodný a znamenitý muž, mistr Jakoubek ze Stříbra, hotový bakalář svatého bohosloví, a někteří kněží, tehdy v této věci jeho stoupenci, v slavném vznešeném městě Pražském, a to nejprve v kostelích svatého Vojtěcha na Novém Městě, svatého Martina ve zdi, svatého Michala a v kapli Betlémské na starém Městě pražském.“

zajat a posléze uznán vinným a upálen. Do Čech bylo koncilem vzkázáno, že učení Jana Wyclifa a Jana Husa je považováno za kacířské a tudíž je církev zakazuje.

„Nerovnoprávný dialog mezi reformním koncilem a reformním českým učencem, jemuž synod poskytl s ohledem na Zikmunda tři veřejná slyšení, vyústil v tragické rozuzlení. Hus shromážděnou církevní elitu o své pravdě nepřesvědčil a ani přesvědčit nemohl, proto jeho fyzický život ukončily 6. července 1415 plameny hranice určené zatvrzelým kacířům. Důvody jsou zřejmé. Nespočívaly ani tak v rozdílném filozofickém východisku, či ve věroučných odchylkách, někdy dokonce jen domnělých, nýbrž především v politické výbušnosti českého reformního konceptu“³³

Záhy po Husově mučednické smrti se ukázalo, že široké spektrum jeho stoupců nechápe jeho výklady božího zákona shodně. Nicméně po dlouhých diskuzích vykrytalizovaly zásadní body akceptované všemi husitskými směry známé pod názvem čtyři pražské artikuly.

„Náš velký mistr Jan Hus rozžal pochodeň osvěty, jež blahosklonnou září osvětloval nejenom naši vlast, ale i veškeren ostatní svět.“³⁴

2.3. Obyvatelstvo českých zemí

Hlavní síť měst byla vybudována již v průběhu 13. století německým obyvatelstvem. Ve 14. století významně zesílil příliv českého obyvatelstva do měst a na počátku 15. století existovalo 330 poddanských měst v Čechách a 150 na Moravě. Mnohem větší význam měla města královská, kterých bylo v té době 60. Byla spravována po stránce správní i právní přímo korunou, těšila se proto relativní hmotné prosperitě a svobodě. Měšťané měli právo na vlastní soudy a sami si také vedli svou správní agendu. Veřejný pořádek zajišťoval rychtář s najatými biřici.

Mimořádné místo zaujímal nejlidnatější Praha. V Praze žilo asi 40 tisíc obyvatel a působilo na 1500 osob duchovního stavu. Větší koncentrace lidí s sebou přinášela zhoršení hygienických podmínek, což vedlo k rozšiřování nemocí a epidemií. Od konce 14. století nastala v Českých zemích depopulace, způsobená morovou epidemií, špatnou úrodou, ale také v důsledku husitských válek. Zásadní úbytek zaznamenala celá Evropa, jenž přišla téměř o polovinu svých obyvatel.

Vzdělání bylo úzce spojeno s církví a kněží hráli klíčovou roli při šíření gramotnosti. Vzdelanost byla omezena především na šlechtu a měšťanstvo, zatímco obyvatelé venkova

³³ ČORNEJ, Petr. Jan Žižka, Praha: Paseka, 2019. Str. 117

³⁴ ČORNEJ, Petr. Lipanské ozvěny. Jinočany: H a H, 1995. Str. 57

byli většinou nigramotní. Středověk však nebyl jen období tmářství a utlačování, na příklad studium na vysokých školách nebylo vázáno na stavovskou příslušnost a bylo přístupné všem bez rozdílu majetku. Na školy přicházeli i studenti z vesnic. Například na artistické fakultě byli ti, kdo odpřísáhli chudobu oproštění od veškerých poplatků. „*Příslušnost k určitému společenskému stavu nebyla pro universitní studia nezbytnou podmínkou. Synové z panských rodin se dávali zapisovat na vysoké učení jen zcela výjimečně. Studií neměli zapotřebí, predikát i mocenské postavení rodičů jim zajišťovali postačující kariéru ve světské i církevní správě, pokud měli o ni zájem nebo pokud byli pro ni určeni.*“³⁵

I ve středověku byla základní jednotkou společnosti rodina. Ve stejné formě jako je tomu dnes, tj. otec, matka a děti. Patřili tam také prarodiče, ovšem lidé se tehdy nedoživali příliš vysokého věku. Domácnost je základním společenstvím víry, kde se utváří lidské postoje podle nároků evangelia.

Vlivem křesťanství bylo postavení žen ve společnosti zatíženo „prvotním hříchem“ a podle toho bylo na ně nahlíženo. Dívka panna byla majetkem své rodiny, až do doby, kdy se svolením otce, bratrů nebo poručníka provdala. Žena byla povinna starat se o manžela i dům a oba partneři si byli povinni vzájemnou věrností. Obecně pak žena manželstvím nabývala váženější pozice a dostávala se jí větší úcta. Při sňatku však zároveň slibovala poslušnost muži a nemohla samostatně jednat. Nicméně společenský status se ve srovnání se svobodnou ženou zlepšil. Plnoprávnou manželkou se žena stala, až porodila dítě. Tím prokázala svoji plodnost a splnila svůj hlavní životní úkol. „*Žena je nejdůležitějším objektem svazků uzavíraných mezi příslušníky feudální aristokracie. Pro manžela bývá často příležitostí ke společenskému vzestupu, ale sama při sňatku, který je výsledkem strategických kalkulací, o své postavení přichází.*“³⁶

Instituce manželství je základním kamenem rodiny, umožňovala sociální a kulturní reprodukci a pomáhala člověku usadit se v rámci společnosti. Manželství je pro všechny, i pro ty nejhudší. Není jen smlouvou mezi dvěma rodinami, ale svátostí před Bohem. Legální věk k uzavření sňatku, byl u dívek 12let, u chlapců 14 let. Zásnuby mohly proběhnout už mnohem dříve, ale právě po dosažení uvedeného věku mohly být „svobodnou vůlí“ snoubenců zrušeny. Předpoklad svobodného rozhodování mladých lidí, a zejména žen, byl ale většinou nereálný. Ženy se vdávaly velmi mladé, většinou za muže kolem třiceti let. Lásky v dnešním slova smyslu nebyla ve středověku součástí manželství, nebyla ani mezi manžely očekávána. Manželé se měli postupně sblížovat po svatbě. „*Manželství a mateřství*

³⁵ ŠMAHEL, František. Jeroným pražský, Odkazy pokrokových osobností naší minulosti. Praha: Svobodné slovo, 1966. Str. 11

³⁶ LE GOFF, Jacques. Středověký člověk a jeho svět. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 1999. Str. 26

žen pozemských je jen ústupek hříšnému tělu a nutnému zachování potomstva“ Přes toto odmítavé stanovisko církve žena středověká vykonala mnoho ve službách křesťanství a trpícího lidstva. Jako každá nová myšlenka vystupovala ve středověku v rouše náboženském, právě tak v účasti ženy na životě náboženském projevovala se jedinou možnou cestou její touha po vzdělání a hlubším životě duševním.“³⁷

Ve středověku panoval názor, že muž má být ženě nejen pánem, ale též učitelem vedoucím ji k pokoře. Muž je základem svazku a úkolem ženy je získat si a udržet si jeho lásku, postarat se mu o domácnost a vychovat děti.

Na děti bylo nahlíženo jako na malé dospělé, kteří se musí co nejdříve zapojit do pracovního života rodiny. Středověké dítě se střetává s křesťanskou kulturou skrze rodiče, či v rámci komunity, setkávající se během svátků a důležitých událostí v kostele. Procesem socializace je tak dítě uvedeno do křesťanské kultury, kterou mu předává rodina a ve které bude žít po celý svůj život. Tím mu pomohou vytvořit pevný rámec života ve společnosti.

Všeobecné uvolnění mravů, nastalé ve všech vrstvách společnosti, se mimo jiné projevovalo módními výstřelky, což kritizovali tehdejší mravokárci. Lidé se oblékali podle toho, k jakému příslušeli stavu, tj. různost kroje měla hlubší sociální podklad. Movité ženy se zdobily šperky, hlavně to byly prsteny a pomandry, což byly ozdobné schránky na voňavé látky. Z plátna se podomácku zhotovovaly košile a spodky, nazývané hače, které byly podobné pro muže i ženy. Dále se oblékaly nohavice, suknice a kabátec. Nejrozšířenější typ obuvi byly škrpály, které nosil prostý lid. Jako typické svchníky se používaly pláště. Pokrývka hlavy byla nutností a snímala se pouze v kostele. Vdané ženy nosily šlojíře, což byl závoj zakrývající celou hlavu, neprovdané dívky naopak vlasy odhalovaly a v lepší společnosti opatřovaly ozdobami. Řemeslníci do dílny obvykle oblékali kytle, což byl oděv tunikového střihu. Pracovní šat prostých žen, zejména děveček byl rubáš. Oděvy lidí se lišily podle jejich postavení kvalitou, zpracováním, látkou a bohatostí. Honosnější roucha se proto stávala předmětem dědictví, ale i případnou kořistí.

³⁷ CÍSAŘOVÁ, Kolářová, Anna. Žena v hnutí husitském. Knihy sokolice. Praha: Sokolice, 1915. Str. 13

„Buoh neodlučuje ani ženy, ani malého ani kterého jiného člověka, než všelijaké přijímá, jenž k němu živú věrú jdú“ Mistr Jan Hus

2.3.1. Středověká šlechta

Šlechta hrála klíčovou roli ve fungování středověké společnosti. Byla kulturní, správní a vojenskou elitou té doby. Vyšší šlechta měla přístup ke vzdělání a kultuře, a též podporovala umění. Na vrcholu stál král, který disponoval nejvyšší mocí v zemi. Jeho nejbližšími spojenci byli obvykle vévodové a knížata. Ti měli moc nad rozsáhlým územím, a též měli vlastní armády. Hrabata a baroni byli vládci oblastí, které jim svěřil král nebo vyšší šlechta. Mezi nižší šlechtu se řadili rytíři, kteří často sloužili jako válečníci. Též svobodní šlechtici se považovali za nižší šlechtu.

Vlastnictví půdy bylo spojeno s vrchnostenskými právy nad obyvateli, kteří na této půdě žili a pracovali. Čím rozsáhlejší majetek, tím větší slovo, resp. podíl na veřejné moci připadal šlechtici. Tato vládnoucí elita měla rozsáhlá práva a privilegia nejen vůči svým poddaným, ale i směrem k panovníkovi. Povinností šlechty bylo bránit svou zemi a zúčastnit se vojenských tažení.

Již na počátku 13. století se feudálům podařilo zmocnit takřka všech lesů, takže jejich užívání bylo jejich privilegiem. Je tím myšleno především těžba dřeva. Pokud potřebovali venkované dřevo, například pro stavbu domů, nebo topení v zimě museli za ně vrchnosti zaplatit. Zatímco ve 13. století šlechta hromadila především ornou půdu a tím si zajišťovala nové důchody od poddaných, ve století 14. začínáme pozorovat počátky lesního hospodaření. Dokonce se dá pozorovat vznik povědomí, že přílišné mýcení lesa, škodí vlastnímu hospodářství. Majitelé své lesy chránili, zatímco poddaní proti vrchnosti bojovali tím, že brali dříví z lesa, pásli na panském svůj dobytek, pytláčili v lese atd.

Šlechtici se od dětství připravovali k boji. Ovládali jízdu na koni i zacházení se zbraněmi. Výcvik prováděl buď vlastní otec, nebo k němu docházelo při službě vrchnosti. Oblíbenou formou výcviku byly rytířské turnaje. Stávalo se celkem běžným jevem, že se nižší šlechtici spolčovali do lapkovských družin., čímž se stávali zemskými škůdci a protivili se zemskému právu. Husitská revoluce umožnila některým z těchto zkušených vojáků využít své dovednosti z bojů a uplatnit se na vojenském poli.

Život šlechty se odehrával na hradech a zámcích, v příjemných interiérech s uměleckými díly. Bavili se lovem, hostinami a turnaji a též hudbou a tancem. Jejich manželství byla sjednávána s ohledem na politické či ekonomické faktory, nikoli z lásky. Hlavní bylo udržet, resp. rozšířit majetky prostřednictvím strategických sňatků.

„K důležitým mezníkům v životě aristokrata patřil sňatek, jimž končilo období dospívání. Uzavření manželství nebylo na prahu novověku soukromou záležitostí mezi dvěma jedinci, ale představovalo veřejnou událost, při které měl manželský pár řadu

povinností vůči rodičům a svému stavovskému okolí. Výběr šlechtických snoubenců nezávisel jen na vzájemné náklonnosti a lásce, jak by se mohlo na první pohled zdát z textů renesančních písní. Pro uzavírání sňatků z rozumu, které ve společnosti převládaly, sehrávaly nezanedbatelnou roli také majetkové důvody, snaha aristokratů o uspokojení rodové prestiže a osobních i kolektivních mocenských zájmů.“³⁸ K prvořadým povinnostem šlechtických manželů patřilo zplození potomků. V důsledku vysoké novorozenecké úmrtnosti byla permanentní gravidita žen jedinou cestou k zajištění následníků rodu. Porod se uskutečňoval za pomoci porodní báby v posteli a pro ženu i novorozence každý porod hraničil s ohrožením života.

Vzhledem k tomu, že ve středověku docházelo k posilování moci krále na úkor šlechty, musela zápasit o svou dominantní pozici ve společnosti. I v životě této elity, hrálo klíčovou roli v každodenním životě náboženství. Šlechtici často podporovali církve prostřednictvím darů.

Podle Spěváčka šlechta podporovala reformní požadavky Husových stoupenců vůči církvi. Ty totiž směřovaly především k oslabení světského panování církve. Z toho důvodu šlechtě zpočátku vůbec nevnadila radikalizace lidových vrstev. Šlechta naopak vítala sociální rozjitření, pokud se nedotýkalo jejich vlastních poddaných.

Většina vyšší i nižší šlechty stanula během revoluce na Zikmundově straně. Pod praporem kalicha se ocitlo kolem pěti desítek rytířů, zemanů a vladyků, z čeho někteří z přinucení. Samostatně působících husitských šlechticů, kteří zasáhli významně do dějů husitské revoluce je velmi málo. Na počátku revoluce to byl nejvyšší purkrabí Čeněk z Vartenberka. Kromě Čenka z Vartenberka již pouze Menhart z Hradce a Aleš Vřešťovský z Rýzmburka.

„Na území České koruny a českého husitství šlechtičtí husité jako samostatná husitská skupina mají, jak známo, až druhořadý význam za organizacemi městských a měšťansko-šlechtických husitských svazů. Na Moravě lze vyzdvihnout roli husitské šlechty v počáteční reformní fázi, kdy stála v čele procesu šíření husitství spolu s klérem a městy.“³⁹

Z hlediska prosazení šlechty v jednotlivých husitských městských svazech je lze rozdělit do tří skupin. Nejsilnější pozici měli ve východočeském orebském svazu. V Táboře obsazovali šlechtici pozice vrchních hejtmanů, hejtmanů polní a domáci obce a místa v radě starších. Nejmenší vliv měla šlechta v konzervativním pražském svazu a žatecko-lounském svazu. Nejčastěji se rekrutovali z řad nižší šlechty.

³⁸ LENDEROVÁ, Milena a BEZECNÝ, Zdeněk. Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století. Praha: Univerzita Karlova, 2002. Str. 46

³⁹ JUROK, Jiří. Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce. České Budějovice: Veduta, 2006. Str. 58

2.3.2. Venkov a venkované

Rozmach kolonizace v době předhusitské znamenal zmenšení lesů na úkor orné půdy. Původně byly lesy i pastviny občinným majetkem, což znamenalo společným majetkem. Během 13. století si vše postupně začínala zabírat šlechta. V té době se lesy staly důležitou součástí panského majetku. Honitba ustoupila využívání lesů jako zásoby dřeva. Feudálové také díky příkladu Karla IV. na mnoha místech království začali zakládat rybníky. Na zřizování velkých panských rybníků však doplácí poddaní, kterým byla často zatopena půda, někdy i celé vsi. Poddaní také museli odvádět vrchnosti za používání společných pastvin peníze nebo naturálie. Právo užívání občin bylo nezbytností hospodářského života vesnice a poddaní se proto zoufale snažili udržet si alespoň zbytky občinného vlastnictví.

Vesnice byly v této době malé s několika usedlostmi, pouze v blízkosti měst se nacházely vesnice lidnatější. Centrem vesnice byl panský dvůr, nebo tvrz, kostel s farou, dále poddanská stavení až po chatrče venkovské chudiny.

„Pravidlem na větších statcích je u nás v době předhusitské typ panství, na kterém vrchnosti hospodaří jen v minimálním rozsahu ve vlastní režii, kde jsou nuceny nakupovat i část potravin pro vlastní potřebu. Vrchnosti dokonce své statky často pronajímali buď jiným feudálům, nebo měšťanům a omezovali se na to, vybírat od nájemců pachtovní sumu, na statcích pak hospodařili podle své vůle nájemci“⁴⁰

Ve středověkém hospodaření byl silně zastoupen chov prasat, ovcí, koz a koní. V menší míře se chovala drůbež (slepice, kachny, husy). Rozsah dobytkařství byl omezen nedostatkem pastvin a též krmiva pro zvířata. Pěstovaly se především obilniny, dále luštěniny, a to zejména hrách, který sloužil také jako krmivo pro dobytek. V této době se v českých zemích také rozšířilo pěstování chmelu i vinařství. Řemeslná práce byla lépe placená než práce zemědělská, přesto byla mzda venkovského řemeslníka nižší než městského. Sociální diference vesnice se odráží i ve snaze bohatších poddaných pást svůj dobytek ve vlastních stádech, přičemž ostatní (chudší) vesničané pásli pohromadě. Bylo to dáno nutností spást nevyužitá pole, kdy vždy třetina pole ležela ladem.

Život vesničanů byl plný tvrdé práce. Obdělávali pole a starali se o dobytek. Byli vázání k půdě a vrchnosti, museli platit vysoké daně a odevzdávat část sklizně. Žili v úzkých komunitách, kde se lidé dobře znali. Přebytky své produkce prodávali na místních trzích, kde také nakupovali zboží, které si neuměli sami vyrobit.

⁴⁰ GRAUS, Ferdinand. Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské, Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953-1957. Str. 69

Nebyla to však jednotná masa, byli mezi nimi značné rozdíly. V čele vesnice stál rychtář, kterému obyčejně patřila největší usedlost ve vsi. Sloužil jako úředník, který vybíral poplatky, dohlížel na pořádek a vykonávání práce pro vrchnost. Horní vrstvu tvořili bohatí sedláci, kteří na svých usedlostech vyprodukovali tolik, že mohli nadvýrobek uplatnit na trhu. Ve středu se nacházeli úroční sedláci. Na úplně nejnižším společenském stupni ve středověku stáli venkovští selští poddaní. Lidé téměř bezprávní a podřízení vrchnosti. Většina z nich byli nevolníci, tudíž byli vázáni k půdě, kterou obdělávali a jejich úkolem bylo odvádět část produkce, nebo robotovat na panském. Menší část sedláků byla svobodná a vlastnila svou vlastní půdu. Námezdní dělníci, neboli bezzemci byli nejnižší vrstvou lidu na vesnici, v podstatě se jednalo o vesnickou chudinu.

Obyvatelé venkova žili v jednoduchých domech z kamene dřeva a hlíny. Obvykle se jednalo o jednu místnost, kde žila natěsno celá rodina, včetně zvířat. Tito lidé se stravovali jednoduše, převážně rostlinnou stravou a maso bylo vzácné, určené pro zvláštní příležitosti.

Rozšířením pokročilejších výrobních technik vzrostla produktivita práce, což vedlo k nejvyšší formě feudální renty, k placení penězi. V tomto období také pozorujeme výsostné postavení městských trhů na úkor venkovských prodejců. Venkov je ekonomicky vykořisťován městem a vesničané jsou při prodeji svých výrobků ve městech šizeni. Také obchod s obilím byl koncentrován ve městech. Poddaní z okolních vsí museli své obilí prodávat přednostně ve městě, přičemž byli neustále okrádáni.

České hospodářství 13. a 14. století bylo postiženo řadou hladových vln způsobených špatnou úrodou. V tomto období též pozorujeme řadu pustých gruntů i celých vesnic, dokládající úbytek venkovského obyvatelstva vlivem moru.

O své ovečky na vesnici se starali duchovní. V žádné vesnici nechyběl kostelík a kněží byli často jediní gramotní. Duchovní byli také prvními učiteli. Kalendář církevního roku začínající adventem, měl závaznou platnost pro celou křesťanskou společnost, a značným počtem všeobecně závazných i místních svátků reguloval chod pracovního i volného času. Volný čas se prakticky vylučoval, protože pracovní doba kolísala podle ročního období v rozmezí devíti až třinácti hodin. Zatímco čas ve městech již ve 14. století odměřovaly zvuky zvonů, pracovní rytmus venkova byl podřízen potřebám zemědělského cyklu. Vesničané se mohli od polních prací uvolnit jedině v zimě, nebo mezi jarní setbou a seny a mezi senosečí a žněmi. Téměř třetina veškeré půdy patřila církvi.

Podle Šmahela to nebyla chudoba a bída, která dohnala poddané sedláky pod korouhve kalicha. Ale nebyla to ani vidina tisícileté Kristovy říše. Byly to v reálné pozemské

tužby venkovanů, jako třeba zrušení desátků a poddanských břemen. K mobilizaci sedláků též nechtěně přispěly represivní akce katolické ligy.

2.3.3. Obyvatelstvo měst

Veškerá vyšší kultura všude na světě souvisí s městským osídlením a společným jmenovatelem středověkých měst je vnitřní nerovnost obyvatel. Velká města královská se vyznačovala vysokým počtem obyvatel, strategicky významnou polohou a finanční silou. Menší poddanská města se svým životem spíše podobala větší vesnici. Občané měst byli plnoprávní a vlastnili domy, živil se obvykle řemeslem nebo obchodem. Vznik měst přinesl převratné rozšíření řemeslné výroby a obchodu. Obyvatelé města mohli volit ostatní měšťany do úřadů, ale museli platit daně a podílet se na obraně svého města. Města byla středisky kultury a vzdělání, gramotnost občanů byla běžná na rozdíl od venkova. V čele města stála městská rada tvořená konšely v čele s purkmistrem a zástupcem vrchnosti byl rychtář. Města byla od počátku v rukou panovníka.

Středověké město bylo úzce propojeno se selským okolím. Venkovský život přímo zasahoval do toho městského. Ve městě byl běžně chován dobytek a před branami města byly vinice i pole. Uvnitř města existovaly velké majetkové rozdíly, zapříčiněné postavením každého člověka ve výrobním procesu, přičemž mezi příslušníky téhož cechu, nebyly až takové nerovnosti.

„Výhodná poloha Prahy, pak její význam v době Karlově jako předního města střední Evropy v ohledu politickém i kulturním a zvláště Karlova štědrá podpora řemesel a obchodních privilegií pražských záhy učinila z pražských měšťanů bohaté patricie, žijící v okázalém přepychu.“⁴¹

V řadě českých měst měl dosud rozhodující slovo v městských radách německý patriciát, což způsobovalo národnosti napětí a konflikty. Na konci 14. století již mají Češi převahu a požadují prvořadé postavení. *„Definitivní vítězství českého etnika na Starém Městě pražském neodstranilo příslovečnou revnivost mezi Staroměstskými a Novým Městem, kde mělo české obyvatelstvo vždy převahu. Soupeření obou měst neustalo ani v husitském období, kdy se obě městské obce přiklonily ke kalichu, pouze jejich spory dostaly jinou podobu.“⁴²*

⁴¹ CÍSAŘOVÁ, Kolářová Anna. Žena v hnutí husitském, Praha: Knihy sokolice, 1915. Str. 43

⁴² ČORNEJ, Petr; ČORNEJOVÁ, Ivana; FROLÍK, Jan; VANÍČEK, Vratislav; BĚLINA, Pavel et al. Dějiny zemí Koruny české. 10., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Paseka. 2021. Str. 173

Patriciát, střední vrstvy, chudina

Obyvatelé měst se skládali ze tří vrstev, kupecký patriciát, řemeslní výrobci a početná chudina, která zde živořila. „*Ve středně velkém královské městě, jakými byly například České Budějovice, vypadala sociální skladba na přelomu 14. a 15. století následovně: patriciát čtyři procenta, středně zámožní měšťané 29 procent, chudí měšťané 40 procent a chudina 27 procent.*“⁴³ Patriciát byl zpravidla tvořen kupci, ale patřila sem také nižší šlechta. Patricijské rodiny měly své domy obvykle na rynku a ve vnitřním městě.

Typickým reprezentantem střední městské vrstvy byl řemeslník, majitel dílny. Je velmi zajímavé, že během husitských válek zaujali nejen radikálové krajně negativní názor na řemeslníky. J. Želivský je osočuje z šizení a zlodějství. Nejvíce mu vadili pekaři, řezníci, ševci a zlatníci.

Jako chudina byli označováni lidé, kteří se živili prací rukou. Za chudinu se podle Grause považují jednotlivci, žijící ve městech, kteří nemohou samostatně vyrábět a jsou nuceni svým postavením hledat obživu v závislém postavení. Jednalo se například o příručí, čeledě, služebnictvo, samostatně pracující ženy a především námezdné dělnictvo (nádeníky, tovaryše s nedostatečnou kvalifikací). „*Svědectví o sociálním postavení chudiny v našich městech před r. 1419 se zachovalo pouze několik. Pro sňatek mezi ženou a jejím sluhou, nebo mužem a jeho služkou je zapotřebí zvláštního ustanovení. Při úmrtí pacholka nebo služky mají jít sice mistr a mistrová osobně na pohřeb, ale lepší sukno na rakev smějí dostat jen mistři.*“⁴⁴ Zdá se to jako malichernost, ale pro tehdejší lidi právě tohle byly nejsilnější projevy sociální nerovnosti, které zdůrazňovaly společenské přehradu.

„*Bydlet ve městě, pokud byl člověk chudás, znamenalo obývat po dvou či po třech pokoj v podkroví, brloh bez oken nebo komůrku s oknem na dvůr. Pokud měl člověk nějaké peníze, mohl se ubytovat v hostinci, rodina užívala jednu či dvě místnosti, avšak vždy se museli dělit o užívání studny či kuchyně. Řemeslník obvykle bydlí ve vlastním domě, má krb, sklep a sýpku, avšak obytný prostor sdílí společně se služebnictvem a učedníkem. Je tedy třeba zvyknout si žít obklopen sousedy s velmi odlišnými životními podmínkami i zaměstnáním.*“⁴⁵

Dalšími obyvateli měst byli mniši, faráři, žebravé řády, studenti a univerzitní profesoři. A pak je tu ještě skupina „lidí na okraji“ kam patří žebráci, zloději a prostitutky. Právě proti nevěstkám horlili všichni reformátoři a mezi první revoluční akty husitů patřilo

⁴³ ŠMAHEL, František. Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje. Česká historie. Praha: Lidové noviny, 2001. Str. 30

⁴⁴ GRAUS, František, Chudina městská, Praha: Nakladatelství politické literatury, 1949. Str. 97

⁴⁵ LE GOFF, Jacques. Středověký člověk a jeho svět. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 1999. Str. 127

zboření „hampejzů“. Želivský ve svých kázáních líčí prostitutky, jak lákají mladé muže do svých sítí, jako lovec ptáky. Žebráci byli ze společnosti ostatních vyloučeni, neměli žádná práva a byli všem na obtíž. Ani chudí si nebyli rovni, což způsobovalo mimo jiné kastovní rozlišování čisté a nečisté práce. Hrobníci, biřici, strážci bran, kati měli tak nízký společenský status jako kriminálníci a prostitutky. Také obyvatelé židovských ghatt byli bez ohledu na majetek považováni za nejnižší vyvržence.

„Přidruženým znakem chudoby byla též povaha a poloha bydliště v sociální topografii městských sídlišť. Patricijské rodiny měly své domy převážně na rynku a ve vnitřním městě, zatímco méně zámožné a nemajetné vrstvy se musely spokojit s parcelami za rozšířeným obvodem prvotních hradeb nebo chýsemi v předměstských obytných okrscích.“⁴⁶

Lidé ve středověku chudobu dobře znali, i princip darování a přijímání. Dávat chudým bylo zvláštním příkázáním církve, příslibujícím spásu. *„Bylo by chyba myslet si, že o tyto lidi bylo postaráno. Naštěstí středověký člověk, myslící nábožensky, byl štedrý – dával, neboť věřil, že dosáhne odměny v budoucím životě.“⁴⁷*

Chudina nebyla méněcenná pouze sociálně, ale i právně. Před zákonem byl právně plnoplatný jedině člověk majetný. Chudák taktéž nemohl nosit zbraň, to příslušelo pouze měšťanům.

2.4. Poměr měst a venkova

Podle Pánka ve stavovsky uspořádané společnosti nepadalo příliš na váhu stanovisko naprosté většiny obyvatelstva, poddaného či nemajetného lidu vesnic a měst. Neprivilegovaní neměli místa v politickém řízení zemských záležitostí. Rozhodující moc se soustředila v rukou pozemkových vlastníků. Těmi byli vyšší a nižší šlechta a obyvatelé královských měst.

Města nebyla jednolitým celkem. Uvnitř měst se projevovala dosti ostrá sociální i třídní diference obyvatelstva. Velká města byla ve středověku centrem obchodu. Pravděpodobně nejzásadnější příčinou vzniku měst byla společenská dělba práce mezi zemědělstvím a řemeslem. Vzhledem k postupující specializaci řemeslné výroby se stávalo nezbytným, aby řemeslníci zásobovali širší okruh spotřebitelů. Nezbytností byl také trh, kde mohli prodávat své výrobky. Význam města byl přímo úměrný provozovanému obchodu. Ve městech vznikaly školy, usazovaly se zde žebřavé řády, šlechta si je volila za svá sídla a vytvářela se zde vlastní hierarchie.

⁴⁶ ŠMAHEL, František, Husitská revoluce, Kořeny české reformace, Praha: Karolinum, 2023. Str. 149

⁴⁷ GRAUS, František, Chudina městská v době předhusitské, Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1949. Str. 63

„Městské řemeslo bylo od počátku 14. století organizováno v ceších, které diktovaly ceny řemeslných produktů ve výši vhodné pro řemeslníky. Tyto ceny řemeslných produktů byly vyšší než ceny zemědělských plodin, ba i řemeslnické mzdy v městech byly vyšší než na venkově.“⁴⁸

Postoj jednotlivých složek městského obyvatelstva k venkovanům je různý. Patriciové se netajili svou povýšeností a nepřátelstvím vůči venkovu. Měštští řemeslníci se v podstatě podílejí na okrádání těch venkovských. Zároveň venkov je zdrojem levné pracovní síly. Je zřejmé, že rozvoj měst umožnil do značné míry venkov. Nejdříve do měst přicházeli bohatí lidé, poté zběhlí poddaní, chudí a tuláci, jichž postupně přibývalo.

„Jestliže nižší vrstvy městského obyvatelstva spontánně manifestovaly své sympatie Husově straně již kolem roku 1415 a v Praze dokonce o několik let dříve, český sedlák dal o sobě slyšet až v předvečer revoluce. Není v tom třeba vidět jen typický projev váhavé selské mentality. Při rozptýlu a nízké koncentraci vesnických sídlišť bylo samo zvěstování husitských ideálů a jejich rozšíření v selském prostředí úlohou velice nesnadnou.“⁴⁹

⁴⁸ GRAUS, František. Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské. Studie a prameny ČSAV. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953-1957. Str. 103

⁴⁹ ŠMAHEL, František. Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje. Česká historie. Praha: Lidové noviny, 2001. Str. 30

3. Období 1420 do roku 1436, Doba husitských válek

„Ačkoli koncil i husité pocítovali hlubokou krizi obecné církve a požadovali její nápravu, v konkrétních představách o směru reformy se rozcházeli. Zatímco koncil usiloval o zásah do ústrojí církve shora na základě doporučení a úvah katolických vzdělanců působících na předních univerzitách a v jednotlivých církevních korporacích, mělo husitské hnutí širší záběr a vyjadřovalo touhu různých společenských vrstev (vyšší a nižší šlechty, inteligence, městského i venkovského obyvatelstva) žít v souladu se závazným pojetím božího zákona.“⁵⁰

Středověká církev o svém vlastním reformování uvažovala od samého počátku. Dokazuje to působení řeholnické církve a dlouhé tradice reformních řádů – mnichů clunyjského hnutí, cisterciáků, i žebravých řádů. Koncil měl doprovázet křesťanstvo a scházet se v pravidelných intervalech. Kostnický koncil prohlásil za neprávoplatné všechny soupeřící papeže, včetně Jana XXIII., který tento koncil svolal.

3.1. Vznik Husitství a katolická církev

„Velké dějinné zvraty, jakkoli se zdají být někdy zcela překvapivé, mívají své podněty v daleké minulosti a jen poznenáhlu dozrávají k prudkému zlomu. Nebylo tomu jinak ani při vzniku husitství, v němž vyústila vleklá krize v české společnosti.“⁵¹ „Husité nekládali naděje na provedení reformy do panovníka. Vkládat stejné naděje do představitelů vysoké církevní hierarchie bylo za daných okolností rovněž zcela nemožné. Nositelem reformy, a to násilně a zlo vyhlazující, byl obecný lid – Boží bojovníci, spojení s představiteli světské moci. Husité jsou ti, kdo z pověření samotné Boží vůle vykonávají očištnou reformu a zároveň tak trestají ty, kdo jsou zodpovědní za smrt Jana Husa.“⁵²

Mentalita člověka husitské doby, byla zcela jiná než dnešních lidí. Jiné bylo jeho náboženské cítění, jeho vnímání času a prostoru, jiný byl i pohled na společnost a svět. Kalich byl pro husity více než symbolem. Co se dnes může jevit jako pouhý liturgický úkon, pro ně bylo záležitostí existencionální povahy. Přijímat krev Páně, neznamenal nic menšího než se podílet na nejvyšší milosti, jež byla dříve vyhrazena jen kněžím.

Byla to právě smrt mistra Jana Husa, která zapříčinila počátek náboženského hnutí, jež po desítky let udržovalo Evropu v napětí. Jako husité byli označováni stoupenci Jana Husa, ale oni sami se tak nenazývali. Dlouhou dobu se toto označení používalo jen

⁵⁰ ČORNEJ, Petr. Lipanské ozvěny, Jinočany: H a H, 1995. Str. 7

⁵¹ KEJŘ, Jiří. Husité, Praha: Panorama, 1984. Str. 44

⁵² CERMANOVÁ, Pavlína. Čechy na konci věků, Praha: Argo, 2013. Str. 223

v protihusitských traktátech a kronikách. Až v průběhu času se označení husitství stalo bytostnou součástí historického povědomí. Spojujícím znakem všech husitských směrů byl kalich, symbol přijímání pod obojí způsobou (latinsky sub utraque specie). Odtud též označování husitů jako utraktivtů. Římská církev se držela zvyklosti, že posvěcené víno přijímá pouze kněz a ostatní dostávají pouze hostii. Názor husitů byl, že jsou si před Bohem všichni rovni a přijímání pod obojí bylo nutné pro spasení duše.

Husitské hnutí bylo částečně výsledkem sociálních předpokladů, ale primárním impulsem byla snaha o reformu církve. Pochopitelně katolická církev nemohla připustit, aby o směru její reformy rozhodovali čeští kacíři a teprve basilejský koncil v roce 1431 znamenal průlom v řešení „husitské otázky“.

„Usilovali o lepší poměry mravní a společenské, náboženské a církevní ve smyslu Písma, toužili po ryzím křesťanství v duchu Kristově místo obřadnictví a zevní okázalosti a snažili se o život vážný a opravdový, prostý všeliké lehkomyšlnosti a rozmařilosti.“⁵³

V roce 1420 husité formulovali čtyři artikuly pražské, které shrnovaly jejich chápání božího zákona. Tento program nápravy křesťanstva husité koncipovali jako nadnárodní výzvu, předkládali jej celému křesťanstvu a domnívali se, že oprávněnost čtyř artikulů musí uznat a přijmout. Křesťanský svět však husitskou výzvu nepřijal a postavil se ostře proti ní. Všichni husité i katolíci považovali sami sebe za jediné správné obránce Kristovy pravdy a zákona. Kaminsky zdůrazňuje, že čtyři pražské artikuly nebyly pouze náboženským požadavkem, ale především politickým a sociálním manifestem.

„Program čtyř artikulů byl nejen náboženským požadavkem na očistu církve, ale také výrazem hluboké sociální nespokojenosti, která pronikala všemi vrstvami české společnosti. Artikuly zpochybňovaly tradiční hierarchii a nastolovaly představu rovnosti všech křesťanů před Bohem i zákonem.“⁵⁴

⁵³ HREJSA, Ferdinand. Česká reformace, Praha: Za vzděláním, 1914. Str. 4

⁵⁴ KAMINSKY, Howard. A history of the Hussite Revolution. Eugene: Wipf & Stock Publ., 1967. Str. 153

I. artikul – přijímání eucharistie pod obojí způsobou

S přijímáním podobojí začal Jakoubek ze Stříbra s teoretickou podporou Jeronýma Pražského. Hus na počátku r. 1415 zastával postoj, aby bylo „...dovoleno podávati z kalicha aspoň těm, kdož by o to ze zbožnost požádali...“ Nedlouho před smrtí však Hus důrazně a jednoznačně z Kostnice potvrdil a podpořil přijímání eucharistie pro laiky i z kalicha.

II. artikul – stavení a potírání smrtelných hříchů

Dle husitů se jednalo mimo jiné o tyto zjevné hříchy zabraňující spáse: vražda, smilstvo, zlodějina, opilství, obžerství, křivopřísežnictví, hazardní hry, lichva, neúměrný zisk, pověrečné chování a další.

III. artikul – svobodné kázání slova božího

Husité tedy chápali tuto svobodu jako potřebu seznamovat s Božím zákonem v jejich pojetí co nejširší vrstvy obyvatel Českého království. Součástí tohoto programu byly i překlady Písma do mateřského jazyka.

IV. artikul – zákaz světského panování církve

V tomto bodě šlo o uplatnění Husových názorů týkajících se návratu církve k ideálu apoštolské chudoby církve prvotní.

„Čtyři pražské artikuly se staly ústavním principem a tím i součástí husitského státoprávního myšlení. Přistupovala-li později města nebo šlechta k husitství, dělo se to vždy oficiálním přiznáním se k nim.“⁵⁵ Vedle náboženského významu měly i hluboký sociální rozměr. Vyjadřovaly touhu po rovnosti v náboženství, majetku i před zákonem. Oslovovaly široké vrstvy obyvatelstva, které trpěly sociální nespravedlností. První článek navrhoval omezení moci církve a univerzity, které měly monopol na výklad Bible. Širší vrstvy požadovaly větší přístup k náboženskému poznání a rovnost v duchovních otázkách. Druhý článek poukazoval na rovnost věřících před Bohem, bez ohledu na původ, majetek či postavení. Ve třetím artikulu se požaduje omezení privilegované vrstvy duchovních a spravedlivější rozdělení bohatství. Čtvrtý artikul zpochybňuje právní nedotknutelnost šlechty a církve. Požaduje rovnost před zákonem.

⁵⁵ SCHELLE, Karel a BÍLÝ, Jiří. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018.

Řada Čechů se s husitským pojetím ztotožnila, ale někteří lidé nemohli, nebo také nechtěli opustit dosavadní zvyklosti. Proto se společnost rozdělila na dva tábory. Na obou stranách se angažovali lidé z různých sociálních vrstev včetně panstva. Přesto, že někteří jedinci se ke kalichu připojili v naději ve zlepšení svého postavení, nelze husitství hodnotit jen jako sociální zápas. „*Městská komunita se s artikuly rychle ztotožnila, protože představovaly šanci na zrušení privilegované pozice duchovenstva, zatímco vyšší šlechta byla zdrženlivější, neboť se obávala narušení feudální hierarchie.*“⁵⁶

„*Zápas o reformní program neměl charakter třídního boje, štěpící linie procházela napříč společností a nekryla se s hranicemi jednotlivých sociálních vrstev a stavů. To, na jakou stranu se kdo přidá, bylo především individuálním rozhodnutím, ač v praxi se nejednou uplatnil zřetel k profesním, příbuzenským i sousedským vazbám. Husitství již ve své předrevoluční fázi nejednou rozdělilo příslušníky jednoho rodu, rodiny, řemeslnického cechu i farní osady.*“⁵⁷

3.2. Proudý husitství

Hlavní organizační strukturu husitské revoluce tvořily městské husitské svazy, bratrstva, strany a obce. Husovi přívrženci se na základě rozdílného chápání zásad božího zákona rozdělili do několika proudů. Svou roli sehrály i regionální zájmy. K umírněným husitům patřilo panstvo a nižší šlechta, někteří staroměstští předáci a univerzitní učenci. Jejich cílem bylo provést sekularizaci a obsadit nejdůležitější úřady. Nepomýšleli na úplné zpřetrhání svazků s církví, šlo jim o autonomní postavení husitů v rámci římské církve.

Husitské radikály spojovala touha co nejrychleji a nejradikálněji učinit boží zákon normou mezilidských vztahů. Husitští radikálové se rekrutovali z menších měst a venkova a postupně se vyprofilovaly tři hlavní směry. Pro východočeský se vžilo označení orebité, podle vyvýšeniny Oreb u Třebechovic, po smrti Jana Žižky si říkali sirotci. Svou pravdu prosazovali vojenskou silou a fyzickou likvidací protivníků. Severočestí radikálové byli dalším proudem, který se formoval kolem měst Žatec a Louny. A v jižních Čechách působili táboři. Dá se říci, že Praha tvořila samostatný proud, který se nacházel uprostřed mezi umírněnými a radikálními husity. Radikální směry postupem času upevnily svou strukturu a staly se vojensko-politickými svazy.

Můžeme říci, že mezi umírněnými a radikálními husitskými svazy byly rozdíly ve všech sférách sociálního života. Umírnění utrakvisté přijímali kalich, ale zároveň

⁵⁶ KAMINSKY, Howard. A history of the Hussite Revolution. Eugene: Wipf & Stock Publ., 1967. Str. 157

⁵⁷ ČORNEJ, Petr. Jan Žižka, Praha: Paseka, 2019. Str. 144

zachovávali část starých katolických zvyků. Neměnili tradiční společenské vrstvy. Respektovali soukromé vlastnictví. Uznávali tradiční model rodiny a manželství považovali za svátost. Naproti tomu radikálové odmítali katolické svátosti a hierarchii. Církevní obřady považovali za přepych. Snažili se o rovnost všech lidí, odmítali šlechtu a její privilegia. Prosazovali společné vlastnictví majetku. Žili velmi skromně.

„Sociální skladba a početnost základních vrstev se v jednotlivých husitských stranách lišily dosti výrazně. Zatímco v pražském svazu byl podíl selského lidu zanedbatelný, u táborů tvořil podstatnou část jejich sociální struktury. Naopak zase pouze v pražském svazu se uplatnily zájmy a cíle vyšších vrstev, které, na počátku dvacátých let směřovaly k dominantnímu postavení Prahy v celém husitském seskupení“⁵⁸

Rozdílné stavovské a mocenské zájmy jednotlivých proudů se projevovaly zejména ve sféře vrcholných institucí české země. Starších institucí nejvíce využíval mocenský útvar Prahy, zatímco tábořská strana a orebské bratrstvo vykazovalo řadu nových forem, odpovídajících proměnlivé skladbě a polovojsenskému charakteru.

„Stavovský princip se v letech husitské revoluce udržoval i vytrácel, adaptoval i rozšiřoval, aniž by po vertikální a horizontální ose nabył jednoznačné a směrodatné role V případě městských obcí Tábora a Prahy byly ideové diference tak hluboké povahy, že zatlačovaly do pozadí společné městské zájmy. Nejinak tomu bylo mezi městy tábořského a sirotčího bratrstva, ačkoli oba tyto svazy zpravidla táhly za společný provaz.“⁵⁹

„Na rozdíl od pražského husitského centra, jež od roku 1412 mocenskou záštitu a praktickou realizaci svého programu postoupilo reformní šlechtě a radním kruhům, jihočeský radikální proud byl nucen převážně spoléhat na svou plebejskou základnu.“⁶⁰

Všechny husitské proudy spojovaly čtyři artikuly, ale docházelo mezi nimi k soupeření o hlavní slovo a nebylo neobvyklé, že jednotlivci i skupiny přecházely mezi jednotlivými frakcemi.

„Válka však sjednotila v okamžiku největšího ohrožení k obraně všechny husitské strany. Zatímco tábořité pak bojovali jako boží bojovníci zmocnění ke svému radikálně očištnému dílu autoritou ležící mimo oblast světského práva, domnívali se zase pražané – s výjimkou Želivského, že svěřili boj stavovskému legitimní panské moci, zastupující autoritu dočasně uprázdněného trůnu. Táboři si tedy už ve svém prvním dějinném údobí zdůvodnili

⁵⁸ ŠMAHEL, František. Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje. Česká historie. Praha: Lidové noviny, 2001. Str. 59

⁵⁹ ŠMAHEL, František. Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje. Česká historie. Praha: Lidové noviny, 2001. Str. 480

⁶⁰ ŠMAHEL, František. Návraty k pramenům: studie k počátkům husitského Tábora. Historické myšlení. Praha: Argo, 2021. Str. 334

nezbytnost násilí vedeného lidem poslušným božího zákona, a to bez ohledu na scholastické pojetí potestatis legitimae. Tuto válku zdvihli, aby skrze ni, jak to později vyjádřil Biskupec, všecken antikristův blud byl zničen a nastolena Kristova víra, řád, spravedlnost a pravda.“⁶¹

3.2.1. Pražský svaz

V pražském svazu se postupně soustředila královská a poddanská města. Patřilo sem Staré i Nové Město pražské. A v době největšího rozmachu sem patřila Kadaň, Chomutov, Rokycany, Duchcov, Louny, Bílina, Teplice, Beroun, Slaný, Litoměřice, Roudnice, Ústěk, Mělník, Kostelec nad Labem, Bělá pod Bezdězem, Český Brod, Kouřim, Nymburk, Kolín, Kutná Hora, Čáslav, Chrudim, Dvůr Králové, Jaroměř, Trutnov, Vysoké Mýto, Polička a Litomyšl.

„Ve většině případů přijetí těchto měst pod pražskou svrchovanost schvalovala tzv. velká obec měšťanů a dokonce neměšťanů – tzn. obyvatelů bez měšťanského práva, městské chudiny, žen a někdy i příslušníků tábořského nebo orebského městského svazu. Hrál zde roli i význam měst, když katolíci se z Kouřimi měli vystěhovat do 14 dnů, zatímco po přijetí Kutné Hory měli na to katolíci čtvrt roku.“⁶²

V čele hnutí stála obě pražská města, která si po většinu revoluce zachovala samostatnost v čele s vlastními purkmistry a městskými radami.

Staré Město se hlásilo k umírněnému svazu v čele s Čenkem z Vartenberka, Janem z Michalovic a Viktorinem z Kunštátu. Nové Město pražské se stalo prvním místem soustředění radikálů v čele s Mikulášem z Husi a Janem Žižkou. Poté v průběhu listopadu 1419 odešli Jan Žižka a další radikální husité do Plzně – města slunce.

Po období úzké spolupráce obou měst následovala i období nepřátelství. Největší vliv pražského svazu byl zaznamenán v době čáslavského sněmu v červnu 1421, kde byl odmítnut král Zikmund a též zde byly vyhlášeny čtyři pražské artikuly.

3.2.2. Orebský, později sirotčí svaz

Tábor a Oreb jako významná střediska vznikala téměř zároveň. Jejich kontakt zpočátku probíhal prostřednictvím posázavského husitství, kde vůdčí osobností byl kněz Petr z Ledče. Oblast východního Posázaví však byla poměrně vrzy zlikvidována nepřáteli. Východočeská města sdružená v tomto svazu hrála klíčovou roli v udržení vojenské síly husitského hnutí. V tomto svazu byl vliv a zastoupení šlechty největší. Na vojenském shromáždění na hoře Oreb bylo ustanoveno šlechtické jádro orebského svazu. Měšťanská

⁶¹ SCHELLE, Karel a BÍLÝ, Jiří. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. Str. 88

⁶² JUROK, Jiří. Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce. České Budějovice: Veduta, 2006. Str. 15

část orebského svazu byla vedena knězem Ambrožem. Vavřinec z Březové ho považoval za hlavního podnítele husitských bouří v Praze na podzim 1419. Ambrož podporoval radikální městskou radu Hradce Králové až do chvíle, kdy ji Zikmund Korybut sesadil a do čela jmenoval orebského nižšího šlechtice hejtmana Jetřicha z Miletínka. Většina členů byli měšťané, řemeslníci a drobná šlechta. Méně rolnictva, než v jiných svazech. Svaz původně patřil k umírněnému křídlu, ale pod vlivem Žižky došlo k jeho radikalizaci. Podle Čapka byl Oreb u Třebechovic stále středisko nekompromisních husitů „V přehledu o složení šlechtických hejtmanů a spojenců sirotčího svazu k roku 1432 jsou zmiňováni Jan Roháč z Dubé, hejtman sirotků Jan Královec z Královic, lipanský spojenec Pražanů Jan Černín z Vysoké, Štěpán Tlach na Vartenberku a další. Když si Žižka přestal rozumět s některými tábořskými kněžími, pojal k orebským hlubokou sympatii. Oddanost orebských upevnila jeho pozici proti feudálům a proti Praze.

„Ačkoliv nezřetelně v orebském, či zřetelně později v sirotčím městském svazu nacházíme obdobně vytvořené a nové revoluční orgány a instituce jako v Táboře, tzn. vojenské úřady, vrchního hejtmana, hejtmany polní a domácí obce, duchovní správce, radu starších a ve městech obdobně velkou obec radu starších a tradiční městskou radu. Šlechtická složka svazu se svým střediskem na hoře Oreb představovala ve svazu paralelitu k středisku měšťanské složky, městu Hradci Králové.“⁶³

3.2.3. Žatecko Lounský svaz

Žatecko Lounský městský husitský svaz vznikl již v předrevolučních letech díky chiliastickému mysliteli Zikmundovi Řepanskému z Řepan na Kolečově. Tvořil ho Žatec, Louny a jejich okolí. Byl typickým představitelem umírněného husitství. Žatec byl nazván stejně jako Plzeň městem slunce. Po pražské defenestraci a smrti krále Václava došlo k počátkům organizace vlastního svazu. V jeho čele byl kněz Petr řečený Špička a zemané Závíš Bradatý a Petr Obrovec. Svaz patřil k umírněným a radikální prvky táboritů mu byli cizí. Svaz často spolupracoval s Prahou a měl významný vliv v severozápadních Čechách. Sympatizovali s pražskou univerzitou a umírněnými kazateli. Svaz tvořili hlavně měšťané, řemeslníci, rolníci a drobná šlechta. Usilovali o náboženskou reformu, bez radikálních změn společenského řádu. Klonili se k mírovému řešení a později podpořili snahy o kompromis s katolickou stranou.

⁶³ JUROK, Jiří. Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce. České Budějovice: Veduta, 2006. Str. 50

3.2.4. Táborský svaz

K táborskému svazu se hlásila města: Domažlice, Klatovy, Sušice, Horažďovice, Prachatice, písek, Vodňany, Tábor, Lomnice nad Lužnicí, Kamenice nad Lípou a Pelhřimov. Jeho zakladateli byli radikální husité chiliastického smýšlení a též lapkovské družiny. Po Žižkových vítězstvích u Nekmíře počátkem roku 1420 a u Sudoměře byl zvolen mezi čtyři hlavní hejtmany táborské obce spolu s Chvalem z Machovic, Mikulášem z Husi a Zbyňkem z Buchova. „*Je možné, že i v táborském svazu se se spíše umírněné a pravé křídlo kolem Jana Žižky soustředilo v Písku, zatímco radikální, chiliastické, pikartské a levé křídlo v Táboře*“⁶⁴

Táborsko pražskou vojenskou spoluprací ukončila vzpoura uvnitř táborského vojska, kdy kněz Antoch napadl užívání ornátů pražany při mši a odmítl jim proto poskytnout další pomoc.

Táborská vize života

„*Pospolitost kazatelů a vyznavačů radikální očisty církve i společnosti, která se od roku 1415 vytvářela v Sezimově Ústí, byla předobrazem rovnostářského bratrstva prvotní bratrské komuny.*“⁶⁵

Tábor byl založen na jaře roku 1420 a zpočátku vypadal spíše jako vojenské ležení, než jako středověké město. Město Tábor se stalo jedním z hlavních sídlišť nového náboženského hnutí. Záhy se stal Tábor střediskem revoluce pro široké okolí. K Táboru se ubíraly zástupy venkovského lidu, přičemž drtivá většina byla pěší a chatrně vyzbrojena.⁶⁶ Tábor se měl stát obcí křesťanské rovnosti majetkové i společenské. „*Tábor měl být útočištěm šťastných, krásných a radostných lidí.*“⁶⁷

Byly zde zavedeny kádě, charakteristické pro husitská města. Sloužily jako prostředek náboženského a sociálního života husitů a symbolizovaly kolektivní rozhodování a rovnost. Zbavením se všeho materiálního, tělesného a tíživého před nastolením posledních událostí světa se rituálně přihlásili ke skupině vyvolených. Byly to sudy nebo nádoby, sloužící k odevzdání majetku jednotlivců do společného vlastnictví. Lidem byli zvoleni

⁶⁴ JUROK, Jiří. Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce. České Budějovice: Veduta, 2006. Str. 30

⁶⁵ ŠMAHEL, František. Návraty k pramenům: studie k počátkům husitského Tábora. Historické myšlení. Praha: Argo, 2021. Str. 332

⁶⁶ Vavřínek z Bžezové, Husitská Kronika, str. 45

„*Potom léta Páně 1419 evangeličtí kněží, přívrženci mistra Jana Husa a šířitelé podávání kalicha obecnému lidu, tehdy nazývaní viklefovci a jinak husité, začali se scházeti s lidem obojího pohlaví z rozličných krajů Českého království, měst vesnic se svátostí oltářní na jednu horu blízko hradu Bechyně, kterou nazvali horou Tábor*“

⁶⁷ Macek, Josef. Tábor v Husitském revolučním hnutí, Praha: Rovnost, 1955. Str. 87

úředníci nad káděmi, kteří měli na starosti spravedlivé rozdělení obecních prostředků. To umožňovalo přežití města i v časech obléhání a podporovalo solidaritu mezi obyvateli. Odpovídalo to myšlence, že majetková nerovnost je v rozporu s Boží vůlí. Husité předpokládali, že takováto majetková rovnost, bude zavedena po celých Čechách. Kádě byly postaveny nejen v Táboře, ale také v Písku a Vodňanech.

„Ani darované, ani koupené potraviny nestačily krýt potřebu. Táborští hejtmané proto přistoupili k řešení, jež bylo velmi účinné a též plnilo hned několikérý účel. Byly jim vojenské výpady do blízkého a později i vzdáleného okolí pevnosti.“⁶⁸

Revoluční sny táboritů, se netýkaly pouze křesťanů v českých zemích, jejich program byl vypracován pro lid na celém křesťanském světě. Revoluční lid měl především úmysl zúčtovat s vykořisťovateli a žít v bratrské shodě a lásce ze společných zdrojů. Zejména myšlenky o zespolečenštění majetku a také to, že se husité postavili svému králi, byly strašákem pro okolní feudály.

Společenství bratří a sester na Táboře byla založena na chiliastickém smýšlení. Táborický chiliasmus byl myšlenkovým systémem, který zahrnoval všechny oblasti života. Uspořádání společnosti, náboženské otázky, hospodářský život, vojenské záležitosti i právní a kulturní život. Šlo o zrušení starého společenského řádu a nastolení nového, spravedlivého.

„Chiliasmus lze v dějinách lidstva chápat jako kulturně antropologickou konstantu, konstrukt, navázaný na sociální a politickou utopii. V husitských radikálních konceptech příchodu nového věku bezhříšnosti a blaženosti byla dominantní autoritou Bible, zejména pasáže, které vyzývaly ke změnám a k fyzickému oddělení vyvolených od hříšných.“⁶⁹

„Táboři od samotného počátku respektovali rozdílnost právního postavení měst královských a poddanských. Stavovský princip, který táborští hejtmané z větší části uplatnili v okruhu své působnosti, měl svou obdobu i uvnitř nesourodého městského „stavu“ Na váhu tu padaly nejen rozdíly v rozsahu svobod a výsad, ale i vrchnostenské práva urozených táborických spojenců.“⁷⁰

Prvním samosprávným aktem táborické pospolitosti byla volba čtyř hejtmanů. *„Prvními táborickými hejtmany byly téměř bezvýhradně příslušníci šlechty, včetně dvou až tří potomků panských rodů. Válka pro ně byla řemeslem a jejich zkušenosti i schopnosti,*

⁶⁸ ŠMAHEL, František. Návraty k pramenům: studie k počátkům husitského Tábora. Historické myšlení. Praha: Argo, 2021. Str. 34

⁶⁹ CERMANOVÁ, Pavlína. Čechy na konci věků. Praha: Argo, 2013. Str. 169

⁷⁰ ŠMAHEL, František. Návraty k pramenům: studie k počátkům husitského Tábora. Historické myšlení. Praha: Argo. 2021, Str. 380

spojené s upřímným zápalem víry přišly revolučním zástupům víc než vhod.“⁷¹ Nejvyšším orgánem bylo shromáždění tzv. velké obce, jež se pravidelně scházelo.

Zcela převratné byly změny v právním a lidském postavení žen v Táboře. Husité nejen že dovolili ženám vzdělávat se, ale dokonce mohly i vykládat bibli. Žena se stávala svobodným členem společnosti a nebyla závislá na mužově vůli. Ženám se v Táboře poprvé dostávalo více pozornosti a úcty, než tomu bylo dosud a byly považovány za rovnoprávné s muži. Revoluční byly táborské názory na manželství, sexualitu a celkové soužití. To byl na tehdejší dobu zcela převratný obrat od dosavadní praxe. Tím, že se husité rozhodli nezatěžovat člověka dědičným hříchem již při narození, jak to dělala katolická církev, vymanili se ze závislosti a podřízenosti církvi. Protože podle katolické církve člověk mohl žít jakkoli ctnostně, přece nesl na čele Kainovo znamení hříchu. Táborské ženy byly pokládány za rovnoprávné boží bojovnice po boku mužů za „pravdu boží“, čímž dosáhly největšího stupně rovnoprávnosti v českém středověku. „*A právě vysoká úcta, prokazovaná ženám na Táboře, péče o všestranné povznesení táborské ženy – to byly příčiny přichylnosti žen k revolučnímu Táboru.*“⁷²

„*Roku 1451 navštívil Tábor protivník husitů, Eneáš Sylvius Piccolomini, pozdější papež Pius II. Poznal život Táborů, mužů i žen a – užasl nad znalostí bible u každé prosté ženy táborské. Památným výrokem potvrdil vzdělaný humanista, muž světa znalý a při tom zapřísáhlý odpůrce Táborů, náboženské vzdělání táborských žen, ač pocházely z „hnízda kacířského“: „Nechť se stydí italští kněží, o nichž nelze tvrditi, že by byli aspoň jednou přečetli Nový zákon, kdežto v Táboře sotva bys ženštiny nalezl, jež by nedovedla odpovídati z Nového a Starého zákona*“⁷³ Podle Čorneje jde však o typickou literární nadsázku a nelze brát vážně.

Táborité se chtěli zcela vymanit z pout feudalizmu i původní církve. Jediným zdrojem poučení pro ně byla Bible, ze které čerpali veškeré podněty nejen pro bohoslužby, ale pro celou výstavbu revolučního Tábora.

„*Radikálnost táboritů nebyla dána jen oddaností vizím přicházejícího Božího království, za které je dáno bojovat všem pravým křesťanům, ale hlavně svou neústupností v otázkách věrouky, které se, přes řadu politických kompromisů, nevzdali až do lipanského vyústění dlouhodobě nashromážděných a neřešených problémů v celozemském měřítku.*“⁷⁴

⁷¹ ŠMAHEL, František. Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje. Česká historie. Praha: Lidové noviny, 2001. Str. 163

⁷² MACEK, Josef. Tábor v husitském revolučním hnutí. Praha: Rovnost, 1952-1955. Str. 87

⁷³ KOLÁŘOVÁ, C. Anna. Žena v hnutí husitském. Praha: Knihy sokolice., 1915. Str. 113

⁷⁴ ŠMAHEL, František. Tábor a husitská revoluce: problémy interpretace. Dějiny Tábora. Díl 1. Sv. 2., 1421-1452. České Budějovice: Jihočeské nakladatelství, 1990. Str. 353-354

Z dnešního pohledu, nelze hovořit o demokratickém přístupu táborů a sirotků, protože náboženské přesvědčení v Táboře bylo jasně dané. Právo na svobodu projevu jiného názoru bylo vyloučené. Svě protivníky nutili přistoupit ke kalichu a zarputilí nepřátele pobili.⁷⁵

„Zpráva o založení bratrské obce bez pánů a poddaných, v níž „není nic mé a nic tvé“, přivedla v krátké čase do provizorní pevnosti několik tisíc sedláků a řemeslníků z blízkého i vzdáleného okolí.“⁷⁶ „Stalo se tak asi 23. března 1420. Tehdy vyšli táboři ze svých obydlí, vynesli cennosti a movitosti na rynek, složili je na hromadu a zapálili. Bratři a sestry byli přesvědčeni, že se tím zbavili okov, jež je poutaly ke starému životu.“⁷⁷

Obyvatelé Tábora zde žili v jednoduchých domech ze dřeva a hlíny, které byly spíše chýšemi. Táborské uličky jsou údajně schválně tak křivolaké, aby se dalo město lépe chránit. Co se týče počtu řemesel, která se v Táboře provozovala, řadíme ho k městům s nejširším rejstříkem povolání, což dokládá městská kniha trhov.

Mše se sloužila v Táboře pod širým nebem, protože husité byli přesvědčeni, že bohoslužba může být konána všude tam, kde jsou zbožní lidé a nejen v chrámu. Přesto byl na Táboře chrám postaven, přičemž i zde byla dodržena zásada skromnosti a jednoduchosti. Byl ze dřeva a připomínal spíše stodolu. Společné přijímání pod obojí byl pro tábority rituálem, který vyjadřoval příslušnost k tělu a vojsku Kristovu. Velký rozdíl byl také ve vystupování kněze. Zatímco katoličtí kněží stáli u oltáře v luxusních rouších, byl kněz v Táboře vousatý a skromně oděný. „Kostelní nádhera“ byla považována za zcela nepřijatelnou věc, proto Táborité mešními rouchy odívali koně, likvidovali okázalé oltáře a ničili posvátné bohoslužebné náčiní. Zdravému rozumu táboritů se přičilo uctívat svaté kosti a ostatky a brojili proti modloslužebnictví. Nevěřili ani neposkvřenosti Panny Marie ani v očistec. Táborští kazatelé chtěli nadobro skoncovat s ohlupováním prostého člověka. Před jejich kritikou neobstál ani křest ani biřmování ani poslední pomazání v původní katolické formě. Narozené děti křtili nikoli svčencou vodou, ale třeba v řece. Není divu, že lidovou kritikou neprošla zpovědnice. Táborská zpověď měla formu jakéhosi zamyšlení, rozjímání

⁷⁵ Vavřinec z Březové, Husitská Kronika, str. 45

„Potom v týchž dobách hlásali někteří kněží táborští lidu nový příchod Kristův, při ktrémžto příchodu mají prý všichni zlí a protivníci pravdy zahynouti a býti vypleněni a dobří jen v pěti městech býti zachováni. A svými kázáními divně ohlupovali lidi, vyzývajíce, aby se všichni ti každý zvláště, kteří se chtějí zachrániti před hněvem Boha všemohoucího, vystěhovali z měst, hradů, vesnic a městeček jako Lot ze Sodomy a hledali útočiště v pěti městech. Jejich jména jsou tato: Plzeň, Žatec, Louny, Slaný a Klatovy. Mnozí z prostých lidí, majíce horlivost podle apoštola, ne podle vědění, důvěřovali, prodávali své statky i za levnou cenu a sbíhali se k nim z rozličných krajů Království českého a Markrabství moravského s ženami a dětmi a kladli peníze k nohám těch kněží“

⁷⁶ ŠMAHEL, František. Uprostřed Evropy, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2024. Str. 22

⁷⁷ MACEK, Josef. Tábor v husitském revolučním hnutí. Praha: Rovnost, 1952-1955. Str. 26

jednotlivých hříšníků. Zamítavé stanovisko měli také k půstu jako druhu pokání. Nepovažovali za rozumné, aby již tak vyhladovělí a sedření chudáci ještě více trápili své tělo. Táborští kněží nevalovali na lidi ani modlitby ani půst, a rozhodně nepožadovali žádné almužny. Spíše se měl člověk sám nad sebou zamyslet.

Táborské vojsko bylo převážně tvořeno příslušníky městské a venkovské chudiny a skládalo se tudíž hlavně ze špatně vyzbrojené pěchoty. Jezdecké jednotky začal budovat Jan Žižka až poté, co získal značné množství koní z dobytého území. Vedle stálých posádek se Tábor opíral o spojeneckou šlechtu v kraji, jež se pravidelně zúčastňovala bojových akcí. Také husitské ženy nezůstávaly pozadu a bojovaly po boku mužů. V případě napadení nebo větších výprav se zbraně chopil každý.

Vojsko na Táboře mělo bojový řád, který byl páteří lidové armády. Táborský bojový řád je nejstarším husitským vojenským řádem, v němž byl sestaven soubor článků, které udávaly podmínky řádného boje. V tomto směru lze tento bojový řád považovat za významný pramen práva této doby. I zde se uplatňuje princip rovnosti mezi všemi jednotlivci, bez ohledu na to, zda se jednalo o šlechtice nebo sedláka, přičemž postavení případného pachatele nevyklučovalo odpovědnost za trestný čin. Trest byl stejný pro všechny.

Obsahoval devět zásadních bodů: (*J. Macek, 1955, Tábor v Husitském revolučním hnutí, str. 178*)

- *Bojovník se má především varovat nepravosti a má se vystříhat i zlosti*
- *Bojovat má zmužile a srdnatě*
- *Ze strachu nesmí být nepříteli vzdáno žádné místo*
- *Zákaz lůpežův nepřátelských, dokudž by boje nedokonali*
- *Neodcházet z bitvy*
- *Pokyny k rozdělování kořisti*
- *Bojovník nesmí holdovat přílišnému pití a obžerství*
- *Do vojska nepřijímat osoby, které by odpouštěly bohatým*
- *Bojovník nesmí jít do boje pro svou osobní slávu*

Vojsko mělo především poslouchat kázání a řídit se božími příkazy.

Nedůvěra táborů ke vzdělání se promítla do nevýrazného zájmu o školství. Příliš se nestarali o farní školy, některé zanikly, jiné živořily. To platilo i v prostředí jiných husitských směrů, přesto školství, byť v omezené míře, své poslání plnilo.

Husité trvali na zničení všech obrazů a soch v kostelech i kláštorech. Také klášterní knihovny byly nemilosrdně ničeny. Husité však nebyli zásadně proti kultuře, jejich cílem

bylo zabezpečit vzdělání a kulturu všem lidem. Snažili o vytvoření nové lidové kultury a zabezpečení lidového vzdělání, protože lidé osvícení moudrostí byli neskonale víc než sebekrásnější a nádherně vypracovaná bible. Místo latinských zpěvů, kterým většina lidí nerozuměla, vznikaly na Táboře české písně. Umělecká tvorba se řídila potřebami širokých vrstev prostého lidu.

Táborský chiliasmus byl protifeudální, revoluční ideologií prostého lidu z venkova a městské chudiny, jež měla zvítězit po celém světě. Nebyl bezduchou vírou v bibli, nýbrž byl řízen zdravým rozumem a výkladem ve prospěch prostého lidu. Myšlenky o konci světa a novém příchodu Kristově byly ve středověku běžné, jedině však na Táboře byly tyto chiliastické tendence shrnuty v ucelenou revoluční ideologii hájící zájmy chudiny.

„Dříve či později ovšem muselo dojít k vymezení táborské věrouky, která nemohla absorbovat všechna, mnohdy vysloveně protikladná stanoviska či mínění rozličných sekt, jež v prostředí revoluční komunity našly živnou půdu. Zvolení táborského seniora, bakaláře Mikuláše z Pelhřimova, zvaného Biskupec znamenalo počátek konce náboženské volnosti i téměř bezbřehé kazatelské svobody.“⁷⁸

Kaminsky popisuje, že husitská společnost v táborském prostředí usilovala o rovnostářské a komunitní uspořádání. Společné vlastnictví, odmítání šlechty a staré církevní hierarchie měly vytvořit společnost „pravých křesťanů“. *„Táborské komunity se snažily uskutečnit ideál božího království na zemi skrze společné vlastnictví, rovnost s přísnou náboženskou disciplínou. Tento pokus o radiální sociální reorganizaci byl zároveň duchovní i politickou revoltou proti starému světu“⁷⁹*

3.2.5. Lidové kacířské husitství

Pro všechny velké revoluce je charakteristické, že se v jejich průběhu z hlavního směru vydělí nejrůznější frakce. Podle Šmahela pikarti, nejvlivnější skupina táborských volnomyšlenkářů, subjektivně usilovali o další prohloubení revoluce. Tím, že jejich mluvčí napadli samu ideu utrakvismu, kolem níž se dosud sjednocovali všichni husité. Radikální pikarté, kteří očekávali konec světa, se od hlavního proudu husitství odtrhli pod vedením Martina Húskey. Konec světa však nenastal. Sekta byla na počátku roku 1421 vyobcována z Tábora, a poté se usídlila na Nežárce, v místě označovaném „Ostrov“. Následně pod vedením kazatele Petra Kániše došlo k prvním projevům adamitství. Hnutí se inspirovalo

⁷⁸ ČORNEJ, Petr. Jan Žižka, Praha: Paseka, 2019, Str. 324

⁷⁹ KAMINSKY, Howard. A history of the Hussite Revolution. Eugene: Wipf & Stock Publ., 1967. Str. 157

myšlenkou návratu k rajskému, nevinnému stavu člověka. Adamité si údajně libovali v nahotě a volné lásce, čímž se ocitli zcela mimo normy křesťanského života.⁸⁰

I pro husitské radikály byli členové nežárecké komunity příliš radikální, proto sekta Adamitů skončila tragicky. Žižkův sbor na komunitu Adamitů o počtu několika desítek lidí zaútočil a její členy nemilosrdně pobil nebo upálil, čímž si vysloužil uznání nejen husitů, ale i katolíků.

„Podle husitů i katolíků náleželi takzvaní adamité opravdu na odlehlý ostrov, izolovanou lokalitu, oddělenou od křesťanského světa, v němž není místo pro šílence, heretiky a zrůdy. I rodící se Jednota bratrská zdůrazňovala, že nemá nic společného s někdejší komunitou „na Ostrově“⁸¹

3.3. Husitské válečnictví

„Duchovní boj s hříchem totiž nebyl jen alternativou ke skutečné válce, z určitého pohledu byl jejím předpokladem. Pokud mistři připustili fyzický boj, obvykle jedním dechem kladli morální podmínky, které vojáci musí splňovat. K těm patřilo nejvíce se vypořádat se zlořády ve vlastním vojsku, než zaútočit na nepřitele – a analogicky také s hříchy ve vlastním nitru, než člověk začne kárat druhé.“⁸²

Otázka války a násilí byla pro husitské a táborské kazatele v první řadě závažným etickým problémem. Žižka a jeho bojovníci se ztotožňovali s božími rytíři, odstraňujícími vše, co stojí v cestě Kristu.

„I když v pojetí husitských myslitelů přerostl zápas za boží zákon ze spravedlivé války ve válku svatou, což mu dodávalo mimořádnou důležitost, přetrvávaly mezi jednotlivými účastníky debaty dílčí rozpory ohledně dovolenosti války. Jakmile však jednou zazněl podmíněný, leč autoritativní souhlas s ozbrojeným bojem za svaté pravdy, nedalo se v praxi zabránit překročení stanovených limitů, jejichž smyslem bylo omezit krutosti i zbytečné ztráty na životech.“⁸³

⁸⁰ Vavřinec z Březové, Husitská kronika, Str. 262

„Když přemnoží, od táborského kněze Martina svedeni, zle smýšleli o svátosti oltární a upadli do kacířství některých pikartů, lidé obojího pohlaví, bratři a sestry, byvše vyhnáni ze společného bydlení bratří na Táboře začali obývat ostrov ležící mezi Veselím a Jindřichovým Hradcem. A kdož způsobili sousedním krajům přemnoho škod, vzali na sebe přirozenost hovadskou, a jsouce svedeni od jednoho sedláka, který se nazval Mojžíšem, upadli v vnuknutí dábla, jejich otce, nadto do bludů a kacířství předtím nikdy neslýchaných.“

⁸¹ ČORNEJ, Petr. Jan Žižka, Praha: Paseka, 2019. Str. 431

⁸² SOUKUP, Pavel a SVÁTEK, Jaroslav. Křížové výpravy v pozdním středověku: kapitoly z dějin náboženských konfliktů. Praha: NLN, Lidové noviny, 2010. Str. 79

⁸³ ČORNEJ, Petr. Jan Žižka, Praha: Paseka, 2019. Str. 182

Válečné události jsou průvodním jevem sociálních proměn. Jednalo se o dlouhý konflikt, v němž jednotlivci střídali strany a měnili politiku. Skoro celá země se stala bojištěm, i část nižší šlechty se zapojila do revolučních bojů po boku lidu.

Vítězství u Sudoměře předurčilo Jana Žižku jako vrchního velitele válečných akcí. Žižka je považován za tvůrce husitské vojenské taktiky. Tábořská vojenská organizace měla charakter revoluční milice a též některé prvky staršího feudálního válečnictví.

Stěžejním pravidlem husitského vojska byla kázeň a poslušnost. Všichni bojovníci striktně dodržovali rozkazy svých velitelů a jakékoli porušení disciplíny bylo tvrdě trestáno. Husité efektivně kombinovali pěchotu, střelně zbraně i ostatní zbraně, jako byly například různé typy bijáků (řemdihy, palcáty, kyje i pověstné okované cepy). Zbraně vzniklé úpravou zemědělského náradí se v ruce rolníků stávaly účinnými nástroji proti nepříteli. Dokázali maximálně využít výhod terénu. Husitská, resp. Žižkova strategie v boji uplatňovala využití nových taktických prvků, jako byla například vozová hradba. Převážně pěší vojsko, chráněné vozovou hradbou, zdolávalo pevné zdi hradů s pomocí důmyslných obléhacích strojů. Husitská taktika uváděla nepřátele ve zmatek.

Polní vojska čítala v době bitvy u Lipan 6000 až 12000 mužů. Bojovníci byli v té době již na úrovni vojenských profesionálů.

„Když boj skončil, ke slovu pak nutně přicházelo kořistění a holdování. Soukromá kořist byla kromě žoldu nebo dohodnuté feudální sazby pro vojáka bez rozdílu sociálního postavení velkým lákadlem, aby se do válečného podniku zapojil. Vojenský řád z konce 14. století požadoval, aby se kořist shromáždila a byla dělena spravedlivě veliteli.“⁸⁴

Atraktivní kořistí byla zbroj, šatstvo, šperky, koně, dobytek, vozy i zbraně. Záznamy o ukořistěných předmětech a dobytku se vedly v rejstřících bratrstva. Také se zde zachycovaly zápisy o účasti členů na akcích, na základě kterých se určoval podíl na kořisti. Písař u každého jména poznamenal počet vyplacených podílů. Vedly se též zápisy o rukojmích, protože bratrstvo mělo též zajatce. Zajatci posílali prosebné listy svým známým a příbuzným a žádali o zaplacení výkupného. Převážná většina těchto zajatců čekala na své vysvobození několik let.

V dobách před husitskými válkami se dbalo na to, aby se nepáchala škoda na církevním majetku. V přímém protikladu byla praxe táborů a sirotků. Ti bohoslužebná roucha i drahocenné předměty snesli na hromadu a zapálili.

Jan Žižka se choval k ženám přemožených nepřátel šetrně a s úctou, což bylo také zaznamenáno ve vojenském řádu. Avšak tábořské bojovnice někdy zašly v boji až

⁸⁴ MATUŠKA, Matěj. Husitský válečník, Praha: Grada, 2016. Str. 155

k úplnému zapření ženskosti, tím že se dopouštěly ukrutností na přemožených protivnících. Drancovaly kláštery, olupovaly ženy v poražených městech o šperky a často páchaly horší násilí než muži. Kruté chování vrhlo stín na jejich vážnost a zbožnost. Husitské bojovnice měly na krátko ostříhané vlasy a oblečené byly jako muži. Byly opásány meči a jako zbraně používaly kameny. Pokud byly bojovnice v boji zajaty, skončily většinou na hranici.

„Sestry vojska Žižkova a sestry tábořské byly obdobou pražských bekyň. Byly vnějškově oproštěné od nádhery rouch a vystupování, přísné na sebe a na své okolí, hlavně na rozmařilé Pražky, vroucně zbožné a slavné znalkyně bible, pomocnice mužů bojovníků i bylo-li třeba, samy bojovnice, jež se nelekaly smrti ani na poli válečném ani na hranici.“⁸⁵

Silná víra a přesvědčení o správnosti jejich boje dodávali Husitům mimořádnou morální sílu, která posilovala jejich odvahu a odolnost. Vojenské operace proti Husitům téměř bez výjimky selhaly.

„Nikdo už nikdy nezjistí, kolik skutečných obětí si ony takzvané první husitské války, vymezené trváním faktického interregna (tzn. bezkráli) v Českých zemích mezi roky 1419 – 1436 vyžádaly. Kolik lidí padlo, klik jich zůstalo zmrzačeno. Jisté však je, že se nesmazatelně zapsaly do mentality všech těch, kteří přežili a předali svým potomkům názory a postoje vzešlé ze vzpomínek na více než patnáctiletý konflikt.“⁸⁶

Válčení se též promítlo do složení české společnosti. Mezi nejbohatší a nejvlivnější urozené lidi pronikli za revoluce úspěšní hejtmané a politici různých husitských směrů. Tato válečnická aristokracie zabrala rozsáhlé církevní statky a přesto, že původně nepatřily tyto rody mezi vysokou šlechtu, bohatstvím a politickým vlivem je předčily.

3.4. Život obyvatel během husitských válek

Život žen

Jan Hus se staral o povznesení lidových vrstev a také o povznesení žen. Ženy rozjímaly o vyslyšených kázáních ve větších kroužcích doma a některé později dospěly k samostatnému kázání. Posluchačky z Betlémské kaple byly téměř ze všech sociálních vrstev pražské společnosti, prosté služky, bohaté měšťanky, urozené ženy, šlechtičny i královna. Sympatie královny Žofie k Husovi měly oporu v podobném smýšlení.

Postavení ženy v národě je jedním z měřítek jeho kultury. Zatímco v katolické církvi byly ženy zřídka připuštěny k větší součinnosti, v husitském proudu naproti tomu

⁸⁵ CÍSAŘOVÁ, Kolářová Anna. Žena v jednotě bratrské, Praha: Kalich, 1942. Str. 32

⁸⁶ MATUŠKA, Matěj. Husitský válečník, Praha: Grada, 2016. Str. 160

představovaly důležitý nábožensko-sociální činitel. Žena v husitském hnutí hrála roli nejen sociální, ale také na poli vojenském.

Průlomem pro postavení žen a jejich společenskou emancipaci v husitství znamenal jejich vstup do veřejného života. Ženy se aktivně účastnily ve všech fázích hnutí podle jejich příslušnosti k jednotlivým proudům. Určujícím činitelem bylo jejich společenské a sociální zařazení. Ženy byly velmi pevné ve své víře, což dokazuje minimální odpadlictví od husitství.⁸⁷

„Jaký tedy byl ideál ženy doby Husitovy? Velkou většinu současných žen Hus zavrhuje jako středověký kněz a nadšený bojovník za mravní pokrok, jemuž ženy v očích středověké morálky překážely. Ale v nedlouhé době viděl Hus působením svých slov takřka vyrůstati novou ženskou generaci, zprvu ovšem nečetnou, poznal, že některé ženy netoliko dovedou pochopiti a oceniti jeho slova, nýbrž i uskutečniti jeho ideál pravé české křesťanky, že dovedou v tom směru slovy a příkladem dobrého života působiti i na své okolí a konečně, že umí podle příkladu učitele svého poznané pravdy hájiti.“⁸⁸

Bekyně

„Jistě nikoli náhodou našla mystika kromě klášterů živnou půdu také v bekyňských domech. Bekyně žily buď samostatně, ale nejčastěji ve společenstvích na způsob klášterní komunity, ve které však neskládaly sliby a neuzavíraly se před světem.“⁸⁹

Mezi první žákyně Husovy patřily Bekyně. Sbory Bekyň se nejprve rekrutovaly ze zámožných a urozených žen, posléze se přidávaly ženy spíše nezaopatřené. Církev i veřejnost na ně pohlížela jako na kacířky i přesto, že byly ve víře velmi horlivé. Důležitým předpokladem smysluplné ženské zbožnosti byla dostupnost literatury. Bekyně lze považovat za první propagátorky náboženské literatury, tajně pořizovaly opisy zakázaných spisů a zároveň jsou považovány za pěstitelky českého liturgického zpěvu z doby husitské. Nejvíce jich žilo v Praze a na rozdíl od zahraničních příslušnic tohoto hnutí žily v Čechách velmi skromně, obvykle při soukromých kaplích. Oblékaly se do jednoduchých rouch temných barev. Hlavní účel jejich bytí byl zaopatření chudých nebo osamělých žen. Jejich úkolem bylo modlit se. Ošetřovaly nemocné, ujímaly se pohozených dětí a ve volném čase

⁸⁷ NEJEDLÝ, Zdeněk. Dějiny husitského zpěvu. Kn. 6, Texty. 2. vyd., V ČSAV 1. vyd. Sebrané spisy Zdeňka Nejedlého. Praha: ČSAV, 1956. Str. 397

„Žena uvědoměná nábožensky, uvědomila se jistě i národnostně, v dětství jsouc učena po česku čtouc a slyšíc české slovo boží při kázání při mši, již se s plným pochopením mohla činně zúčastniti českým zpěvem mešním, dotud v církvi římské nepřipustným.“

⁸⁸ KOLÁŘOVÁ, C. Anna. Žena v hnutí husitském. Praha: Knihy sokolice., 1915. Str. 100

⁸⁹ LENDEROVÁ, Milena. Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Česká historie. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. Str. 180

se věnovaly ručním pracím. Svým způsobem řešila organizace Bekyň tíživou sociální otázku žen, pro které nebylo uplatnění, jako byly bezdětné vdovy zestárlé a nepotřebné služky i neprovdané dívky.

Manželství

Svatost manželství měla nejen v době husitství svou důležitost. Manželství by mělo být uzavřené upřímným slibem. Ačkoliv Hus sympatizoval více se stavem panenským, manželství ani svatbu neodsuzoval, stejně jako kazatelé působící po jeho smrti. Jak by mělo vypadat ideální manželství popisuje Hus ve svém traktátu „O Manželství“. Každá husitská žena vstupující do manželství musela být řádně poučena knězem, aby věděla, co manželství obnáší. Husitští kněží se řídili myšlenkou: „Protož což Bůh spojil, člověk nerozlučuj“ Manželství pro ně bylo tedy něco nerozdělitelného, trvajícího až do smrti. Jan Hus nabádal ženy, aby své muže neopouštěly a žily ve společné domácnosti.

Husité odmítali povinný celibát kněží na rozdíl od katolické církve. Zejména radikální proudy prosazovaly, aby se duchovní mohli ženit. Adamité klasické manželství zcela zavrhovali a žili v komunitách „volné lásky“. Umírnění kališníci neměli zájem na zásadních změnách manželské instituce. Husitské svatby se od katolických lišily větší jednoduchostí a zaměřovaly se spíše na morální povinnosti manželů. Husité se podíleli na významných změnách v pojetí manželství, rodiny a sexuality ve středověkém Česku.

Děti

Děti nebyly v této době příliš ceněny, což ovšem nebránilo rodičům, aby své děti milovali. Při zátěži, kterou pro ženu představovala všechna těhotenství a porody, byla naděje, že se dítě dožije dospělosti malá. Odtud pramení rezignace, do které lidé upadali při každé další ztrátě potomka, která vypadá na první pohled jako necitlivost.

Mistr Jan Hus se ve svých kázáních i traktátech též zabýval otázkou řádné výchovy. S výchovou by se mělo podle kazatele začít brzy, nejvhodnější doba byla v mládí, kdy se jedinec rychle učí a v případě nutnosti lze použít fyzického trestu. Role matky nebyla v husitství nadřazena roli otce (i z toho důvodu, že je otec v kázáních a traktátech zmiňován častěji), ale i tak hrála důležitou roli při výchově dětí.

Lidé „na okraji“

Ve středověké společnosti se ocitali lidé „na okraji“ z důvodů sociálních, ekonomických, nebo náboženských. Mezi hlavní skupiny těchto lidí patřili Židé, žebráci, postižení a nemocní lidé a nevěstky. Speciální kategorií je kacír. „Kacír je člověk, k němuž církev pocituje nejsilnější nenávisť, protože je její součástí a zároveň stojí mimo ni, protože

*ohrožuje ideologické, institucionální a sociální základy vládnoucího náboženství víry, náboženský monopol a autoritu církve.*⁹⁰Lidi na okraji společnosti často spojovala špatná pověst a zločin.

Nevěstky patřily k lidem na okraji společnosti, nicméně jejich postavení ve středověku nebylo zpočátku tak sociálně méněcenné, protože bylo podpořeno církví. Její představitelé se odvolávali na autoritu sv. Augustina, který varoval: „Odejmi nevěstky a naplníš vše cizoložstvím.“ Prostituci provozovaly obvykle nejchudší ženy, které neměly jinou možnost obživy. Prostituce byla ve městech běžně tolerována a veřejné domy byly pod dohledem městských úřadů. Mnozí kněží sami porušovali celibát. Všichni husitští kněží v čele s Janem Želivským ostře kritizovali tento přístup katolické církve a prostituci vnímali jako vážné ohrožení mravnosti a morální čistoty. Odsuzovali nejen prostitutky, ale také muže, kteří využívali jejich služeb.

Židé byli vnímáni jako vrazi křesťanského boha. Byli nuceni žít v ghettech, nesměli vlastnit půdu a také byli omezováni v provozování řemesel, proto se věnovali půjčování peněz na úrok, což jim vyneslo nepřátelství napříč společností. Byli také často obětními beránky během epidemií moru. Židé sympatizovali s husity v jejich boji s katolickou církví a revoluce také uvolnila na čas některá protižidovská omezení a umožnila v omezené míře nabývat řemeslných znalostí. Židé patrně po celou dobu konfliktu zajišťovali husitům úvěr a zprostředkovávali zahraniční obchod.

Lidé trpící fyzickým postižením nebyli ve středověku ojedinělým jevem. Tělesné handicap a nemoci typu malomocenství křesťanství vnímalo jako trest za hříchy, kterých se postižený člověk ve svém životě dopustil. Pokud se někdo s problémem už narodil, bylo to přičteno hříchu prvotnímu. Postižení bylo spojováno s pověrami, čarodějnictvím nebo prokletím, což vedlo k diskriminaci a izolaci. Závazek milosrdenství vůči nemocným doprovázel strach z nákazy a odpor k mrzákům. Vždy záleželo na společenském postavení. Zámožný člověk měl péči v rodinném kruhu, chudáci byli odkázáni na žebrání a pomoc církve. Pomoc poskytovaly kláštery a církevní instituce.

Kultura a vzdělání (umění, zpěv)

„Vždyť jen hrubý nedouk mohl by nevědět, že veškeren pokrok vzdělanosti a osvěty po mnohá staletí visel, jako jinde, tak i u nás, jedině na církevních ústavech, že cokoli zjevilo se dělníkům na poli jak naučné literatury, tak i krásoumy, odchováno bylo původně ve

⁹⁰ LE GOFF, Jaques. Středověký člověk a jeho svět. Praha: Vyšehrad, 1999. Str. 21

*školách duchovenstvem zřízených a vedených, a že z lůna církve zrodila se i sama universita pražská, kterou přec jen převrácenci z pouhého zpátečnictví vinití by mohli.*⁹¹

Takřka veškerá umělecká produkce té doby se odklonila od světské problematiky k duchovním záležitostem. Ústřední postavení v husitské literatuře zaujímá Bible a její výklady. Velký rozmach zaznamenalo dějepisectví, vedené snahou podat svědectví o převratných událostech.

*„Názory Jakoubka ze Stříbra i dalších husitských myslitelů, že opravdový křesťan se obejde bez obrazů světců a božských bytostí měl hluboké filozofické kořeny a vycházel z platonsko-augustinovského i obecně křesťanského pojetí. Bůh je nejvyšší a nejdokonalejší bytost, již se člověk nemůže v úplnosti zmocnit. Z tohoto teoretického přístupu vyrůstalo pověstné husitské obrazoborectví, které vyústilo až v drasticky důsledné odstraňování soch, obrazů i dalších „zbytečných okázalostí“ z církevních prostor.*⁹²

Praha byla sídlem první university ve střední Evropě. Karlova univerzita byla centrem vzdělanosti nikoli církevní, ale podněcovala rozvoj vědy a literatury. Po vydání Dekretu kutnohorského se však univerzita uzavírala do sebe, ztrácela kontakt se světem a posléze inteligence putovala za vzděláním do zahraničí. Také mnoho venkovských i městských škol zaniklo. Vysokou úroveň si podržely městské školy v katolických centrech.

*„Byť husitští reformátoři, včetně Jana Husa hovořili o důležitosti vzdělání pro pochopení božího zákona, dlouho trvající boje výchově a školství neprospěly. Navíc radikální husitské proudy odmítali veškeré vzdělání a učenost jako neúčinné a vedoucí k povýšenosti a pýše. Jejich stanovisko vyústilo k programovému ničení knih a knihoven. Tyto extrémní názory však neměly dlouhého trvání, i když mistři pražské univerzity předhazovali táborům přezíravý vztah ke vzdělání pěknou rádku let.*⁹³

Věrným průvodcem lidu a hlasatel jeho citů a myšlení byl zpěv. Křesťanská církev celé tisíciletí vyvíjela v církvi liturgický zpěv a potlačovala staré pohanské písně. Kněží v okázalém rouchu zpívající v latině byli znakem privilegované církve. Zpěv byl ohlasem nových proudů a zvěstovatelem nové doby již na začátku hnutí. Reformace přinesla první duchovní písně lidového původu. Jejich původ vyrůstá z různých pramenů, přirozeně však převládá vliv gregoriánského zpěvu kostelního. První lidové duchovní zpěvy mely prosebný charakter, což vedlo k jejich užití při prosebných procesích. Liturgická procesí se ve

⁹¹ ČORNEJ, Petr. Lipanské ozvěny. Jinočany: H a H, 1995. Str. 59

⁹² ČORNEJ, Petr; ČORNEJOVÁ, Ivana; FROLÍK, Jan; VANÍČEK, Vratislav; BĚLINA, Pavel et al. Dějiny zemí Koruny české. 10., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Paseka. Str. 252

⁹³ ČORNEJ, Petr; ČORNEJOVÁ, Ivana; FROLÍK, Jan; VANÍČEK, Vratislav; BĚLINA, Pavel et al. Dějiny zemí Koruny české. 10., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Paseka. Str. 234

středověku konala velmi hojně a lid zpíval „Hospodine, pomiluj ny“ Nejcenější sbírkou husitských písní je Jistebnický kancionál a nejznámější písní bojovníků je „Ktož jsú boží bojovníci“

„Zavedením českého zpěvu bohoslužebného bylo popřáno zejména ženě zúčastniti se činně úkonů bohoslužebných při mši husitské, jež byla čtena zcela aneb alespoň částečně (u mírných Pražanů) česky. To bylo církvi římskou až dosud odpíráno.“⁹⁴ Husité všech směrů zavrhovali světské písně a uznávali pouze duchovní píseň. Dávali přednost jednohlasu, vícehlasný zpěv považovali za nepatřičnou okázalost.

Husité podporovali používání českého jazyka, přispěli k šíření kultury a vzdělání mezi obyčejnými lidmi.

Odívání

„Ve středověké kultuře je společenské postavení dané. Týká se i lidí na okraji. Některé kategorie se lišily zřetelně – jiná barva kůže nebo jiný jazyk odlišovaly etnické menšiny, takovým znakem mohlo být i povolání, stejně jako vnější příznaky nemoci nebo viditelné zmrzačení. Nejčastější formou rozlišení je oděv.“⁹⁵

Rozdíly v oblékání byly znakem sociální nerovnosti a vedly k opovrhování nižšími třídami. Židy odlišoval charakteristický oděv. Prostitutky se řídily oděvními normami, které jim předepisovaly, co mohou, resp. nesmí nosit. Heretici museli nosit na znamení pokání na prsou a na zádech kříž.

Mravokárci jako Rokycana, bojovali proti přemrštěnosti tehdejší módy, proti líčení, nošení šperků, vysokým účesům i kloboukům. Největší „parádnice“ dokonce jmenoval z kazatelny, ale nakonec se setkal s oporem. „Nuž vy baby chomůtnice, ženy fífloné, pyšné, hrdé, nu vy věnečníci, pohrdáte-li věrou k Ježíšovi, vidíte-li jej tuto v hlohové koruně? Či jest vás d'ábel oslepil?“ (Postila II, 405). Husité věřili, že jejich vnější vzhled má odpovídat vnitřní čistotě.

Chudoba

Chudoba je jednou z nejbolestnějších skutečností středověku. V Husově ideovém systému neměl pojem chudoby samostatnou pozici, jeho teoretickou vnitřní náplň většinou převzal od Wiklefa, nedosáhl ale tak krajních pozic jako on. Přesto byl vzor chudoby, přirozeně zejména chudoby církve, Husovi velmi blízký. Nebyl ale tak radikální jako zastánci modelu usus pauper, kteří uznávali pouze velmi střídme užívání statků. Hus připouštěl, aby

⁹⁴ KOLÁŘOVÁ, CÍSAŘOVÁ, Anna. Žena v hnutí husitském. Praha: Knihy sokolice., 1915. Str. 18

⁹⁵ LE GOFF, Jacques. Středověký člověk a jeho svět. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 1999. Str. 310

příslušníci církve vlastnili základní oděv a pokrm: Alebrž chci, aby biskupové majíce pokrm a oděv hodný, jako die sv. Pavel, měli na tom dosti, a mají-li zboží nadané, chudým aby je rozdávali, skrovněji jsúcúce živi.“⁹⁶

Umírnění husité chudobu úplně neoslavovali. Brali ji jako běžnou součást života a kladli důraz na spravedlnost a rovnost před Bohem, ale nepožadovali oproštění od majetku. Radikální husité byli jiného názoru. Táborité prosazovali společný majetek, nebo alespoň spravedlivě rozdělený. Adamité prosazovali absolutní chudobu, odmítali majetek, peníze a žili jako komunita bez soukromého vlastnictví. Podle čtyř artikul pražských je chudoba vnímána jako ideál pro církev, nikoli pro obyčejné lidi. Katolická církev považovala majetek za nutný i k financování své činnosti, jako např. charita, vzdělávání, stavby.

3.5. Bitva u Lipan

Marná snaha zlomit husity vojensky vedla italského kardinála Cesariniho k obratu v myšlení. Proto v roce 1431 svolal do Basileje koncil, jehož cílem byla dohoda s husity. Husitská reprezentace doufala, že získá svět pro husitské pojetí božího zákona a přijetí čtyř artikulů. Všichni již byli vyčerpáni válčením a chtěli se konečně dohodnout. Bohužel blok táborů nebyl ochoten v ničem ustoupit a trval na bezpodmínečném uznání čtyř artikulů. Proto mezitím oblehl hlavní katolickou pevnost, Plzeň. K rozhodující bitvě došlo u vesnice Lipany, kde Tábořsko-sirotčí seskupení utrpělo těžkou porážku. V bratrovražedném střetnutí vzala za své vojenská síla polních bratrstev a s ní mocenská opora radikálních husitů. Drtivá porážka jádra polních vojsk u Lipan rozmetala mocenskou převahu radikálních bratrstev i soudržnost dočasné „panské“ koalice.

„O úspěšnosti a zmaru plánu Husitů i basilejského synodu se od 14. července 1433 rozhodovalo před Plzní. Naštěstí pro západočeské město, koncil i katolickou stranu se obléhatelé potýkali s podobnými těžkostmi jako obléhaní. Přibližně 13 000 bojovníků a kolem 5 000 koní potřebovalo značné množství potravy, které nebylo snadné sehnat. Výpady husitských vojsk za pící a potravinami sužovali rolníky v blízkém i vzdálenějším okolí a ve svých důsledcích obracely veřejné mínění proti bojovníkům pod korouhví kalicha.“⁹⁷

V tíživém období před Lipany nastala v Čechách neúroda, ceny základní potravin neúnosně vzrostly, což vyvolalo hladomor a nemoci z podvýživy. Z těchto důvodů táboři a sirotci, odhodlaní pokračovat v boji, ztratili podporu veřejnosti a ocitli se v izolaci, což uspíšilo jejich porážku. Katastrofa u Lipan sice nezlomila válečnou moc husitských radikálů,

⁹⁶ CERMANOVÁ, Pavlína. Čechy na konci věků. Praha: Argo, 2013. Str. 200

⁹⁷ ČORNEJ, Petr. Lipanské ozvěny, Jinočany: H a H, 1995. Str. 10

ale politicky a mocensky se již nikdy nevzpamatovali. Vůdčí postavení táborů a sirotků v zemi definitivně padlo.

Bitva u Lipan představovala nejen vojenskou porážku husitů, ale i symbolický konec revoluční fáze husitství. Výsledek bitvy měl zásadní dopad na další vývoj v českých zemích. Umožnil nastolení kompromisu mezi umírněnými husity a katolíky, známého jako Basilejská kompaktáta.

3.6. Jednota bratrská

Jednota bratrská navazovala na husitské ideály, ale víc se soustředila na mírové soužití a duchovní kázeň, než na revoluční změnu společnosti.

„Bratři po celou dobu své existence trvali na některých principech, které jim ve společnosti zákonitě museli působit problémy. Takovými konstantami bratrských postojů byly předně důsledné rozdělení světské a duchovní moci a důraz na řád a kázeň. Když bratři za Lukáše dospěli k přesvědčení, že církev zde není pro zachraňování lidí, nýbrž pro svět, jemuž má být svědectvím a příkladem, a v němž se má podílet na spravedlivějším utváření vztahů a struktur.“⁹⁸

První generace Jednoty bratrské

Krise po husitských válkách vedla ke vzniku Jednoty bratrské, která se stala v protestantském prostředí legendou. Jednota si během svého působení vytvořila vlastní sociální učení, které zahrnuje pokyny, jakým způsobem jednat ve věcech rodinného, církevního, hospodářského i politického života. Při utváření těchto postojů a zásad první generace Jednoty hrál důležitou roli Petr Chelčický, jenž je znám zejména svým pacifickým postojem. Jedinou normou je Boží zákon, který požaduje následování od všech bez výjimky.

„Jakákoliv křesťanská mocenská struktura je nemyslitelná, neuskutečnitelná. Ne moc, ale dobrovolnost, spontánnost je principem, podle něž se jediné mohou utvářet křesťanské vztahy.“⁹⁹

Podle Chelčického by křesťan neměl uznávat vrchnost a neúčastnit se mocenských funkcí ve společnosti. Křesťan má povinnost platit daně a prokazovat vrchnosti čest a podřízovat se všemu co není proti Bohu. Respektovat mocenské struktury je v pořádku, ale jen v hranicích, které jsou jim vykázány, a není nemožné se jim vzepřít, pokud hranice překračují. Chelčický je zásadně proti použití násilí, čímž se je v rozporu s husity, kteří vedli

⁹⁸ HALAMA, Jindřich. Sociální učení Českých bratří 1464-1618. Moderní česká teologie. Brno: CDK, 2023. Str. 196

⁹⁹ HALAMA, Jindřich. Sociální učení Českých bratří 1464-1618. Moderní česká teologie. Brno: CDK, 2023. Str. 15

války ve jménu spravedlnosti. Jednota hlásá, že Křesťan se má raději nechat zabít, než by zabil. Chelčický odmítá středověké dělení společností na trojí lid a obhajování tohoto uspořádání považuje za bytostně pohanské.

V bratrských komunitách bylo důsledné nenásilí i ochota strpět křivdu. Z přesvědčení se také vyhýbali vojně, přičemž odmítání zbraní považují za legitimní křesťanský postoj. Správné bylo vůbec neválčit. „Násilí plodí násilí“ Toto memento se vyskytuje v Chelčického spisech napořád.

*„Pomsta a krev byly prostě vlyty do základu města, lakomstvím město stojí“ – Chelčického postoj k městu.*¹⁰⁰ Hus ve svém díle rovněž ostře káral městské přestupky proti pravidlům křesťanského života.

Ve vztahu k majetku tvrdí Jednota, stejně jako Husité, že křesťané by měli mít společný majetek, sdílet vše navzájem a pomáhat potřebným. Zřeknutí se soukromého majetku bylo však pro příslušníky Jednoty dobrovolné. Pouze církevní hodnostáři měli závaznou povinnost vzdát se veškerého majetku. První generace bratří omezovala rozdávaní almužen výhradně v rámci své komunity, čímž také potvrzovala rysy nezájmu o společnost a nedůvěru ke světu.

Vztah k řemeslům a živnostem byl odvozován od toho, zda se jednalo o řemesla dobrá, tj. taková, která byla spojena s uspokojováním základních potřeb (bydlení, strava, odívání), nebo řemesla zapovězená, která těžila z lidských slabostí a nemravnosti.

Uzavírání manželství se dělo na základě svobodné vůle, nucení ke svazku bylo nepřijatelné. Tělesnou stránku manželství Chelčický nepovažuje na rozdíl od katolíků za nečistou, nijak se nezapírá, nýbrž se mravně vzdělává a zušlechťuje. Usiluje o zduchovnění manželství i rodinných vztahů.

Málokdy Chelčický ženy chválí, jakožto mravokárce spíše kárá. Chválí mravní zdrženlivost a čistotu, kárá parádivost, pýchu a hříchy s tím spojené.

Teologové Jednoty se též zabývali postavením vdov. Ovdovělé ženy byly nabádány ke zdrženlivému životu, nenápadnému oblékání a neustálému modlení. O ty, které již překročily šedesát let, se měla jednota starat ze společných peněz, zatímco ty mladší se buď mohly vdát, nebo se o sebe musely postarat sami. Z principu se však druhý sňatek nedoporučoval. Ztráta manžela v době, kdy byla žena určována svým vztahem k muži, měla pro ženu obrovské ekonomické, sociální i psychologické důsledky. Na druhou stranu dala pozůstalým manželkám možnost zažít pocit svobody, jinak pro ženy nedostupný.

¹⁰⁰ ŠMAHEL, František. Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje. Česká historie. Praha: Lidové noviny, 2001. Str. 316

Bratřím velmi záleželo na rodinném prostředí. Pravidla pro řádný život hospodáře a hospodyně i dětí a čeledi upravovaly předpisy synod. Dětem mají být rodiče dobrým příkladem. Svědčí jim prostý oděv, pobyt na čerstvém vzduchu a jednoduchá strava. „*Děti mají býti opatřovány dobrými věcmi časnými a vychovávány v čistotě ducha a v kázni. Zlo roste v dětech již od útlého věku.*“¹⁰¹

V počátcích své existence příslušníci Jednoty vzdělávali své děti sami doma, do škol je neposílali, protože je považovaly za nevhodné, provozované špatnou církví. Poskytovali dětem základní, prosté vzdělání, které stačilo k běžnému životu a čtení Bible.

Nové zformování Bratrského učení

Nová podoba bratrského učení i praxe, byla především zásluhou Bratra Lukáše a stala se určující pro další vývoj Jednoty. Rozhodující změnou byl vztah ke společnosti.

„*Zatímco pro první generaci je hřích neoddelitelně spoután se světem a hříšný svět, který nemá účast na milosti Boží, je pro ně totožný s veřejnou sférou, pro Lukáše je světem nikoli nevěřící okolí, ale hříšná žádost, která člověka napadá zevnitř.*“¹⁰²

Na základě usnesení Jednoty v Brandýse jsou přeformulována pravidla. Světská moc, vojenská služba, řemesla jsou vzata na milost a nejsou považována automaticky za špatná, nýbrž záleží na způsobu jejich vykonávání. Živnosti se dělili do kategorií dobré, nebezpečné a zlé. Za zlé, neboli zakázané jsou považovány kuplířství, čarování, věštění, kramářství, šenkýřství, prostě řemesla, která sloužila k zábavě.

Nadále nebylo možné vykonávat povolání jako je kat nebo biřic, ale změnilo se nahlížení na vojenskou službu. Nyní se připouští možnost, že křesťan bude bojovat, pokud to bude ze spravedlivých důvodů. Má si však najít takové zařazení, aby nemusel zacházet se zbraní (např. zásobování).

Nově bylo nyní nahlíženo také na šlechtu. Urozenost podle Bratří nespočívá v původu člověka, ale v jeho osobních kvalitách. V zásadě jsou si všichni lidé rovní, šlechta se odlišuje jen svým posláním a úkolem starat se o své poddané. Urození nebyli nuceni vzdávat se svých majetků, byli však povinni řídit se bratrskými řády. Vrchnost má dohlédnout, aby pracující poddaní byli spravedlivě odměňováni. S čeledí a služebnictvem by se mělo jednat slušně, spravedlivě a bez násilí.

Materiální chudobu Bratři nevyzdvihují, vnímají ji realisticky, jako nepříjemný a tísnivý stav, namísto toho zdůrazňují konání poctivé práce.

¹⁰¹ KOLÁŘOVÁ, CÍSAŘOVÁ, Anna. Žena v hnutí husitském. Praha: Knihy sokolice., 1915. Str. 22

¹⁰² HALAMA, Jindřich. Sociální učení Českých bratří 1464-1618. Moderní česká teologie. Brno: CDK, 2023. Str. 53

Ve vztahu ke stravování jsou Bratři velmi skromní a dávají přednost jednoduchému jídlu, přejídání je nepřijatelné, stejně jako účast na posvíceních. Avšak u lidí jiného vyznání jsou tolerantní a k ničemu je nenutí.

V letech následujících po Lukášově smrti se jednota vyrovnávala s vlivy evropské reformace a nadále bojovala o potvrzení náboženské svobody.

Stejně i v odívání dávají přednost jednoduchosti, žádná zdobnost není třeba. Oděv má plnit funkci ochrany a také vypovídat o postavení člověka, tj. zda je sedlák, měšťan, nebo urozený.

„Jako almužny byly označovány všechny dary a sbírky, finanční i hmotné, ve prospěch chudých a potřebných, ale i ve prospěch církve. Darováním slouží křesťan sám sobě, cvičí a upevňuje se v tom, co je správné.“¹⁰³ Ve sborech se pořádaly pravidelné sbírky, které se evidovaly a rozdělovaly podle pokynů Starších.

Rozvoj bratrského školství byl velmi pomalý. Bratrské školy byly soukromé, neveřejné a nebylo jich mnoho. Taktéž se držely pravidla skromnosti a jednoduchosti. Jednota považuje vzdělání pořád za poněkud nebezpečné.

Jednota se přidržela tradice husitského zpěvu, zvláště meditativního chorálu, projevující se zvýšenou péčí o myšlenkovou kvalitu textů.

Manželství je pokládáno za svátost, ale být svobodný se cení výš. Do manželství má člověk vstoupit, nemůže-li jinak. Nadále je kladen velký důraz na naprostou dobrovolnost. Manželka je podřízena muži, vládcem v domě je muž. Ten by měl jednat spravedlivě a své ženy si patřičně vážit. Zdrojem problémů se v tomto období stává pravidlo, že svobodní kněží by se neměli ženit.

„Vtáh rodičů a dětí je v bratrských naučeních především vztahem odpovědnosti, pozornost se však soustředí na ta období života, kdy jde o odpovědnost převážně jednostrannou. Na období, kdy jsou děti malé a o jejich záležitostech rozhodují rodiče, a na období, kdy jsou rodiče staří a potřebují pomoc a péči.“¹⁰⁴ Výchova dětí je společným zájmem rodičů, přičemž by se měli držet jednotné strategie a vzájemně se podporovat. Děti jsou také vedeny ke zdrženlivosti a střídmosti. Opět je zde podporována separace od ostatních dětí a je doporučováno nepouštět je do kontaktu s cizími. *„Podle biblického příkladu byly děti ve dvanácti letech potvrzovány ve víře a jejich další výchova svěřena zčásti*

¹⁰³ HALAMA, Jindřich. Sociální učení Českých bratří 1464-1618. Moderní česká teologie. Brno: CDK, 2023. Str. 79

¹⁰⁴ HALAMA, Jindřich. Sociální učení Českých bratří 1464-1618. Moderní česká teologie. Brno: CDK, 2023. Str. 88

nebo zcela církvi. Protože však dvanáct let byla zároveň dolní věková hranice pro vdávání dcer.(u chlapců 14let¹⁰⁵

Již za vlády Jiřího byli bratři vězněni a mučeni. Na počátku 16. století požívali sice členové Jednoty ochrany sympatizujících šlechticů, avšak na panstvích nepřátelsky zaměřených zůstávali bezbranní. Pevná víra jim umožňovala obstát v těžkých zkouškách vězení, týrání a poprav. Protichůdný přístup zakotvil svatojakubský mandát z července 1508. Podle něho měla být zakázána veškerá shromáždění bratří, spáleny jejich knihy a stoupenci převedeni do rámce katolické nebo kališnické církve. Současně byli šlechtici i měšťané nabádáni, aby poskytli bratřím podporu. Tím se ocitli bratři v podstatě mimo zákon a nuceni k různým formám konspirací. Bratrská jednota ve své první generaci byla jednoznačně radikální reformní hnutí, zatímco od 30. let 16. století se dostává do hlavního proudu reformace spolu s luterstvím či kalvínstvím.

¹⁰⁵ Dekrety Jednoty bratrské, Str. 74

4. České husitství po roce 1436

„Až 5. července 1436 byla v Jihlavě slavnostně vyhlášena dohoda mezi husitskými Čechy a basilejským koncilem, tzv. kompaktáta. Na území Království českého a Markrabství moravského povolovala přijímání z kalicha a v omezené formě i další tři pražské články. V dějinách římské církve tento krok představoval ústupek zásadního významu. České země se staly oblastí „dvojitého lidu“, kde se fakticky každý člověk mohl rozhodnout, zda se přihlásí k husitskému, či katolickému vyznání“¹⁰⁶

Bitva u Lipan znamenala jeden z rozhodujících obrátů, jak pro revoluci samu, tak pro celou husitskou reformaci. V bratrovražedném střetnutí vzala za své vojenská síla polních bratrstev a s ní i mocenská opera radikálního husitství. Po bitvě u Lipan roku 1434 dochází k dohodě s císařem Zikmundem Lucemburským, přijetí kompaktát a ukončení občanské války. Zatímco v období husitské revoluce docházelo k překotným náboženským převratům v královských městech, po bitvě u Lipan, se situace stabilizovala. Došlo k tomu, že většina měst v Čechách byla utrakvistická, zatímco jim vládli katoličtí panovníci, ale už nedocházelo k větším zásahům do náboženského života.

„Husitská revoluce nastartovala proces, který bychom mohli označit jako urbanizaci šlechty: nobilita často své hlavní sídla přemísťuje z hradů do poddanských měst, jež se stávají plnohodnotnými rezidencemi.“¹⁰⁷

V husitském období zesílilo národní sebevědomí a český jazyk se používal v Čechách, na Moravě, ve Slezsku, v Horních Uhrách a v obou Lužicích.

„Usnesení kutnohorského sněmu potvrdilo výsledky husitské revoluce a ukončilo období politicko-náboženských zápasů, zahájených vlastně už Husovým vystoupením. Z poznání, že vzájemná střetnutí vedou do „slepé uličky“ a zemi všestranně vyčerpávají, se zrodil snášenlivý vztah katolíků a utrakvistů v náboženské oblasti. I když jejich soužití mělo daleko k idyle, staly se Čechy zemí konfesní tolerance.“¹⁰⁸

Na rozdíl od politiků, hejtmanů a profesionálních bojovníků, kteří si během revoluce přišli na slušné jmění, nesli obyčejní lidé tíživé důsledky. Někteří husitští hejtmané v pozdní fázi revoluce udělali nemalou osobní kariéru, tzv. feudalizace husitských hejtmanů. Tato skupina šlechticů spravovala získané hrady, města či kláštery právě pro potřeby tábořského

¹⁰⁶ ČORNEJ, Petr; ČORNEJOVÁ, Ivana; FROLÍK, Jan; VANÍČEK, Vratislav; BĚLINA, Pavel et al. Dějiny zemí Koruny české. 10., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Paseka. Str. 221

¹⁰⁷ NODL, MARTIN., Středověké město: politické proměny a sociální inovace, Praha: Filosofia, 2019. Str. 40

¹⁰⁸ ČORNEJ, Petr; ČORNEJOVÁ, Ivana; FROLÍK, Jan; VANÍČEK, Vratislav; BĚLINA, Pavel et al. Dějiny zemí Koruny české. 10., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Paseka. Str. 234

centra. Jenže v průběhu času vykonávali správu stále samostatněji a řada z nich tak položila základy budoucích rodových domén.

Boje poznamenaly tvář mnoha českých měst. Výsledky revoluce určitě nenaplnily očekávání vesničanů, kteří do bojů vstoupili s nadějemi, jež nedošly naplnění. Naproti tomu šlechtické stavy a města byly po revoluci značně posíleny. „*Poddaní sedláci dlouhá léta zůstávali v závěsu reformní vlny, když však bouřlivě vstoupili na revoluční scénu, popohnali kolo dějin. Jako první se pak v revoluci zklamali a přijali úděl posledních mezi posledními.*“¹⁰⁹ Sedláci, kteří utekli na Tábor, nebo se připojili, k jeho vojsku se k půdě již většinou nevrátili. Muži od pluhu se stali profesionálními válečníky a postupně se začlenili do městského společenství. Začlenění Tábora do soustavy královských měst podřízených úřadu podkomořího vedlo k redukcí a úpravám vojenské organizace, ale i k reformám dosavadního městského řízení.

Drobné lapkovství v jižních Čechách husitství nepotlačilo, ještě kolem poloviny 15. století jsou stížnosti na nebezpečné cesty.

Během revoluce došlo k přesunu držby pozemkového majetku v obrovském rozsahu. Církev trvale ztratila asi osmdesát procent svého pozemkového zboží. V řadě případů byla sekularizace legalizována dodatečně, zhusta formou Zikmundových zápisů. Na Zikmunda tlačila finanční situace, neboť válka daleko přesáhla možnosti jeho pokladny.

V důsledku revoluce byla téměř rozložena státní moc. Vytvořilo se několik mocenských center, která soupeřila o moc. Proces hospodářské obnovy po revoluci byl pomalý a náročný.

„*V rozdělení sněmu do tří částí se rýsovalo uspořádání již zformované stavovské společnosti. Revoluce výrazně zasáhla i do národnostní problematiky. Prahu a další husity ovládnutá města (kupř. Litoměřice a kutnou Horu) opustila po roce 1419 část německého etnika, čímž se dovršilo počestování měst. Majetek uprchlíků získali přívrženci kalicha a dobře si ho hlídali. Plnoprávným měšťanem se v husitských městech nesměl stát žádný katolík*“¹¹⁰ Zemský soud, který během revoluce nefungoval, začal znovu zasedat a Zikmund se snažil ze všech sil o obnovení klidu v zemi. To se mu však nedařilo a po popravě Jana Roháče, kterou nařídil, konflikt eskaloval tak, že se rozhodl opustit Čechy. Do uherského království nedojel, zemřel po cestě v prosinci 1437.

¹⁰⁹ ŠMAHEL, František. Návraty k pramenům: studie k počátkům husitského Tábora. Historické myšlení. Praha: Argo, 2021. Str. 410

¹¹⁰ ČORNEJ, Petr; ČORNEJOVÁ, Ivana; FROLÍK, Jan; VANÍČEK, Vratislav; BĚLINA, Pavel et al. Dějiny země Koruny české. 10., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Paseka, Str. 222

Po jeho skonu přijali tradičně uvažující katolíci a umírnění husité na trůn Albrechta Habsburského. Východočeští husité, táboři a Rokycanovi stoupenci se však přiklonili ke Kazimírovi. Jejich spor přerušila nečekaná Albrechtova smrt „*Krátké období vlády Zikmundova zetě Albrechta II. Habsburského potvrdilo neměnnost systému dělené moci, v jehož rámci se udržovalo křehké soužití dvou hlavních věroučných pospolitosti a okrajových náboženských minorit. Ani úspěšná výprava, kterou Albrecht v létě 1438 vzal vítr z plachet táborské straně usilující o polskou kandidaturu, nic nezměnila na předchozím rovnovážném poměru sil*“¹¹¹

Náboženské spory ustoupily do pozadí a nově vyvstalo soupeření jednotlivých stavů o politické a hospodářské výhody. „*V revoluční a porevoluční staroměstské městské radě se zhusta vyskytovali pokrytci, sobci a osoby pochybného charakteru, o čemž se dozvídáme z dobových posměšných písní a popěvek.*“¹¹² Během revoluce veřejnou správu a soudnictví prováděla každá ze stran sama na území, které momentálně ovládala. Katolíci navazovali při výkonu moci na dosavadní postupy, zatímco husité přinášeli do soudnictví zcela nové postupy a myšlenky. Až po skončení domácích válek začalo fungovat řádné zasedání soudů. 15. století v Čechách bylo dobou vytváření landfrýdů a jednot.

„*Největší úder revoluční husitství patrně zasadilo řeholním institucím. Řada klášterů vzhlížela k budoucnosti s temnými předtuchami a proto jejich představení v předstihu nebo na poslední chvíli nechali převést drahocennosti, archivy a knihovny do bezpečných míst. Díky této předvídatosti se porůznu dochovali četné listiny a kodex z majetku českých konventů, jejichž kostely, budovy a statky vzaly často nenávratně za své.*“¹¹³

Přestože zahraniční výměna zboží nikdy zcela neustala, mezinárodní obchod byl oslabený a zahraniční kupci se báli jezdit do nebezpečné a kacírské země. K omezení obchodní činnosti přispívali i husitští kněží, kteří považovali vše, co přinášelo zisk za olupování bližního. Závažným problémem, nejen v Čechách byl kritický nedostatek drahých kovů. Stále častěji se mince razily z mědi. Výnos kutnohorských dolů i nadále klesal.

¹¹¹ ŠMAHEL, František. Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje. Česká historie. Praha: Lidové noviny, 2001. Str. 453

¹¹² NODL, MARTIN., Středověké město: politické proměny a sociální inovace, Praha: Filosofia, 2019. Str. 84

¹¹³ ŠMAHEL, František. Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje. Česká historie. Praha: Lidové noviny, 2001. Str. 356

4.1. Jiří z Poděbrad, král dvojího lidu

16. listopadu 1448 se stal Jan Rokycana hlavou českého utrakvistického kněžstva. Pod jeho taktovkou došlo ke sjednocení utrakvismu, čímž se vnitropolitické klima v Čechách stalo příznivé pro mocenský růst Jiřího z Poděbrad.

N přelomu let 1450 a 51 začalo jednání o vydání Ladislava Pohrobka, kterému bylo tou dobou 11let do Čech. V tomto období byl v zemi nebývalý klid a mír. Rekordní úrody pomohly zotavení z válečných let a Čechy doháněly úroveň sousedních zemí. S Jiříkem z Poděbrad měl Ladislav velmi hezký až otcovský vztah. Ladislav rychle dospíval a vynikal mladistvou krásou. Je znám svou zbožností, pročež vynaložil nemalé úsilí, aby církevní instituce mohly nárokovat výplatu svých zastavených, resp. zabraných a sekularizovaných statků. Korunován byl na podzim roku 1453, což ale nic nemění na tom, že otěže zemské správy držel pevně Jiří z Poděbrad. *„Psal se čtvrtek dne 27. dubna 1452 a sněm kališníků a katolíků zvolil na dobu dvou let „za správce mocného a pravého v témž Království českém“ Jiřího z Poděbrad. Tato linie, kterou prosazovali východočeští utrakvisté v podstatě od poloviny čtyřicátých let 15. století doznala prakticky všeobecného uznání.“*¹¹⁴ Mladý král vydechl naposledy 23. listopadu 1457 a odborníci nejsou jednotní ve stanovení diagnózy jeho choroby. Existuje i domněnka, že se stal obětí mocenských snah Jiřího z Poděbrad.

7. května 1458 byl korunován českým králem Jiří z Poděbrad. *„Český trůn se stal svobodně volitelným, což svědčilo o politické moci stavů a dokreslovalo změny, které husitská revoluce přinesla.“*¹¹⁵ Podle středověkých zvyklostí se o královský trůn mohli ucházet pouze členové panovnických dynastií, vévodové, knížata, takže Jiřík z Poděbrad byl mezi prvními výjimkami v Evropě a zásada dědičnosti byla tím prolomena.

Jiřík byl rozený diplomat a vyjednaváč a dařilo se mu vše, na co sáhl. Snažil se být panovníkem „dvojího lidu“ – kališníků i katolíků. Díky tomu se upevnila situace v Českém království i zlepšila prestiž v Evropě.

4.2. Vznik pohusitské aristokracie

V „pohusitském“ období Čechách došlo k naprosté změně vlastnické struktury. Vznik pohusitské aristokracie byl důsledkem válek a politických proměn, které následovaly po jejich skončení. Existovaly velké rozdíly mezi jednotlivými zeměmi Koruny české. Poměrně dobře dochované doklady o zcizeném zboží, zástavách i zápisech umožňují vysledovat, do kterých rukou se většina majetku dostala. Při revizi zcizených statků v letech

¹¹⁴ ČECHURA, Jaroslav. České země v letech 1437-1526. Praha: Libri, 2010. Str. 65

¹¹⁵ ČORNEJ, Petr; ČORNEJOVÁ, Ivana; FROLÍK, Jan; VANÍČEK, Vratislav; BĚLINA, Pavel et al. Dějiny zemí Koruny české. 10., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Paseka, Str. 226

1453 – 54 nařídil Jiří, aby některá města vrátila své pozemkové akvizice, především církevních institucí ve svém okolí. Největší finanční prostředky získali čelní hejtmané obou bratrstev, velitelé jejich posádek a urození spojenci.

Na počátku 15. století spočívaly dvě třetiny hradů v rukou sotva patnácti rodin. Řada šlechtických rodů na sklonku předhusitského století buď vymřela, nebo zchudla. Jak bylo již řečeno, mezi novou aristokracií v prvních pohusitských generacích převládá válečnická vrstva. Koncem 15. století se snaží do této skupiny proniknout též podnikavá nižší šlechta, někdy i měšťanstvo. Mezi panstvo se dalo „postoupit“ též sňatkem.

Tyto sociální změny postupně ustaly, přičemž rozhodující slovo v tomto vývoji měl Jiří. Byl to on, kdo zajišťoval druhým podíly na moci a majetku.

4.3. Proměny sociální struktury velkých měst, posuny v etnické skladbě

Česká města po lipanského období vyšla vesměs z husitství posílena. Některá města přijala kalich a čtyři pražské články rychle, jiná se připojila až po nátlaku zvenčí, nebo pod zastrašujícím vlivem husitské armády. Ohromný majetek připadl kališníkům díky tomu, že města opustil německý patriciát. Zanechali po sobě prázdné domy, zahrady, vinice i dvorce. Původní patriciát se v podstatě rozpadl a na jeho místě se vykrytalizoval nový. Veškeré majetky za městskými hradbami, na venkově (mlýny, zemědělské dvory a další nemovitosti) drželi stále patriciové. Oproti předhusitskému období postrádáme držbu hradů, tvrzí a poddanských městeček. Novinkou byla též možnost společenského vzestupu měšťanstva, pokud se jim podařilo nabýt hodnotný majetek. V tomto období nejeden rod zazářil, avšak několik dekad nato vymřel. Ve městech stále panovala ohromná majetková diference. Nejbohatší občané žili na hlavním náměstí, nejchudší na předměstí. V 15. století se nachází patriciát jen v největších českých a moravských městech, přičemž jak bylo řečeno, jedná se o patriciát nový, český. Podle Heymanna však proces růstu českého živlu v městech království ve skutečnosti začal již záhy ve 14. století a pokračoval v prvních dvou desetiletích před vypuknutím revoluce.

V městské střední vrstvě převažovali řemeslníci, ale patřili sem též obchodníci. Větší slovo získávali příslušníci cechů, např. v orgánech městské správy. V čele stála potravinářská řemesla, např. řezníci. Mezi pět hlavních řemesel patřili řezníci, pekaři, sladovníci, ševci a krejčí. Ve skutečnosti však ve městech existovala až stovka řemesel. Řemeslníci, pracující v dřívějších dobách zpravidla jen pro místní trh, začali koncem 15. století expandovat na vzdálenější trhy, především textilní výrobci. Městská chudina tvořila asi jednu třetinu celkové populace měst, přičemž čím větší město, tím více těchto lidí.

Předměstí tvořilo samostatnou součást sociální struktury měst. Většinou zde žili zemědělci a zahrady i pole k nim patřící představovaly zásobárnu produktů pro obyvatele měst.

Osobitou komunitu obyvatelstva tvořili Židé sídlící nadále v uzavřených okrcích – ghettech. Židovská obec činila kolem 1-5 procent obyvatel, přičemž tato nepočetná skupina měla značný ekonomický význam. Židé si zachovali v neporušené formě svéráznou kulturu a přestupy na jinou víru byly zcela ojedinělé.

Hlubokými změnami během revoluce prošlo duchovenstvo. Mnoho církevních objektů bylo zdevastováno a z klášterů žebravých řádů byli skoro všichni vyhnáni. Fary byly z části obsazeny faráři podávající pod obojí. Katolická menšina výrazně migrovala.

Čechura tvrdí, že naprostá většina těchto jevů a společenských změn nemá zásadní spojitost s husitskou revolucí.

„Uzavření kutnohorského náboženského míru v roce 1485 bylo důležitým vývojovým mezníkem. Utlumením konfesijních rozporů ztratilo, i když jen do určité míry, opodstatnění dosavadní ostré dělení české společnosti do dvou velkých politicko-konfesijních táborů, kališnického a katolického, v jejichž rámci úzce spolupracovali šlechtici s měšťany. Po dosažení dohody mezi utrakvisty a katolíky již taková těsná součinnost pozbyla smysl. Tím se otevřel prsto pro zápas, v němž se zákonitě střetly síly, které v husitské epoše získaly největší prestiž i pozice: šlechta a města. Tehdy se zřetelně vyhranily čtyři stavy, z nichž tři (vyšší šlechta, nižší šlechta, královská města) se dělily o politickou moc, zatímco duchovenstvo zastoupení na zemském sněmu postrádalo.“¹¹⁶

4.4. Změny venkovské sociální struktury

Podle Čechury měly převratné události pro každodenní rytmus venkovského obyvatelstva menší význam, než by se mohlo na první pohled zdát, a to včetně válečných škod. Některé vsi a statky byly vypáleny, úroda poničená či ukradená a dobytek odehnaný. Avšak venkov byl vůči těmto atakům značně odolný. Základem produkce bylo i nadále obilnářství a nejčastěji chovaným zvířetem byly ovce. I v této době se sedlák s vrchností nestýkal, a pokud si hleděl svého pole, dobytka a rodiny vrchnost si ho nijak zvláště nevšímal.

„Objektivní skutečností je, že hospodářem byl skoro výlučně muž. Žena nebyla vyloučena z možnosti „řídít“ chod hospodářství. Tuto skutečnost prozrazují tu a tam i předhusitské urbáře. Selce nikdo nebránil, aby samostatně hospodařila, pokud měla k ruce

¹¹⁶ ČORNEJ, Petr; ČORNEJOVÁ, Ivana; FROLÍK, Jan; VANÍČEK, Vratislav; BĚLINA, Pavel et al. Dějiny zemí Koruny české. 10., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Paseka, Str. 266

již dospělé syny a troufla si sama vést hospodářství. Tento princip ale nikdy nenabyl masového měřítka, vdova se daleko častěji řídila jiným nepsaným pravidlem, jež znělo: „do roka pod čepec“¹¹⁷

Samostatnou kategorií poddanských povinností představovala roboty. I v předhusitském období neměli poddaní příliš mnoho robotních povinností, nanejvýš 24 dnů ročně. V 15. století dochází navíc k rušení tzv. režijních dvorů, což byly ty, které byly založeny na robotní práci. Z povinnosti roboty bylo též možné se vyplatit, přičemž šlo o dlouhodobou tendenci, která pokračovala až do 16. století.

V husitských oblastech nahradil katolického kněze duchovní pod obojí. Pokud však ve vsi nebyl farář, polnosti, které patřily k faře, si rozdělila elita obce.

4.5. Kališnická a katolická církev

„Blíže pohled na basilejská kompaktáta ukazuje, že vcelku velmi dobře odrážela nedokončenost či nedovršenost husitských snah. Zřetelně to zrcadlí i jejich nerovnoměrný dosah na teritoriu zemí Koruny české právě tak, jako na první pohled nápadně slabá evropská odezva. Platnost kompaktát byla vymezena územím Českého království a Moravského markrabství, ostatní země stály docela mimo. Basilejský koncil – aby prokázal dobrou vůli – uznával legitimitu husitského náboženského zápasu a přijímal husity do rámce obecné církve, tento krok provedl na základě respektování čtyř pražských artikulů. Ty byly ovšem na žádost koncilu do kompaktát pojaty v poněkud zeslabené podobě.“¹¹⁸

Přívrženci katolicismu se na teritoriu zemí Koruny české ocitli v menšině. Zásadní bylo, že kompaktáta zrovnoprávnila utrakvistické vyznání s katolickým. Vnitřní stabilita českých zemí nyní závisela na vzájemných vztazích obou konfesí. Utrakvisté byli schopni uzavřít dohodu s církví, ale museli přistoupit k určité kompromisní politice, která jim umožnila náboženskou svobodu. Tento proces se stal základním krokem pro pozdější formování Jednoty bratrské, která už byla mnohem umírněnější a otevřenější k integraci do politického života.

„Po ukončení husitských válek začala katolická církev vyjednávat s umírněnými husity, kteří přijali kompromisy, jako bylo přijímání pod obojí. Tento proces vyústil v pokus o normalizaci vztahů, kdy byla katolická církev ochotná akceptovat některé husitské reformy, pokud to neohrozilo její centrální autoritu.“¹¹⁹

¹¹⁷ ČECHURA, Jaroslav. České země v letech 1437-1526. Praha: Libri, 2010. Str. 201

¹¹⁸ ČECHURA, Jaroslav. České země v letech 1437-1526. Praha: Libri, 2010. Str. 224

¹¹⁹ KAMINSKY, Howard. A history of the Hussite Revolution. Eugene: Wipf & Stock Publ., 1967. Str. 218

5. Závěr

Jedinečnost českého vývoje spočívala v tom, že se tu se stoletým předstihem podařilo legalizovat církev, která se programově vzdávala světského panování a odstupovala od vnější okázalosti.

Téma sociálního života husitů a Jednoty bratrské ukazuje, jak náboženské a politické změny, spojené s husitskou revolucí zásadně ovlivnily nejen náboženský, ale i sociální a kulturní vývoj v českých zemích. Husitství je počátkem a pramenem naší historické společenské i filosofické názorové tradice. Aktivita lidových mas, realizace sociálních požadavků, válečná taktika a velkolepá vítězství změnily životy lidí v celé Evropě. Husitství bylo mohutné lidové hnutí za „nápravu věcí lidských.“ Přesto, že šlo o reformaci náboženskou, hlavní zřetel byl antropologický. Středem zájmu byl člověk.

Desetiletí společenských přeměn a ideových kontroverzí a 15let skoro nepřetržité války změnilo český stát a českou společnost, přineslo nové pojetí církve a společenských vztahů, které se opíralo o principy bratrství, rovnosti a duchovní čistoty.

Husitské války značně ochromily české hospodářství a válečný stav také zapříčinil pokles vzdělanosti a dalších duchovních činností. Výjimkou je zlidovění kultury, rozšíření češtiny a lidová hudební tvorba. Ničení knih, knihoven, soch a obrazů bylo též důsledkem revoluce. *„Byla to opravdu devastující smršť, která se neomezila jen na první revoluční roky, ač tehdy kulminovala. Bylo by nesmyslné popírat cílenou devastaci umělecky často mimořádně hodnotných klášterních kostelů a kaplí i rozchvácení, potažmo zničení mnoha církevních pokladů a knihoven.“*¹²⁰

Kaminsky zdůrazňuje, že po husitských válkách došlo k oslabení radikálních husitských proudů, jako byli Táborité. To bylo způsobeno nejen vnitřními rozpory a krvavými střety, ale také postupným znechucením části husitských vůdců a obyčejných lidí z pokračujících válek a politických zmatků. Výsledkem bylo, že umírněné proudy a Jednota Bratrská začaly usilovat o mírově a duchovně zaměřené reformy, které by přinesly stabilitu a vnitřní obnovu, namísto revolučního boje. Jednota bratrská se nepostavila proti světské moci, tak jak tomu bylo v radikálním tábořském prostředí, ale snažila se vytvářet nové náboženské a sociální uspořádání, které by bylo v souladu s ideály „čisté církve“. Šlo o sjednocení víry a každodenního života prostřednictvím náboženské kázně a solidarity.

„Mnohé co revoluce vepsala na svůj štít, se nenaplnilo. Kalich potvrzený kompakáty, okleštěnými Čtyřmi pražskými články, znamenal současně hodně i málo. Záleží

¹²⁰ ČORNEJ, Petr. Jan Žižka, život a doba husitského válečníka, Praha: Paseka, 2019. Str.

*na tom, zda kompaktáta posuzujeme z hlediska revolučního rozmachu na přelomu let 1419/20, nebo zda se na ně díváme z hlediska císařského dvora a basilejského koncilu. Byla to však kompaktáta, která prodloužila husitství do budoucnosti a stala se nosnou koncepcí království Jiřího z Poděbrad. Tradiční systém hodnot a stavovský princip společnosti nakonec v revoluci převládli.*¹²¹

Husitská revoluce sice nedosáhla původně vytyčených cílů, ale ani neskončila porážkou. Zvítězila ve své umírněné variantě. V tehdejší Evropě však byla zcela výjimečným jevem, nikde jinde nedošlo k souběhu stavovských a církevně reformních snah tak jako v Českém království.

¹²¹ SCHELLE, Karel a BÍLÝ, Jiří. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. Str. 76

Přílohy

Příloha č. 1.

Gotttingenský rukopis – Žižka vede vojsko husitské, zdroj: Zdroj: Šmahel František – Husitská revoluce

Příloha č. 2

Boží bojovníci, zdroj: Šmahel František – Husitská revoluce

Příloha č. 3

Výjev z bitvy u Lipan, zdroj: Čornej P., Bělina P. – Slavné bitvy naší historie

Seznam použité literatury

- BISKUPEC Z PELHŘIMOVA, Mikuláš. Vyznání a obrana táborů. Praha: Academia, 1972.
- BOSL, Karl. Europa im Mittelalter: Weltgeschichte eines Jahrtausends. 2. Aufl. Bayreuth: Gondrom, 1978. ISBN 3-8112-0033-X.
- CANTOR, Norman F. Po stopách moru: černá smrt a svět, který zrodila. Praha: BB/art, 2005. ISBN 80-7341-416-3.
- CERMANOVÁ, Pavlína. Čechy na konci věků: apokalyptické myšlení a vize husitské doby. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80-257-1003-6.
- ČÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, Anna. Žena v hnutí husitském. Knihy sokolice. Praha: Sokolice, 1915.
- ČÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, Anna. Žena v Jednotě bratrské: zásady, postavy a dědictví. Praha: Kalich, 1942.
- ČAPEK, Jan B. Hnutí orebské a jeho vztahy k Táboru. Tábor a husitská revoluce, Soubor příspěvků ze IV. Symposia Pragense. Jihočeský sborník historický, zvláštní číslo XL. Ročníků. České Budějovice: 1971.
- ČECHURA, Jaroslav. České země v letech 1437-1526. Praha: Libri, 2010. ISBN 978-80-7277-447-0.
- ČECHURA, Jaroslav. České země v letech 1437-1526. II. díl, Jagellonské Čechy (1471-1526). Praha: Libri, 2012. ISBN 978-80-7277-476-0.
- ČORNEJ, Petr. Husitská revoluce: stručná historie. Praha: Paseka, 2021. ISBN 978-80-7637-189-7.
- ČORNEJ, Petr. Jan Žižka: Život a doba husitského válečníka. Praha: Paseka, 2019. ISBN 978-80-7432-990-6.
- ČORNEJ, Petr. Lipanské ozvěny. Jinočany: H&H, 1995. ISBN 80-85787-80-6.
- ČORNEJ, Petr; ČORNEJOVÁ, Ivana; FROLÍK, Jan; VANÍČEK, Vratislav; BĚLINA, Pavel et al. Dějiny země Koruny české. 10., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Paseka, 2021. ISBN 978-80-7637-212-2.
- GUREVIČ, Aron Jakovlevič. Kategorie středověké kultury. Praha: Ml. fronta, 1978.
- GRAUS, František. Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské. Studie a prameny (ČSAV). Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953-1957.

- HALAMA, Jindřich. Sociální učení Českých bratří 1464-1618. Moderní česká teologie. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2003. ISBN 80-7325-010.
- HEYMANN, Frederick G. Česká města před husitskou revolucí, v době jejího trvání a jejich etnický vývoj. Tábor a husitská revoluce, Soubor příspěvků ze IV. Symposia Pragense. Jihočeský sborník historický, zvláštní číslo XL. Ročníků. České Budějovice: 1971.
- HREJSA, Ferdinand. Česká reformace. Praha: Za vzděláním. 1914.
- JUROK, Jiří. Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce. České Budějovice: Veduta, 2006. ISBN 80-86829-22-7.
- RYNEŠ, Václav. Česká koruna: V husitském a pohusitském období. Praha: Knihař, 2014. ISBN 978-80-86292-62-5.
- SEIBT, Ferdinand. Lesk a bída středověku. Praha: Mladá fronta, 2000. ISBN 80-204-0783-9
- SCHELLE, Karel a BÍLÝ, Jiří. Dějiny českého soudnictví. Praha: Wolters Kluwer, 2018. ISBN 978-80-7552-959-6.
- SOUKUP, Pavel a SVÁTEK, Jaroslav. Křížové výpravy v pozdním středověku: kapitoly z dějin náboženských konfliktů. Praha: NLN, Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-055-5.
- SPĚVÁČEK Jiří. Mediavelia historica Bohemica, Praha. 1981. ISSN: 0231-7494.
- SZCZEPAŃSKI, Jan. Základní sociologické pojmy. Sociologická knihnice. Praha: Nakl. polit. lit., 1966.
- ŠMAHEL, František. Dějiny Tábora. Díl 1, Sv. 2, České Budějovice: Jihočeské nakladatelství, 1990. ISBN 80-7016-015-2.
- ŠMAHEL, František. Husitská revoluce. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2023. ISBN 978-80-246-5175-0.
- ŠMAHEL, František. Husitská revoluce. Vyd. 2., Praha: Karolinum 1. Univerzita Karlova, 1995. ISBN 80-7184-072-6.
ISBN 80-7184-075-0.
- ŠMAHEL, František, Uprostřed Evropy. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2024. ISBN 978-80-246-4614-5.
- ŠMAHEL, František. Jeroným Pražský. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti. Praha: Svobodné slovo, 1966.

- ŠMAHEL, František. Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje. Česká historie. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-468-8.
- ŠMAHEL, František. Návraty k pramenům: studie k počátkům husitského Tábora. Historické myšlení. Praha: Argo, 2021. ISBN 978-80-257-3322-6.
- ŠMAHEL, František. Tábor a husitská revoluce: problémy interpretace, Soubor příspěvků ze IV. Symposia Pragense. Jihočeský sborník historický, zvláštní číslo XL. Ročníků. České Budějovice: 1971.
- Hus a další. Učitel a kolega: promoční promluvy M. Jana Husa. Brno: Masarykova univerzita, 2021. ISBN 978-80-210-9796-4.
- HUS, Jan; NECHUTOVÁ, Jana a MALÁ, Jana. Mistr Jan Hus v polemice a v žaláři: překlady, komentáře a poznámky. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2019. ISBN 978-80-210-9323-2.
- KAMINSKY, Howard. A history of the Hussite Revolution. Eugene: Wipf & Stock Publ., 2004. ISBN 1-59244-631-0.
- KEJŘ, Jiří. Husité. Praha: Panorama, 1984. ISBN 11-085-84.
- KEJŘ, Jiří. Právní život v husitské Kutné Hoře. Praha: Čs. akademie věd, 1958.
- KROFTA, Kamil, Mistr Jan Hus. Praha: Nákladem vlastním. 1913.
- LE GOFF, Jacques. Středověký člověk a jeho svět. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-682-4.
- LENDEROVÁ, Milena a BEZECNÝ, Zdeněk. Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století. Praha: Univerzita Karlova, 2002. ISBN 80-246-0375-6.
- LENDEROVÁ, Milena. Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Česká historie. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-710-6988-1.
- MACEK, Josef. Tábor v husitském revolučním hnutí. Praha: Rovnost, 1952-1955.
- MATUŠKA, Matěj a SYKA, Jan. Husitský válečník: kdo byli boží bojovníci. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5156-6.
- MRÁČEK, Pavel K. Křížové výpravy. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2023. ISBN 978-80-7684-192-5.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. Dějiny husitského zpěvu. Kn. 6, Texty. 2. vyd., V ČSAV 1. vyd. Sebrané spisy Zdeňka Nejedlého. Praha: ČSAV, 1956.
- NODL, Martin. Středověké město: politické proměny a sociální inovace. Colloquia mediaevalia Pragensia. Praha: Filosofia, 2019. ISBN 978-80-7007-598-2.
- PÁNEK, Jaroslav. Zápas o Českou konfesi. Slovo k historii. Praha: Melantrich. 1991.
- POLÍVKA, Miloslav. Bitva na Vítkově. Slovo k historii. Praha: Melantrich 1987.

VAVŘINEC z Březové, Husitská Kronika: Píseň o vítězství u Domažlic. Praha: Svoboda, 1997. ISBN25-067-79.

WOLF, Josef. Člověk a jeho svět: úvod do studia antropologických věd, základní antropologické otázky, kulturní a sociální antropologie. Praha: Karlova univerzita, 1992.

WONDRAK, Eduard. Historie moru v českých zemích, Vyd. 2, Triton, 2020, ISBN 978-80-7553.

WINTER, Eduard. Tisíc let duchovního zápasu: náboženské zápolení dvou národů. 3. vyd. Praha: L. Kuncíř, 1940.

ZNEBEJÁNEK, František. Sociální hnutí: Teorie, koncepce, představitelé. Základy sociologie. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-31-1.

Abstrakt

Diplomová práce se zaměřuje na zkoumání sociálního života husitů a Jednoty bratrské v českých zemích v období 1409 až 1526. Popisuje, jak náboženské reformy a politicko-spoolečenské otřesy ovlivnily každodenní život jednotlivců i celých komunit. Pozornost je věnována organizaci náboženských obcí, vnitřní sociální struktuře, postavení žen, rodinnému životu, vzdělávání, péči o potřebné a proměnám v oblasti práva a správy. Práce dále sleduje, jak se formovaly nové etické a společenské ideály, zejména důraz na rovnost, bratrství a komunitní solidaritu. Husitství a Jednota představovaly nejen náboženská hnutí, ale i významné sociální alternativy vůči tehdejší feudální společnosti. Husité se pokoušeli o vytvoření spravedlivějšího uspořádání společnosti, přičemž kladli důraz na morální čistotu a aktivní účast věřících na správě obce. Zvláštní důraz je na porovnání rozdílů mezi radikálními husitskými proudy a umírněnějšími, jejichž odlišné přístupy k otázkám moci, majetku a sociální spravedlnosti výrazně ovlivnily podobu života lidí. Výsledky této studie přispívají k bližšímu pochopení dynamiky české reformace, transformace společenských struktur a vývoj nových forem komunitního soužití před nástupem habsburské monarchie.

The Abstract in English.

The thesis focuses on the social life of the Hussites and the Bohemian Brethren in the Czech lands between 1409 and 1526. It describes how religious reforms and political and social upheavals affected the everyday life of individuals and entire communities. Attention is paid to the organisation of religious communities, the internal social structure, the position of women, family life, education, care for the needy and changes in law and administration. The work also traces how new ethical and social ideals took shape, especially the emphasis on equality, fraternity, and communal solidarity. Hussitism and Unity represented not only religious movements but also significant social alternatives to the feudal society of the time. The Hussites attempted to create a more equitable order of society, emphasizing moral purity and the active participation of the faithful in the governance of the community. Particular emphasis is placed on comparing the differences between the radical Hussite currents and the more moderate ones, whose different approaches to questions of power, property and social justice greatly influenced the shape of people's lives. The results of this study contribute to a closer understanding of the dynamics of the Bohemian Reformation, the transformation of social structures, and the development of new forms of communal coexistence before the rise of the Habsburg monarchy.